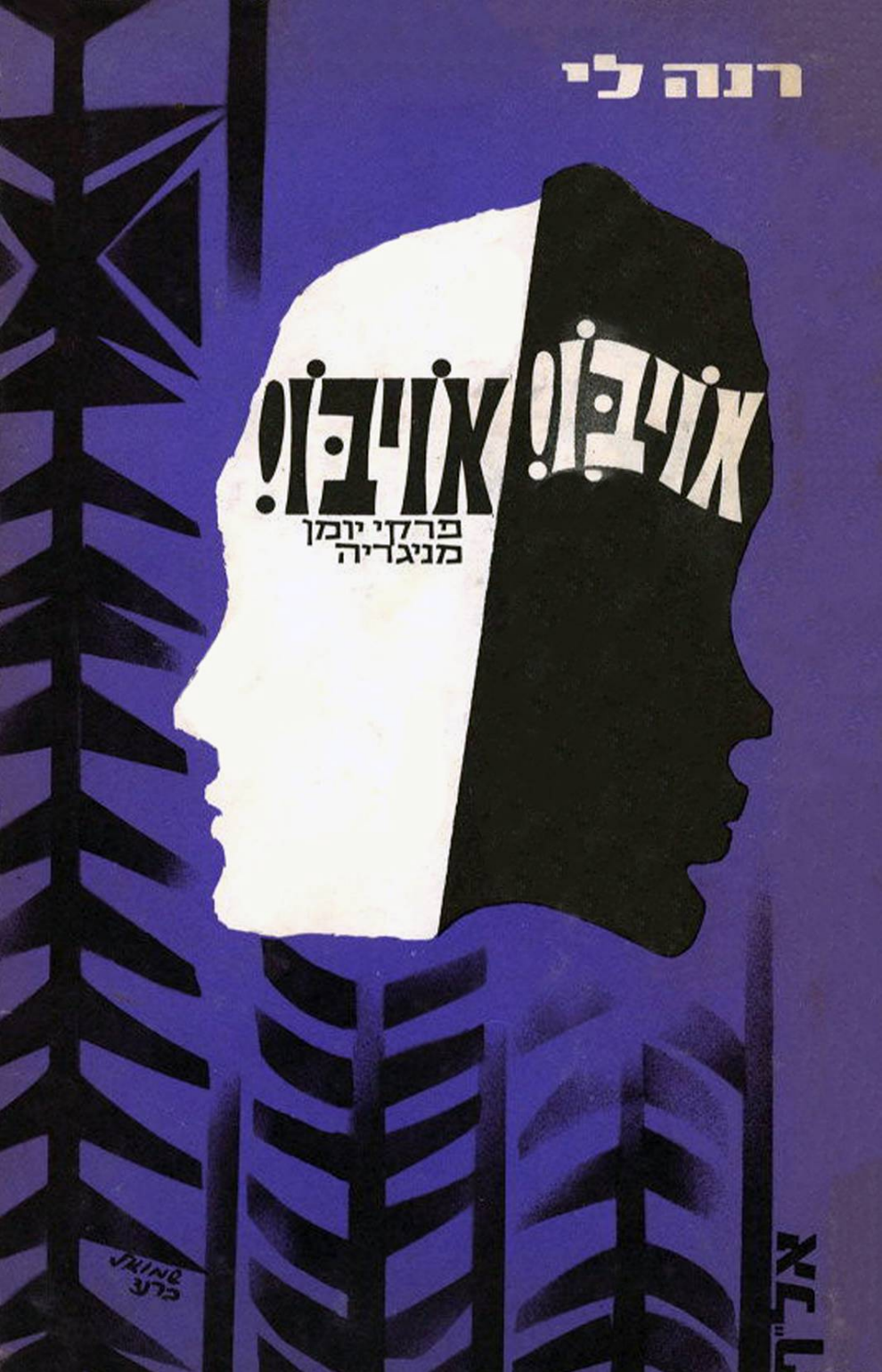
רנה לי

אויבון! אויבון!

פרקי יומן מניגריה

רנה לי

אוֹיבוֹ! אוֹיבוֹ!

פרקי יומן מניגריה

אל״ף, הוצאת ספרים בע״מ

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2023

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2023

©

נדפס בישראל — תשכ"ט — 1969

כל הזכויות שמורות להוצאת ספרים
אל"ף בע"מ, רחוב נחמני 49, תל־אביב.
טלפון: 612003

דפוס ד. בן־נון, רחוב עקיבא איגר 4
תל־אביב. טלפון: 36026

רנה לי / אויבו ! אויבו !

התוכן:

		עמוד
	מוקדש לתינוק על גב המאמי (שיר)	
	הקדמה: לבן על גבי שחור	9
1.	כאן באפריקה	13
2.	בין שמים וארץ	19
3.	קניות	27
4.	הרוכלים הנוודים	31
5.	כחום היום	35
6.	המנון לאשת עוזר הבית	37
7.	נמלים ומוסר נמלים	39
8.	בינתים	45
9.	על כרחך אתה חי	47
10.	הדלתות הירוקות	51
11.	על גלגלים א', ב', ג'	55
12.	תרומות ומידות תרומיות	61
13.	חנות כל־בו החדשה	63
14.	בפיהוק	67
15.	המסע לדהומי	71
16.	ויהי ערב ויהי בוקר א', ב', ג', ד'	79
17.	חנוכה	85
18.	הרות	87
19.	לאגוס	91
20.	באדאגרי	95
21.	ג'אבה אם לא צפונה מזה	97
22.	רגע של אמת	101
23.	שומר לילה	103
25.	בבריכה	111
24.	תספורת	107
26.	עכבר	115
27.	ערב בעונת הצפרים הלבנות	117
28.	גי־גע־גע	121
29.	עפיפון	123
30.	אוטו קים־קום	125
31.	הרהורים תוך כדי ציפייה	127
32.	אוטו פח־זבל	131
33.	המסע למזרח, או, מושג־של־מכונית	133
34.	הרהורים של פורים	145
35.	מבית אל בית	149
36.	בליל נדודים	153
37.	אויו	157
38.	בדרך — מן המוצאות אותנו ומאשר מצאנו	161
39.	אסירים	181
40.	הגשם	183
41.	לקראת	185
42.	לידה	189
43.	בשבחי עיר	191
44.	עתיקות שמייצרים בימינו	197
45.	הגנן	201
46.	במועדון	205
47.	להלן	209

מוּקְדָּש לַתִּינוֹק עַל גַּב הַמָּאמִי

לַמָּאמִי שָׁכַב
תִּינוֹק עַל הַגַּב
וְחָלַם —
מָלֵא עוֹלָם.

וְאָבָק בַּחוּץ
הָיָה רַב
וּשְׁרָרִי מָזוֹן
הֶעֱלוּ רָקָב
וְלַהַק זְבוּבוֹנִים
עָלָה כָּעָב

וְלַמָּאמִי עַל גַּב
תִּינוֹק שָׁכַב.

וְהַמָּאמִי יָשְׁבָה בַּכְּפָר
וְקָלְטָה תַּפּוּזִים לְמִמְכָּר
נִים וְלֹא נִים
בֵּין עוֹבֵר לָשָׁב
שְׁעוֹנָהּ לְאִילָן שֶׁיָּשְׁבָה תַּחְתָּיו

וְעַל הַגַּב
בֵּן יָשֵׁן שָׁכַב.
אַךְ עַל־אַף הַזְּהֻמָּה
וְהַשֶּׁמֶשׁ וְחַמָּה —
כְּעָנָף רַךְ
מִן הַגֶּזַע הָעָב
שָׁכַב לוֹ כָּךְ

תִּינוֹק עַל גַּב —
וְצָמַח —

ה ק ד מ ה:

לבן על גבי שחור

היאמר מישהו, מהו צבע היסוד אשר לסוס הזברה?

האם הופיעו הפסים השחורים ונצטיירו על גבי הלבן, או שמא, פסים לבנים הם אשר נצטיירו על גבי הרקע השחור??

אכן קושיה קשה היא.

הכל תלוי בנקודת המבט והמביט.

יסתכל הלבן ויחליט; „צחורה הזברה."

ואילו השחור לא יפקפק; „שחורה היא."

אליבא השחור הכל נבראו שחורים מתחילה. אנשים לבנים הגיעו לעולמנו רק לאחר שנטל הבורא אי־אלה שחורים וקלף מהם את מסכת עורם השחורה.

מכאן מקור המלה „אויבו" שפירושה המלולי — המקולף. אויבו! אויבו! זו קריאת הכושי המלווה אותך בדרכי ניגריה מקצה הארץ ועד קצה. אויבו שם נרדף לכל שהוא לבן. עדיין עולים הדיה באזני, ואנכי רואה את הזאטוטים כהי העור וצחורי השנים צוחקים בקול לעברי ומנפנפים אלי בכפם המושטת, כשהם מצווחים אויבו! אויבו!

ללמדך, שכל דבר יש לו היפוכו בעולם, וכנגד כל „כושי! כושי!" חי וקים „אויבו! אויבו!", ואם מזדמן אתה, איש לבן, לחלוף בדרכי ג'ונגל נדחות ונדהם לפגוש כושים פרימיטיביים חגורים בד ועור לחלציהם וערומים למחצה, שמור היטב בזכרונך: ממש כך אף המה מופתעים למראיך. ולו ידעת קרא מבטם, היה זה שח לך ברורות: „מוקיון לבן זה מניין הגיח?".

אויבו! אויבו!

במוחותיהם של המוני אפריקנים נקשר, משום־מה, צבעו הלבן של העור בריחו המתוק של הממון. כך, שנוסף אל קריאת „אויבו" נלווית לא אחת הבקשה השטוחה „דש! דש!", המזכירה את קריאות הבידו־אים בארצנו „בקשיש! בקשיש!"

ייתכן, שככה פועלת מחשבת אותו אפריקני; „אויבו זה, אם היו לו די אמצעים לבוא עד הנה ממרחקים, מן הסתם מצוי בכיסו די והותר כסף, ומדוע לא יעניק לי ממנו אילו פרוטות?"

ייתכן, שככה פועלת מחשבת אותו אפריקני. ייתכן... אך מניין לי לאויבו שכמותי לדעת?

שנים מספר עשיתי באיבאדאן שבניגריה.

שנים ארוכות בחום ובזלעפות הטרופיות. שם הריתי. שם ילדתי.

וכל העת לא חדלתי אף לדק מהיות אויבו!

וכיצד אפשר לו לאדם לצאת מעורו?!

אף עתה נותר לי, הזר ביבשת זו, מרובה על הנהיר. חייו ונפשו של האפריקני הפשוט לוטים עדיין בערפל, נצורים בבתי עפר וקש, שאין להם בריחים, ועל אף זאת אינם ניתנים לחדירה.

שנים עשיתי ביבשת השחורה, וידידים קניתי לי לבנים וגם שחורים, שאורך הדרך, המובילה מאדם לאדם, אינה תלויה בגון העור.

אפילו לא צלחתי להיכנס ללב לבה של אפריקה, הרי לא אחת חלפוני משקיה.

מגעים חמים ולחים... מראות ירוקים זהובים... צלילים רחוקים ונקישות תופים...

לא אחת זנחתי ביתי וחצרי ויצאתי לבקשה בדרכים רחוקות, בנופים זרים מאובקים ובשבילי שווקים מלאי־בוץ.

לא אחת חמקה אפריקה והסיגה גבולותי, או אפילו באה לבקרני בביתי בדמות ידידה, שמטפחת עתירת־בד כרוכה כתרבוש לראשה. אם גם לא ירדתי לסוף דעתה של אפריקה, אין הדבר מונעני מחוש, כי ברית רעות נחתמה ביננו. וסוף כל סוף: כלום מחייבת חברות ירידה עד־תום לנפש הרע?

לאמיתו של דבר בראתי לי מעין אפריקה משלי. בדמותי ובצלמי. דמות של אויבו אחת מישראל. שהרי כל יבשת, ותהא זו רחבת־ידים

כאשר תהא, אינה בעצם אלא סך הכל של המון פינות זעירות, שמכולן נשקף קלסתרה רב הפנים.

למה זה איפוא ייגרע חלקה של פינתי?

הבה ואספר בך אפריקה שלי.

אפריקה ללא ציד פילים ואריות... אפריקה ללא רטט נמרים...

רק חיי יום יום בלבן ובשחור. ובאפור.

רק נמלים בהמוניהן, פרפרים ברפרופם, ועכבר המכרסם במזווה...

הבה ואציבה לך ציון אפריקה שלי, פן יאבדו פעמיך ונמוגו בערוב־יום...

1. כאן באפריקה...

מי שלא היה כאן מעולם, ישב לו אי־שם ליד האח, יסתכל בשלג הנערם בחוץ ויהרהר במכתבי שזה עתה סיים לקראו, יפליט מלמול בינו לבין עצמו: „אפריקה".

או, אולי, לא יהיה זה מכתבי, שיניעו להיגוי שם יבשת מרוחקת זו אלא העיתון — שאחר כך יצניחו בחוסר־ענין או ימשיך להפוך בו עוד ועוד.

מה כפותים אנו לתנאי חיינו המידיים! עד מה מוגבלים אנו למעגל הצר, שאורח־חיים מסויים עג סביבנו ביד חפוזה ומאומנה היטב!

כמה בעיות מתווצרות עת בא מי להעתיקנו מאותה מסגרת ישנה, בתוכה כבר נקבענו והצלחנו איכשהו להס־תדר בנוח או שלא בנוח —

אכן אותו מניע עצמו, שיגרום למי שלא היה כאן להרחיק מלבו מחשבות בקשר למקום, הוא הדוחף אותי להרבות בהרהורים בדבר יבשת זו, שכן צריכים הנכם להבין, שאני מצויה כאן, כאן ב„אפריקה"...

פה יש לנו בית קטן בן שתי קומות וגגו רעפים אדומים. סביב לו חצר רחבת־ידים שבחזיתה גן וכבר נאה של דשא ומאחוריה חלקה קצובה לגידול ירקות. כסחרחרת סובבת

את החצר גדר של אבן, וסביב לה רץ הכביש, ומכל העברים חולש הסובך הירוק־כהה השליט עדיין סחור־סחור על כל היבשת.

רואים אתם כיצד באורח סמוי הצלחתי להעמיד את ביתנו במרכז העולם?!

פה — בתוך תחומי האבן — יש לנו אפריקה שלנו. עוזר הבית המהלך תדיר יחף ונועל סנדליו רק בימי ראשון וחג. אף הוא דר בתוך ד' אמות אלה בבית קט, שהוקם למענו באחורי החצר, כמנהג המדינה. אולם, מועט הזמן שרוי הוא בביתו, ואילו מרביתו מצוי הוא במקום העבודה (הוא ביתנו), ומי אינו מבלה את מיטב שעותיו במקום העבודה?! מה שמוזר הוא, כי מעולם אינו נראה לי חפוז במיוחד ללכת. הנובע הדבר מחמת עצלות? מזג נוח? סתם תחושה של חוסר־תכלית?

פה ישנו גם הגנן שלנו הנאבק בלי־חשך מלחמתו היום־יומית בעשב החוזר ומצמח, כל אימת שזה חוזר ומקצץ — מלחמה המתנהלת אף היא חרש־חרש בהכנעה כבושה ובצידוק־הדין — האמנם הצליחה השמש הטרופית להתיש את רוח המרי? או אולי אנשים מאושרים הם אלה מאוש־רים ומשוחררים מכדי השגתנו?

פה משחקים הילדים. מתיזים מים מברז הגן. משליכים חצצי־אבן מן השביל, תופסים חרקים ומענים אותם, קוט־פים פרחים בלי ליטול רשות תחילה, מבקשים לטפס על עץ ה„פופו", שידם הקטנה אינה משגת את פריו — ותמיד הם נופלים ונחבטים — אז בא הגנן או אבא וקוטף להם „פופו", ותמיד הפרי עדיין בוסר וצריך לחכות עד שיבשיל. אומרים זאת לילדים, המתעצבים אל לבם וחוזרים מדי

חלוף מחצית השעה לשאול אם כבר הבשיל... אחר כך הם שוכחים (כמה זמן יכולים ילדים לחכות?) והפרי נרקב בינתים... מקץ ימים נזכרים לפתע ומבקשים ,,פופו'' חדש... וחוזר וחוזר חלילה.

פה, בתעלת הניקוז ממתיקים סוד הלטאות והחרדונים, ובשעות החמות השרביות יש ויוצא מי מקהלם לטיול של שבת בשכנות. או, יש ויוצאת נפשה של איזו לטאה (היש ללטאה נפש?) לטעימת־מעדנים ואז היא תופסת לה עמדה על אחד הכתלים, אזניה קשובות, ופיה הפעור תופס את החרקים כבהיסח־הדעת —

הקפצנים, החרגולים וגמלי־שלמה הם חיזיון מצוי ביותר, אך יש ולאחר הגשמים גם שלשול משתלשל ומופיע, ואז באים הילדים לבשר ,,ראיתי מין כזה נחש...'' שכן הנחש עלול להגיח פתע, ואנו יראים מפניו... וכיון שקשה להקנות מידת הזהירות מבלי לטעת פחד תחילה, שומה היה עלינו לפתח את האימה הזאת הקדומה מפני הנחש, למען יראו וידעו...

כאשר מגיעה עונת הפרפרים, הם באים אף לכאן בהמוניהם. כל החלל מלא צהלה ושמחה. כתמי־אור, ריח־צוף, רפרוף־כנפים, משק גלי־צחוק וריצת רגליהם של הפעוטים המרדפים ,,פרפר כזה יפה עם נקודות אדומות''...

גם פגעי־אפריקה לא פסחו עלינו — סילוני יתושים, נמלים עוקצניות, עכברי שדה המבקשים לקנות שביתה במזווה —

יש ותבאנה לכאן הקבצנית העיוורת ובתה לבקש נדבה. גם מן הבית שומעות אזני את נקישת המקל, צלצול קופסת הפח, והקול המייבב המתחנן נכאים — העיוורת, עיניה

שקועות בחוריהן, קרעי סחבות לגופה הצמוק, ופניה יבשות מתקווה ומדמע — הילדה אוחזת בידה ומובילה אותה אחריה בזהירות. הילדה מבקשת את הנדבה, והזקנה מקשקשת בקופסה. אין הן זזות, עד שהן מקבלות את מבוקשן. אני משליכה פרוטה לקופסתן ורואה אותן מתרחקות יד ביד הדלות והבערות —

גם אחר לכתן נשאר כאן עדיין משהו מריחן־מרוחן המעלה עצב בלבי. ובאותו ערב, שעה ארוכה לאחר־מכן, עת רוחי נעכרת עלי פתע ואפילו איני יודעת מדוע, ייתכן שזכרן הוא, שבן־בלי־דמות עוברני כצל ומטיל ברקותי הד עמום ומתכתי של נקישת־פח —

הלילות המגיעים הם שכורי כחול עמוק. הכל נמדד לפי מידת הכחול. הסובך הירוק־כהה הוא שמאפיל ביותר. המסתורין שלו כבד מנשא. גושים גושים של סובך. גם הדשא צובע כולו בדיו כחולה. רק השמים קלו מעט. רפים וכמו ששים היות רקיע לצלליות הנעות של צמרות הדקלים. השקט והחשיכה הם ידידים טובים. צלילי התופים הרחוקים אומרים נכר, וזרות עולה מזמר הבוקע מבקתה סמוכה. אז נעשה פתאום צר בבית. אפשר לצאת לכביש, לשוח מעט ולראות איך הגחליליות מדליקות זיקוקין־די־נור בערימת העשב. מה יפה אש זו, שאין עמה עשן!

ואז זוכרים לפתע את שאלת הילד טרם נרדם: „לגח־לילית אין בית? ואין לה אמא?"

הרכבת חולפת לא הרחק מביתנו. לאור היום היא רחוקה, משום שאין רואים אותה, ואילו בלילה, נעשית היא לפתע קרובה, משום ששומעים אותה. הנה היא באה! שקשוק הברזל קרב וקרב וכמו חותך את הקרביים... הנה

נשיפת הקטר החם המיוזע... ושוב הוא מתרחק והרכבת הולכת אל איזה אן בלתי־ידוע — הצפירה העזה נאנחת חרש טרם גוויעתה. בבזק פתע עברה הרכבת. כל־כך, כל־כך פתע, עד שהחשיכה שנאנסה נותרה קרועת עינים פוערת פה מתמהון כאילו עדיין קשה לה להאמין: האמנם היה בזה הקטר??!

השקט חוזר, כמעט שאפשר למוש אותו. נהנים לשאוף את רוח הליל הקרירה לאחר היום החם. נועלים את הדלת היטב מפנים, אולם הלילה נתגנב כבר לתוך הבית ובא בחלונות בכפות שרופדו שקט... ונראה שאינו חושב כלל לעזוב ולהסתלק, בכל אופן, לא עד הבוקר.

מדי בוקר מובילים את הילדים לגנון ובאים לקחתם בשעות הצהרים. את הגנון מנהלת אשה אפריקנית נאה וחביבה. היא התקינה בחצרה ערמה של חול זהוב ונדנדות וקיבצה במוסכה הרבה צעצועים ומשחקים, שיהיה לילדים במה להעסיק את עצמם. ילדים רבים באים לכאן. משחקים יחדיו, מתקוטטים כדרך ילדים ומתרוצצים כה וכה כטוב עליהם לבם.

גם פה התקיף יותר מרבה לזכות במקום על הנדנדה. ילדים רבים שחורים ולבנים... תמימים, תמימים עדיין...

2. בין שמים וארץ

„עוד מעט ותהיי גם את צפור!" אמרתי בנפשי, עת המדרגות, שהוצבו ליד המטוס, נאספו ממש תחת רגלי ועמן הקשר האחרון שלי אל היבשה.

הבטתי בעד לאשנב, מתאמצת לפענח פני יקירי בין המון המלווים שעל גזוזטרת התצפית. הכל היו עומדים ומנפנפים ולבותיהם מרעידים בכפות ידיהם. כיון שלא הצלחתי להבחין בין קלסתר אחד למשנהו, קבלתי את כל הברכות כמיועדות לי.

בינתים החל המטוס משוטט על השדה הענק, ממלא שריריו און ותנופה, כרקדנית זו בחזרת בכורה, המנסה את קרשי הבמה. ולפתע! זינוק מרומה!

פני הקרקע נתבלבלו, נטשטשו ואחר הפכו חלקות בעלות צורות גיאומטריות בגוונים שונים. ללמדך, שכל אימת, שהנך הולך ומתנשא מעל דברים, אובד לך הרגש שבלב הנתון בפרט, ותמצי לומר, בפרט הקטן, שההכללה מבקשת להסתירו להצניעו מעין. שוב לא הייתה זו מולדתי למטה, אלא משולשים ומרובעים ושאר צורות בירוק כחול וחום. שוב לא הייתה זו ישראל.

הגבהנו מאד. הדברנו את העננים. עתה היינו אפילו

מעל לגשם. תחתינו שטו כבשים לבנים ללא פעמונים על צואריהם וללא רועה. אף אם נצנח וניפול, יהיו תחתינו ערימות ערימות של צמר־גפן. הנוסעת הותיקה שישבה לידי לא טרחה להרים עיניה מעל השבועון לנשים, בו קראה בריתוק מעשה באהבה אחת, שנבראה אך ורק כדי להעלותה על מזבח אותו שבועון... היא חשה עצמה נעלה על ענין זה הקרוי טיסה...

הנוסע שישב מאחורי חזר זה עתה למושבו מגולח למשעי ונודף בושם לגברים, שבחרה חברת־התעופה לספק ללקוחותיה. שמעתיו משיח מאחורי באנגלית, כי תמיד נוהג הוא לבצע תגלחת־בוקר במטוס, אם הוא ממריא בשעה זו, שהרי זמן הוא כסף... והיעז מי להטיל ספק בחשיבותו של כסף?

הסעודה היא בשביל נוסעים רבים — המאורע המרכזי בטיסה. חברות־התעופה, שאין כמותן מבינות ליצר לב האדם, דואגות מאד להשביע רצון הלקוחות. אין לך כמעט נסיעה, שאין עמה ארוחה כלשהי — אף בין מנחה למעריב. שהרי אין זו הקיבה התובעת את שלה, כשם שנוהגים אנשים לומר, שלא בצדק. לפיכך אין לך שעה שאינה כשרה להיאכל. לגב כל כסא מקופל מגש. עתה עוברת הדיילת ומציגה עליו את המזון. שכנתי השליכה הצדה את השבועון המצויר, שישו שישו בני מעי!!

הפעוט מזיע בחיקי. מיילל. חם לו. צר לו. להלך אינו יודע. לדבר אינו יודע. למקום ישיבה באוירון עדיין אינו זכאי. הפעוט על ברכי. מנסה אני להשקותו לנענעו להשיח רכות באזנו... לשוא! אי־שם בשמים, בכרסה של צפור־פלדה אחת, מתייפח ילדי מרה בחיקי.

אותיות אדומות נדלקו. חגורות הביטחון נהדקו. נחיתה. סוכריות וגומי לעיסה. לחץ באזנים, צריחות הפעוט. רומא!

קן המטוסים ברומא הוא שדה ענק. המולה של לב פועם המזרים דמו למרחוק. נושק לגובה ומאובק געגועים. כאן הכל ארעי, ארעי וחסר כל יציבות. דע מהיכן באת ולאן אתה הולך!

פקיד איטלקי חביב במדי־שרד נטל ממני את הדרכון והורני לשבת. לאחר הסידורים נשלחתי לבית מלון להמתין למועד ההמראה ללאגוס, בירתה הפדרלית של ניגריה, מחוז חפצי. היה עלי לצפות כעשר שעות. מלון מפואר בסגנון תור־התחיה. רהיטים סגלגלים עגולים, מן התקופה, בה ביקש עדיין האדם להחליק את הקצוות. נרות בדולח, פסלי מדוננות וריח קטורת־לבונה.

המרצפת, העשויה לוחות עץ בדגם חוזר, הבהיקה בברק שעווה. התינוק זחל, גומא את חלל החדר רחב־הידים, נותן פורקן לעצמותיו, שהיו מכורבלות במטוס הצפוף. צחוקו נצטלצל עז ורענן וצלול מכל בדולח. מן החלון נשבה רוח לבנה ותעלעל בוילאות הרכים.

נראה שנרדמתי. הקיצותי לקול הטלפון שליד מיטתי. היו אלה ידידי מן הארץ, שהחמיצונו בשדה־התעופה וגילו לבסוף את מלוננו. ידידי, שלא ראיתים עידן ועידנים, כי מתגוררים היו ברומא.

הזמנתי אותם להסב עמנו לפת ערבית במלון המפואר. האוכל היה טוב כבכל מסעדה בינונית אחרת, אך המלצר היה לבוש חגיגית והקפיד להגיש את העודף המועט על מפית בתוך צלחת. נלחמתי קשה באטריות. הן סרבו בכל תוקף להיות כרוכות למזלג, והייתי אני חוזרת ומסבבת

אותן, ואילו אלה חוזרות ומתמתחות להן. לבסוף קינחתי שפתי במפונת הלבנה לאות כניעה. את שעיוותו לי האיטריות תיקנה לי אומצת הבשר... כך שלא יצאתי רעבה, אחרי הכול.

במשרד חברת התעופה הודיעונו, שהמטוס ללאגוס יאחר לבוא. כך שלחה אלי אפריקה זרועותיה אף לרומא, ללמדני פרק בתורת הסבלנות, תורה שבלעדיה אי אתה יכול לשהות באותה יבשת אפילו משך יום אחד. ידעתי אימתי ידי על התחתונה. ישבתי על הספסל המוצע, וידידי שליווני לידי. היחיד שהעז להתקומם היה הילד. סוף סוף כיצד תסביר לו, שאיש אינו אשם בכך ופחות מכל פקיד משרד התעופה?? אשם או אי אשם, צדק או אי צדק, הילד לא הוטרד בבעיות אלה ושאג. פעמים מספר כבר הופרע משנתו, ומצב־רוחו היה בכי־רע. ידידתי ניסתה להרגיעו בכל אוצר הפיטנות התינוקית השגור בפיה.

השעה הייתה לאחר חצות, והרעש שהקים הילד הרגיז והפריע לכל האנשים הנוכחים במשרד, כולל הפקיד. אך רוגז או אי־רוגז, הלה לא יצא מגבולות הנימוס, שהיה כנראה תפור איכשהו בתוך מדי־השרד שלבש. לאחר אין־ספור גרודים בפדחתו הציע לנו חדר במלון, שהיה בבית סמוך. הוא הבטיח, כמובן, לקרוא לנו, כאשר תגיע העת לנסוע לשדה־התעופה.

לסוף נרדם הפעוט, ואנו ישבנו שלשתנו להעלות נשכחות מערבים בילינום בצוותא על הכרמל וימים יפים שעשינו יחד. שעות הלילה חלפו עתה במהרה. פתע דפק הפקיד על דלת החדר והודיענו להתכונן ליציאה.

יצאתי לרגע לתור אחרי חדר „לגברות". מצאתיו בקצה המסדרון. בבקשי לשוב לחדרי מצאתי עצמי פתע בתוך צומת

מסדרונות. לא ידעתי באיזה לבור. בחרתי באחד אך זה לא הוביל לחדרי כי אם לצומת מסדרונות אחר. עייפה ומבולבלת נתקפתי עצבנות וחרדה. רק עתה ראיתי שדלתות החדרים ממוספרות, דבר שלא נתתי דעתי עליו, מפני שהיה עלי להישאר רק שעות קלות. לא ידעתי לכן את מספר חדרי. פסעתי תועה במסדרונות ארוכים וזרים, על שטיחי ארגמן צרים, מבקשת להיחפז, שטיסה מחכה לי, ואיני יכולה...

חשתי אומללה ואובדת. הדבר המציאותי היחיד שנגלה אז לעיני היו זוגות הנעלים, שהוצגו פה ושם ליד דלתות החדרים, מצפות לצחצוח של שחרית. מן הנעלים המאובקות שאבתי תקוה, שהן, והן בלבד, רמזו לי משהו על — מחר.

פתאום הגעתי לגרם המעלות. נוכחתי שאני בודאי בקומה העשירית, אם לא למעלה מזה. תהום עגולה בלב המדרגות הובילה את מבטי לקומת־הקרקע, ואז נצנץ במוחי רעיון. ארד למטה ואשאל במודיעין היכן חדרי! שפיר! אך כיצד ארד? במדרגות לא יהיה סיפק בידי... בקשתי אחרי המעלית. יגעתי ומצאתי.

היושבים במודיעין לא נראו תמהים ביותר לשאלתי, והם שלחו עמי פקיד שילווני. אכן, היה זה מלון ענק, ובודאי מורגלים היו העובדים בו לכל מיני תקלות, ולא נקל היה להפתיעם.

שדה התעופה בלילה שונה סיברו. לכול שתי פנים, פני־יום ופני־לילה: עיני הכוכבים המיותמות, הריקנות שליד שולחנות בית הקפה, הניאון החיוור היגע.

רבץ השדה אפרקדן. גוש של שחור ממצמץ באודם

עפעפיים, מנמנם, כשרגש מציק לו, כי עליו עוד לעבוד הלילה.

המטוס שנועד לנו עבר את הבדיקה השגרתית של רופאיו, ומצב בריאותו הוכרז כתקין. כיוון שהיינו נוסעים מעטים, הסתדרנו בנוחות לשינה. נכונה לנו נסיעה ממו־שכת.

אור בוקר. גל חום מבשר קרבתנו ליבשת אפריקה. בגדי החורף החלו נושרים כעלי־שלכת. בגלל האיחור שחל ביציאה נגיע באיחור־מה. הנה הנה הנחיתה קרבה. ושוב האותיות האדומות. חגורות הביטחון. לחץ מעיק באזנים. הסוכריות המסורתיות וגומי הלעיסה... יורדים יורדים... עלייה צורך ירידה, ירידה צורך עלייה... השמים כמו קפיץ משתחררים אל על, חומקים ומתעצמים מעלינו, חומקים ומתנשאים... אנו שוקעים שוקעים...

היבשה ממתינה לנו מלמטה, בהחלטה נחושה להנחית לנו את המכה בהגיענו.

חום ולטאות. מעודי לא ראיתי לטאות במימדים כאלה. הן שרצו בכול ; על האבנים הצחיחות, על האדמה החרירה, על גדר הבטון ואף על קירות הבית. מה מכוערות הן ! ואילו הן — מביטות בי : ,,מוטב שתלמדי לאהוב אותנו, שעתידות אנו לדור בכפיפה אחת חדשים רבים...'' מדי הפקידים האפ־ריקנים צחורים כשלג. הבית מסויד לבן־לבן וכן אף גדר הבטון. הרגשה בלתי־נמנעת יש לך, כי כך נצבע הכל כדי להרשימך, שאכן לא הכול כה שחור ביבשת השחורה ! !

אף הפקיד שסר אלי היה לבן־עור, אנגלי. הורה לי לשבת ונטל מסמכי. היכן אישי ? מדוע איני רואה אותו בכאן ? ביקשתי מישהו לברר היכן מחכה לי אישי. המתנתי.

לטאה אחת הביטה מן הכותל לכל הנעשה. מחכה גם היא. למה? הפעוט החל מצווח. הפקיד חזר ואמר לי, כי איש אינו מצפה לי בשדה התעופה. ,,לא ייתכן'' צעקתי. בקשתיו לחזור ולברר. הלך. ציפיתי. הפעם חזר בלוויית הפקיד האנגלי, והאחרון אמר לי שבדק, וודאי הדבר, שאישי אינו בכאן לפגשני. הוא דיבר בסבלנות אנגלית מובהקת, שקבלה את חישולה וליטושה כאן באפריקה. ,,אני מצטער גברת'' Sorry" "Madam ואחר, ,,האוכל לעשות משהו למענך?'' בקשתיו לטלפן למשרד החברה המעסיקה את אישי באיבאדאן ולהודיעו כי הגענו. חרדה קנתה שביתה בלבבי.

ישבתי בבית הקפה העלוב והמתנתי לתשובה טלפונית מאיבאדאן. אחרי מחצית השעה בא הפקיד האנגלי והודיע, כי אי אפשר להשיג כל קשר טלפוני, אך הרגיעני באמרו, שהוא מוסיף לנסות.

עודי שקועה בהרהורים נוגים, פנתה אלי פתע אשה בעברית צחה והציעה לי עזרתה. היא אמרה, כי פעמים רבות לא נתקבלו כאן מברקים במועדם, וכבר היתה עדה לא פעם לתקריות כגון זו. הודיתי לה בכל לבי ובמכוניתה נסענו למשרד החברה בלאגוס. שם העמידו לרשותי מכונית, שהסיעתני ,,הביתה'', לאיבאדאן.

לראשונה הכרתי אז את צמחיית הסובך, את בקתות העפר וגגות הקש, את העם הזה, שרגליו יחפות וראשיו מכוסים. את הילדים המנפנפים מכל עבר וקוראים ,,אויבו! אויבו!'', והנשים נושאות ילדיהן על הגב ודלועיהן על הראש. ולסוף, את הגשם, הטיפות הקולחות החמות הפורצות פתע ופוסקות פתע כמנגינה רחוקה וזרה —

איבאדאן. הביתה. הגעתי סוף סוף לאיבאדאן, אך איש

לא היה בבית. המתינו לי הכורסאות, שולחן האוכל והכס־
אות, ואף עגלת הטיול לתינוק. נמצא שסבלנותו של הפקיד
האנגלי לא הכזיבה. הוא השיג לבסוף קשר טלפוני עם
איבאדאן, ואישי נמצא במכוניתו בדרך לשדה התעופה,
ממהר לפגישה —

למען הסדר הטוב ראוי לציין, כי לאחר ששהיתי בניגריה
יומיים, נתקבל סוף סוף המברק המודיע דבר בואי.

למען הסדר הטוב ראיתי לציין זאת, פן יהיו סבורים,
שיש בדעתי להוציא את דבת הדואר רעה — איך יאמרו
המצפים למשיח? אף אם יתמהמה... הן העיקר שבוא
יבוא!

3. קניות

בוקר נוהגת אני לערוך את קניותי, בחנויות ה„כל־בו״ הגדולות ובשווקים. בחנות אפשר להגיע לידי שכחת היבשת, שכן ערוכה זו לפי מיטב המסורת המערבית, רק הזבנים שחורי הפנים, לבושי החלוקים הלבנים, עשויים להזכירה. מאידך גיסא בשווקים — כל אפריקה לפניך!

שווקים מספר אני יודעת בעיר, וכל שוק — טבעו וטעמו עמו.

את הירקות והפרי אני קונה בשוק המכונה „דובה״. דוכנים דוכנים — ועליהם ערוכים הירקות והפירות למיניהם. ערימות ערימות, כל זן וזן בנפרד. כאן אין אפשרות, שתהיה איפה ואיפה... כיוון שהמאזניים הם מכשיר בלתי ידוע לשוק האפריקני, ואפילו ידוע — בלתי־מוכר כראוי לשימוש! קונה אַת 6 עגבניות בשילינג, 10 אשכליות בשילינג ולימונים — כל אחד בפאֶני, המחיר לפי היחידה. הבננה, המצויה כאן בשפע, נמכרת אשכולות אשכולות. הוא הדין ביחס לשעועית ירוקה, זנבות בצל ירוק, צנוניות אדמדמות חצופות, וכל היתר, שיקשה לספרם אחד אחד; כל אלה נערכים קבוצות קבוצות, וניתן לקנותם במחיר כך וכך הקבוצה. ראויים לציון מיוחד הוד־מעלתם תפוחי־האדמה!

במקומות, בם נמכרים תפוחי־האדמה, מצויים המאז־ניים. כפי הנראה מחזיקים בהם באופן בלבדי למען תפוחי־האדמה, אשר נשקלים ונמכרים לפי משקל הפאונד! מה ראו תפוחי־האדמה, שזכו לכבוד ויקר כזה — חיי, שלא אדע!

אם עיתותי בידי, אני ממשיכה לשוטט אל שוק הכלים. מה אוהב את שוק הכלים! גם כאן מרבית המסחר בידי נשים. השוק כולו עשוי מעין בקתות מארכות שגגן פח, וכל בקתה מחולקת במחיצות לתאים־חדרים, אשר כל אחד מהם נושא מספר ומהווה חנות נפרדת. הזבניות יושבות בתוך החנויות, והמרכולת פרושה לפניהן על דוכני־עץ. עוברת את בשביל עפר צר, ומשני עברייך צלחות שטוחות כבקשה, קומקומים מתנפחים בגאוה, וספלים מספלים שונים עושים אזנם כאפרכסת —

על שלושה דברים עומד שוק הכלים, על החרסינה, על הפח ועל הפלסטיק.

מה נאים כלי החרסינה, שניתן למצוא כאן. רובם מוצאם מאנגליה או מיפן. זה אשר ייגע, עשוי למצוא אף מערכת כלים שלמה מאותו דגם, אבל, לשם כך יהיה עליו לעבור מדוכן לדוכן באופן שיטתי ובכל מקום לעמוד על המיקח מחדש. אף סירים, אלפסים ומחבתות למיניהן תמצא בכאן וכל מיני כלי־פח אחרים, מהם המצופים באמאיל ומעוטרים בכל צבעי הקשת בשלל דוגמאות וציורים. בשפע מצויים כאן כלים מפלסטיק. דווקא אלה העשויים מן החומר החדיש הנם פרי תוצרת מקומית.

השוק אינו נסגר גם בזמן ארוחת הצהרים, ואז נוסף להמולה ולריחות הרגילים, יעלה באפך גם ריח התבשילים,

אותם מתקינות הזבניות על כירה קטנה בפינת החנות. אם תמשיכי לשוטט, תוכלי לראות אותן מסובות לארוחה, לבדן, עם ילדיהן לידן, או עם הפעוט המנמנם על גבן, ובתוך שקשוק הכלים שבשוק ייבלע גם קשקוש צלחותיהן בעת האכילה —

אם חשקה נפשי לפתע בחרוזים, במפיות ארוכות ובשאר ,,מציאות'' פונה אני לעבר השוק הנקרא ,,מפו הול'' שלרגלי בנין העירייה.

אותן מפיות נזכרות אינן מפיות כלל ועיקר. למעשה אלו חגורות אריג רחבות, שבעזרתן קושרת האשה האפרי־קנית את תינוקה על גבה. זוהי התכלית לשמה נוצרו. לנו משמשות הן כמפיות־תה נאות לשולחנות המאורכים... הרי לך דבר ושימושו!! החרוזים נמכרים מושחלים על חוטי רפיה, עיגולים עיגולים בלי כל מיון או סיווג, וכולם מזוה־מים ומאובקים.

קשה הקנייה בשוק זה בפרט, כיוון שהמוכרות אינן מבינות אף שמץ אנגלית, ביחוד שעה שמדובר במחיר נמוך מזה הנדרש. במקח זה באה ראשית ההנאה רק כאשר סיימת את ניקוי ומיון החרוזים בבית.

רק אחרי כל זאת נהנית אני להשחילם באופנים מאופנים שונים, בהרכבי צבעים מעניינים, המהווים דגמים מרהיבי־עין.

כשאני יושבת לי כך וחורזת כיד דמיוני, ידמה לי לפר־קים שלא חרוזים בלבד הם הנשחלים כאן כי אם אף הרגעים עצמם עשויים נקבים נקבים, ודמי זורם דרכם כחוט השני הזה —

4. הרוכלים הנוודים

אפריקה לוקחת בחשבון את העדר רצונך להטריח עצמך מביתך, גברת לבנה! הרי כבודה של בת־מלך פנימה! הכול לנוחיותך גברתי! כל עוד — כמובן — יש בידך לשלם תמורת נוחיות זו! הלא למי חמדת כל היבשת אם לא לרוכלים „ההאוזרים"? והם מביאים חמדה זו למפתנך ממש!

„האוזרים" אלה רובם בני הצפון בני שבט ההאוסה, אולם יש ביניהם גם מבני שבט יורובה. אחרי זמן קצר ניתן להבחין בין אלה לאלה הן במראיתם והן במרכולתם.

בדרך כלל הם באים זוגות זוגות. ההאוזר — הוא המלך, ומאחור נושא־הכלים — השוליה הצעיר שעל ראשו האמ־תחת עם הסחורה. אלה הם בחינת ההולכי־על־רגל.

ישנם גם ה„יושבי־על־מדין" — הלא הם רוכבי האופ־ניים... המיוחסים קצת יותר מן הקודמים. ומעוטי הסגולה, הלא הם רוכבי־האתונות־הצחורות, שלרשותם עומדת מכר־נית... אכן מיטיבים אלה הבאים על גלגלים לגלגל בלשונם...

ה„האוזרים" מריחים מיד את ה„ירוקים", אלה מקרוב באו, שאליהם הם ממהרים בראש וראשונה. העיקר למכור מהר והרבה ככל האפשר, בטרם יתאקלמו האנשים וילמדו

להכיר את הסחורה, את המחירים, או ירכשו נסיון באמנות המיקוח —

רק עתה מכירה אני לדעת, אילו קניות רעות עשיתי לראשונה! קניתי זבורית ובמחיר של עידית שבעידית! בעיקר הצליח להוליכנו שולל אותו רוכל משופם, שחבש תיתורה לראשו. עדיין ישנו בידי אותו ענק־,,שנהב'' ,כביכול, שמכר לנו במחיר מופקע ואשר לאחר־מכן נסתבר, שאם יש איזה קשר בינו לבין פיל הרי זהו רק החן שבו...

הענק עדיין בידי, אבל את עודף הכסף, שנשאר אותו ,,האוזר'' חב לנו, עדיין לא קבלתי עד היום הזה! מוזר! לאחר שהיה מבקרנו כה תכופות, נעלמו עקבותיו לפתע! אם בכלל ,,לוקח'' אדם מוסר־השכל, הרי למדתי, כי מוטב להיות ,,רחמנית'' להבא... לא עוד אטיל חוב־כסף על שכמי ,,האוזר'' מסכן!

שאלה: מה מוכר האוזר?

תשובה: מה אינו מוכר?

מאפרות, קעריות, תכשיטים שונים, ארנקי עור, כרי עור (איך שלא יהיה הם פושטי־עור!) פרוות־נמר, שטיח מצמר גמלים, צפרים העשויות מקרני־שור, פסלי עץ, מעשי־מחשבת שנהב, ואם חשקה נפשך דוקא בפוחלץ של תנין קטן, הוא יכול להביאו לך מחר!

אשר למחירים הכלל הוא פשוט: אם תשלם רבע מהמחיר הנקוב הרי עדיין קנית ביוקר! מי שלמד לעמוד על המקח יודע, שהעיסקא הטובה באה לידי גמר בדרך כלל לאחר שהרוכל מעמיד פני נעלב, חוזר ואורז מרכולתו ומכוון פניו ללכת... אין חשש! יש להניח לו, אחרי מספר צעדים ישוב ובפיו שתי מלים: ,,שלם אדון'' "Pay Master"

או בשנוי גירסא שלוש מלים: ,,הבא את הכסף!'' "Bring the Money" כדי להציל, ולו במקצת, את גאוותו יספר על המצוקה הכספית, בה הוא שרוי, וישביעך בשם כל הג'וג'וס שבעולם שלא לספר לאיש עד כמה ,,בזול'' קנית את הסחורה... אולי יוסיף ויאמר, כי רק לך מוכר הוא במחיר נמוך, כיוון שאת לקוחה ותיקה Custome — העיסקא מסתיימת ולעולם אין לדעת מי יצא ,,המורווח'', אתה, או ה,,האוזר''...

לי נדמה, שלעולם אין ה,,האוזר'' יוצא מופסד, סוף סוף, כל אפריקה היא בצידו —

בכל זאת אני קונה עדיין מן הרוכלים הנודדים ותמיד נהנית לשמוע פריסת שלום זו על מפתני ממרחבי היבשת, ממקומות אליהם לא אגיע עד עולם — בצמא אני שותה את המעשיות והאגדות המלוות את החפצים, שהרי אף אם אינם ,,קושט דברי אמת'', הרי תמיד יש בהם ,,קורט של אמת''... ואפילו אני מרבה במחיר, הלוא קונה אני גם את הסיפורים...

אחר־כך מתבוננת אני בהם, איך הם הולכים ונעלמים, ה,,האוזר'' זקוף הקומה והנער הכחוש עם הסל הגדול על ראשו, ולרגע עולה בי תמונה רחוקה מעורפלת: דון קישוט וסנשו פנשו!

5. כחום היום

צהרים. החום גובר. השיא הזה של נקודות האמצע: צהרים, חצות. תמיד יש איזה משבר. לנוח! לנוח! שם למעלה בחדר־המטות, בו קריר ונעים הודות למזגן האויר. לנוח! אבל לא עדיין. הילדים טרם הגיעו. עוד מעט יבואו עם אבא במכונית. רטובים מזיעה, מאובקים ומלוכלכים ללא הכר. קורנים מצחוק ומאושר. עוד מעט יגיעו ילדי, אשר גם השמש הטרופית אינה מצליחה להטיל ליאות ביצורי גוויהם. מלאי־און ישתקשקו באמבט המלא. ישיטו אניות, יתיזו סילונים של מים ויעשו המון „כסף" (קצף...) מן הסבון. היש פעוטים שאינם מחבבים מים? היש פעוטים המחבבים שיחפפו את ראשם?!

„נו מהר לאמבט, רוצו ילדים להתרחץ!" והמקהלה עונה „אבל לא את הראש, לא את הראש..."

כבמטה־פלאים משתנה סברם של הזאטוטים לאחר שרוחצו למשעי, סורקו והולבשו נקיים. נאים, חדשים ונודפים בושם סבון. „ועתה לאכול!"

יש סיפורים בדוקים ומנוסים לכל דבר. למשל: לכבוד הקציצה, בשר העוף או הדג משיחה אני אותו מעשה בסוס, אשר לעס לעס ולעס עד... עד ש...נקעה רגלו בגשם... (בינ־

תים סיימו לאכול) לשם אכילת המרק בודה אני אגדה, בה אומרים פעמים רבות או! או! או! והפעוטים פוערים פיותיהם באופן התואם ממש את כף המרק! השוקולד המגיע לסוף אינו נזקק לשום מעשיות...

עתה נותר לי לחכות שירדמו... אם הצלחתי בזאת, מובטחת לי מנוחתי המקווה... רואים הנכם עד מה קשה המאבק על מנוחת הצהרים? עד מה קלושים הסיכויים לניצחון? מכל מקום שעות הצהרים גזר־דין של מוות מרחף עליהן, ובין כך או כך לא תצלחנה למאומה.

6. המנון לאשת עוזר הבית

אשתו של עוזר הבית עומדת להגיע היום.

הבטחתי לשחררו בהקדם מן העבודה, שיוכל להקביל פניה. היא באה מן המזרח, וזה שנים מספר חיים הם בפירוד גמור. עוזרנו הנו מוסלמי, וכפי שסיפר לי, השיאוהו הוריו, בעוד הוא ואשתו ילדים. רק עתה הגיעה שעתה של הנערה להיות אשה. מיחל הוא לה מזה שבועות אחדים וסופר את הימים לקראת בואה. מדי בוקר בבואו הוא אומר ,,בעוד 12 יום..״ ולמחרתו ,,בעוד 11 יום...״ — היום היא עומדת להגיע.

כמה אנשים כבר שכחו את התורה הזאת, תורת חיים של ציפיה עיקשת, שאינה יודעת לאות? כמה אנשים לבנים — כבר כיסה ,,הקמח״ את לבבם?

הלאה הלאה הכופרים קטני־האמונה, קצרי הסבלנות — כיצד אפשר שלא לאהוב את זו, שמיחלים לה כל־כך?!

הניחו לה לאהבה שתחפץ! הינשאו פתחי תבל, למען תוכל לצעוד בקומה זקופה ובגאון! אין צורך לרפדה בתפו־חים או לסמכה באשישות, לא חולה היא! מוצקת כסלע מחושלת כברזל! על שבילי אבן ועפר תלך, ראשה רם ורגליה — יחפות.

סורו הצידה! תנו כבוד! פנו דרך!
אשתו של עוזר הבית עומדת להגיע היום!

בערב תהיה חגיגה. ישתו יין־דקלים. יאכלו מטעמי ים וקסבה. ינענעו עכוזים, יפרכסו כתפים, יגלגלו עינים ויחשפו שנים לקול מקצבים ידועים. לא דם הוא הזורם בעורקי האדם האפריקני — כי אם קצב! קצב בצורתו הנוזלית! הגווים מתפתלים, מתעוותים, אומרים — התמכרות. הגוף נע ונע כבובה־ממושמעת עד חדלון־החושים.

חינגא תהיה בערב בבית הקט שבחצר האחורית. יזמינו גם אותי לבוא. הנימוס מחייב. הנימוס מחייב את הכול — שחורים ולבנים. אבל אני לא אהיה שם. שם לא יכירני מקומי. דומני, שלו באתי, הייתה החגיגה ממילא מתחלת רק לאחר עזיבתי — לאחר שאסתלק לי משם עם הנמשים שעל אפי עם עורי הלבן עם דמי, אשר לעולם לא יגיע לשליטה בלעדית כזו על גופי.

7. נמלים ומוסר נמלים

עונת הגשמים עומדת לבוא לקיצה. היא מרבה לעשות רושם בלילות האחרונים בקולות רעמים ובמכות ברק. אבל היובש כבר נישא באויר, וגלים חדשים מבשרים את החום — האין שיא הבשלות מהוה את ראשית הריקבון? האין הפגנת־יתר של עוצמה טומנת בחובה לב שנחלש כבר?!

הגשמים פותחים עונתם חגיגית בהופעת רבבות חרקים מעופפים. אנו קוראים להם „נמלי כנפים". תופעה טרדנית מאין כמוה.

בשעות הערב יגיחו פתע כלהקות ארבה לרוב. בחריצים, בנקיקים ובחגווים יבואו. אפילו אל מתחת לכילה, הפרושה על המטה, יצליחו להיכנס. יתישבו על העורף, על הזרוע, על הרגל, ילכו הלוך וטפוף ליד האוזן. אתה מגרשם מכאן והם מגיחים משם, ופלצות של גרדת תוקפת אותך. כך תשב מניע ידיך כה וכה בבקשה נואשת לגרשם בתנועות, שעושה הטובע ביוון מצולות... לאחר יאוש תכבה את האור — שבחושך מורגשים הם במידה פחותה...

למחרתו תמצא אותם מתים. ערימות ערימות של

פגרים, שכנפיהם נפרדות מגופם... אף לאחר מותם לא תסוף הטרחה, כי מלאכה רבה היא לטאטאם מזה —

מסתבר, כי האפריקנים אינם מביטים על חרקים אלה בעין רעה ומחבבים הם לאכול את בשרם. שוב מתאשר איפוא הכלל, כי טוב ורע הם מושגים יחסיים בעולמנו המיוחס. עכשיו נתקרבה עונת הגשמים לקיצה, ואף זוהי עת העלולה לעמוד בסימן נמלים, אם כי מסוג אחר לגמרי מאלו המעופפות.

אינני מומחית לנמלים. (לא ,,נמלוגית'' ואולי בכלל לא־לוגית). אבל היש לך חולה, שאין בו מידת־מה של בקיאות לגבי מחלתו הוא?!

ואני — הן חזיתין מבשרי. ידעתי את עוקצן והן ידעו את דבשי.

ישנו סוג של נמלים גדולות. אלה אינן ארסיות ואף אינן עוקצות. אולי די להן בכך שהן גדולות?! כאשר רואה אני אותן משוטטות ב,,שטח'' אדע אל נכון, כי נמצא אי בכאן משהו מתוק; צנצנת דבש לא סגורה כהלכה, גביש סוכר, קקאו ממותק שהילדים שפכוהו. אנו קוראים להן ,,הנמלים של הסוכר'' או פשוט ,,הנמלים המתוקות'', ואם ילד מצביע נבהל על ,,נמלים'', אנו מרגיעים רוחו באמרנו ,,אלו רק המתוקות''...

ידיד, שהרבה לנסוע בדרכים, סיפר לנו, כי נתקל בשני סוגים מעניינים של נמלים. האחד בונה קנו בתוך עלה על עץ. כאשר מישהו, בזדון או בשוגג, מרעיד את הענף נופל עליו מיד העלה, העשוי דוגמת אוזן־המן, ופרץ נמלים מתנפל עליו לנשוך בשרו עד זוב־דם. בסוג האחר, הדומה לזה, בונות הנמלים קנן בין העצים מאדמה או מטיט,

דוגמת הצרעות. אם עובר־אורח תמים מסיט את ענפי העץ, מפיל הקן עצמו עליו ואוי לבשרו —

עדות זו נמסרת אך מפי השמועה. אני עצמי לא פגשתי נמלים כאלה. אבל בטיולי נתקלתי לא־אחת באותן טירות מופלאות מאדמה מעשי־ידי הטרמיטים. אדריכלות גוטית ממש! גבשושיות־חול מעשי ידי אמן. ניתן לראותם לאורך הכבישים בפינות השבילים, מעין בתי־כנסיות של הנמלים־הטרמיטים. אם אמנם מתפללות הן שם, מפללות לנס, או להפך עסוקות בחטא — נבצר לדעת. גם אין לי מושג מה עלול להיות חטאן, או מה יכולה להיות תפילתן...

תהי איפוא נשמתן צרורה בצרור העפר, שאיוו להן למשכן.

קרוב אדם לעצמו, ולכן עיקר רצוני לספר בנמלים אחרות, שהדירו שנתי בלילות. כוונתי למתחפרות אי־באדמה, ולא נודע כי באו אל קרבה...

כמנהג האסונות, גם הן גחות פתע, שוטפות את החצר בערוצים ערוצים כמים מסכר שנפרץ — זעירות הן מאד ונשיכתן כצריבת־אש! עודי רואה אותן עטות בהמוניהן, זורמות בפסים שחורים סרט־נע של המוני־נמלים — מסלולן אחד ויחיד, ואבוי למי שיעז פנים ויעמוד בדרכן.

אותה תמונה מחרידה עדיין חרותה בי! שעת ערבית, שעה רכה של דמדומים־ירוקים של מלמולים־זהובים, והנה ליד אחד הבתים מתגלה המחזה לעיני: שלשול מותקף ע"י נמלים! גוו ארוך וחלק כצעקה אילמת של מכאוב. הוא מתפתל, מתעוות, מתקפל לכאן ולכאן, והנמלים נוש־כות את בשרו החי, אוכלות אותו בעודו חי... בכל פה.

כעבור שעות מספר עברתי באותו מקום. זכר לא נותר

לא לשלשול ולא לנמלים. בודאי סיימו לאכלו וחזרו להן שבעות ומדושנות עונג למארבן הסמוי!

אזכור את הסיפורים, ששמעתי על אודות אחד, שהיה נוסע בכפר שבמזרח ניגריה וחלף בדרכו על פני פגר כלב. כאשר חזר לאותו מקום, לאחר מספר שעות, לא מצא בלתי אם את שלדו, שלד עצמות יבשות, שלא היה בהן זכר לבשר!

הדבר אינו מוטל בספק, כי הייתה בפגר יד־הנמלים. החברא־קדישא שלהן ביצעה את טיהור הגויה על־פי שיטות משלה...

עד מה עולמנו עולם הרבים הנו! האין אנו מבקשים אף את הצדק במקום הרבים?!

מה יעשה האחד־היחיד, ויהיה שיעור קומתו אשר יהיה, כנגד צבא עצום של נמלים, ותהיינה זעירות שבזעירות? טול נמלה זעירה אחת — כשהיא לעצמה מה היא? נקודה פעוטה חסרת־חשיבות. אך היא מתחברת אל רבבות נקודות כמותה לקו, לקו ארוך כל־יכול. יכול שיהיה משולש, יכול שיהיה מעגל, יכול שסתם ירוץ לאינסוף... יש לה לנמלה כללי חיים משלה, ועיקרם הוא הכלל: החיים למען הכלל!!

שוב מתגלה אותו שרות־גומלין, אותו מוסד הדדיות החולף כברק את החיים — שמור לי ואשמור לך! חי הנך למען הכלל?! טוב ויפה, גם הכלל ידאג לך!

צא וחשוב! היכן מתחילה החולשה, אם לא במקום שם נעורים החששות לאותן ד' אמות, הנכללות במושג „עצמך"? אדם חרד לעצמו, ואילו הנמלה? אינה מיחסת לעצמה כל חשיבות ראש דאגתה, ציבור הנמלים! ושוב,

ציבור זה הוא הדואג לה, שתמשיך חייה למען קיומו שלו!!

האמנם סובבת אני במעגל? האין החיים עצמם מעגל שוטה? האין הם מעגל לשוטים? המסקנה היא אולי, כי תמיד כדאי לעמוד לצד הרוב; למה זה להסתבך נגדו, עם המיעוט, שממילא עתיד להיות מנוצח? לך אל הנמלה וראה דרכיה.

אבל האדם הוא אדם — לא יקח מוסר־הנמלים.

יראה אני את ההמון בכל מקום. מיהו שאמר קול המון כקול שדי? האם האלוהים צריך להם להמונים?

אחת היא — המון־נמלים או המון־אדם.

התחושה הזאת של טשטוש, המאבק הקשה לחיות בהכרה, בהכרה שלך!

איני יכולה להטמיע עצמי כליל — תמיד יישאר איזה טעם לפגם של רצון עצמאי, שאינו מתלכד עם זה הכללי.

תמיד נותר איזה קורט חלום ערירי.

מספר פעמים הותקפנו ע"י הנמלים.

לילה אחד וקול צעקות־אימים בקע מבית־השכן. ילדה נזעקה שם מפחד! האם נגשה אליה והעלתה אור! הקטנה היתה מכוסה כולה בנמלים שחורות זעירות. מיד נטלוה לאמבט מלא מים, אח"כ כסוה במשחות שונות, שעות חלפו עד שחדל בשרה מצרוב — ואז החלו לטפל בנמלים. שביל שחור בעבי שלוש־אצבעות נמשך על הכותל בסמוך למיטת הילדה. הוא נע מכיוון החצר מעלה אל החלון ומשם מטה אל חצרנו. העלינו אור בכל החדרים. רצפת המטבח תחת רגלינו נעה ממש כמרבד־קסמים של נמלים רוחשות.

היו בין השכנים כמה בקיאים ומנוסים. תמיד ישנם

כאלה. הורונו לצקת נוזל־דלק ולהציל אש. שעות ארוכות של לילה עשינו במאבק. אש בקעה פה ושם בפינות שונות של החצר. ,,אין מה לדבר זוהי מכת־נמלים״. ,,צריך להודיע לעירייה!״ ,,מה יעשו הם? צריך לקחת את העניינים בידיים״. ובאמת, מוטב היה לקחת בידיים את העניינים מאשר את הנמלים...

לאט לאט גברנו עליהן והרוחות נרגעו. אנשים עלו על משכבם להציל בדל שינה.

בבוקר במטבח הופתעתי לראות מספר צלוחיות המל־אות כבעלי־תה, זכרתי שעזבתין ריקות. נחרדתי לגלות, כי לא עלי־תה היו אלה כי אם פגרי־נמלים.

הודענו לעירייה. ושכחנו. היה שקט זמן מה. לפתע שוב לילה אחד אזעקה. ,,קומו! קומו! ,,התקפת־נמלים!״

מני אז הכרנו כמה מכות־נמלים, והן טובעו עם סיוטי־לילה אחרים. הייתי חולמת עליהן באימה, וכל יצורי גווי מרטטים.

אח״כ פסקו להגיח. עונת היובש נסתיימה, ועונת הגש־מים אף היא קרבה לקצה.

כעת־חיה בשנה שעברה הן הופיעו לראשונה!

שתוספנה להתחפר אי־באדמה ולחרוש מזימותיהן במח־שך, ורק שלא תבואנה להדליק לנו אש בלילות ולהרחיק מאתנו את התנומה — הלאה, גדודי סיוט ובלהה! רק לזכרכם נעשה בשרי חידודין חידודין.

בינתים, כל עוד ממשיכות הן להתחפר במעבה־מחשכים, כל עוד אינן מראות פניהן, ממשיך גם הפחד לכבוש ראשו, סמוי וכבוי, מתכרבל בליבנו פנימה ומנמנם. בינתים...

8. בינתים

בינתים, חולפים ימים כלילות ולילות כימים. וכמה מעלות טובות למקום זה על הזמן, שהלה אוהבו ביותר, שכן חביבה עליו השתרעות זו כאן בפישוט איברים... מת־מתח לו פה הזמן בכל שפעת יצורי גוו וכובש פיהוקיו...

אולי משום־כך מאריכים כה הלילות זרועותיהם המפו־חמות כדי להגיע לשחר, והימים צועדים מעדנות הלוך וטפוף אלי משכבם...

רק לפעמים, כשטוב לנו או רע לנו, אין אנו שועים אליהם, אל המקום ואל הזמן, שיש לנו משהו אחר הממל־אנו לבלתי הכיל — סוף סוף כמה יכולים ליבנו ומוחנו לקלוט בקרבם?

אבל בשעות יגעות של פשרה, של שגרה אפורה, נחוש ביתר שאת את אדישותו של המקום את שויון רוחו של הזמן, אשר פעמינו, פעימותינו, אינם נוגעים לו אף כמלוא הנימה.

ואז נהרהר באותו עתיד רחוק, שעה שלא נהיה עוד כאן ולא עוד נצפה בהמשך מחזה חדגוני זה של המקום ושל הזמן, המתעלסים יחדיו כמתוך הרגל בהעדר כל תשוקה־נסערת או להט־נעורים...

עדיין אנו בין קהל הצופים. בינתיים טרם עזבנו את האולם.

בינתיים תדמה לחלוף על פני העצים בלכתך ולשמוע משק כנפי צפור וציוץ בוקע מעפאים, ולראות איך ערב יורד ברחמים גדולים וסוכך על היקום בכפות רכות של דקל — או תדמה לנשום אבק של אור מלוא ריאותיך, והברק יגיח מלבך אל השמים, ושם למעלה תהדהד עוד נהמת־רעמו, תבקש להסתכל בדובה הגדולה ולא תוכל למצאנה, וראית אך אפס קציה של פרוות־עננים...

בינתיים... וידעת חלום כחול של סהר בצעדך על מרב־דים של צפיות, מרבדים ארוכים לאינסוף, אשר סופגים הפסע באין קול ולא ידעו עקבות —

או יש תדמה, נגעת בו, בנצח, באצבעך תחוש עוד הרטט המוזר — וכבר חלף — ואז כל הנתיבות ילכו על פניך והאבק שלהם ידבק בך לאט־לאט, עד הפכת גם אתה לאבק — או, אולי תצנח על הדרכים כמו גשם, וכמוהו תשהה־קל, שלולית־מעט —

9. על כרחך אתה חי

כל אדם נהירות לו דרכים מסוימות. במקצת הריהו בורר אותן לעצמו ובמקצת הגורל הוא שמזמן לו אותן.

טול מקום כלשהו בכרך רבתי ולך לשם מספר פעמים, בכל פעם עם אדם אחר אשר ינהיגך, תיווכח, כי תגיע לאותו מקום בדרכים שונות. אדם אדם ודרכו שלו בתבל.

לכל אחד יש נקודת מוצא שלו, הצולבת את נתיבותיו. אליה חוזר, ממנה יוצא, ודרכה הוא מותח את כל הקוים של מסע חייו.

טרם הייתי בכל סביבותיה של עיר זו. אני מכירה רק אותם מקומות, בם היה לי עניין מיוחד לבקר, או שאינה לי המקרה לראותם. בכל־זאת נדמה לי, שאני יודעת את העיר. יתר־על־כן, הולכת ומתגבשת אצלי מעין תחושת היבשת הזאת כולה, ויהי זה אך מתוך האספקלר המצומ־צם של ביתי, דרכי, חיי וכל המקומות קרובים ורחוקים ביחס לביתי שלי.

כל דבר עושה את דרכו. היום, הלילה, האדם — אחד החוק למאמינים ולכופרים. האם נולד פעם כופר, שהצליח למרוד בחוק זה? לכל היותר היו כאלה בלבד, שהעזו לבור להם את שעת מיתתם, אבל לו חפצו למרוד בכיוון הנגדי

ולחיות לנצח, ההיו מבצעים זממם? הפה מדובב דברי־מרי והכחשה, והאדם נשמע לצו והוא חי או מת — נגד רצונו.

הראשית הלא נעוצה בתינוק חסר־ישע, והאחרית — בחוסר־האונים של זקן מתנמנם — והמעגל נע מאין־אונים לאין־אונים, ורק בדרך — בדרך משתדלים להפוך עולמות!

בעוד ימים רבים אזכור את הבית הזה, שהיה ביתי כאן, ואת הרחוב, דרכו הייתי עוברת כה וכה בגפי או עם ילדי בשעות ערב, עת פג השרב.

אזכור איך הייתי פוגשת את בני השכנים על האפניים ואת הכלב הגדול „שחורי", אשר תמיד מנסים הזאטוטים לרכב עליו כעל סייח, והלה אינו מוחה ומרכין את גבו מתוך הכנעה כלבית מובהקת — ואת השכנה האמריקאית בבית הסמוך, היוצאת לחצרה בשעה זו לשיחה ממושכת עם התוכי שלה, היושב על כף ידה בנחת וחוזר בהיגוי מסורס אחרי כל הברותיה — או שכנות אחרות שנעמדו ליד אחת הגדרות — פושקות פה ורגלים — חפצות לבצוע פת־רכילות אחרונה, טרם ישובו אישיהן מהעבודה.

אולי אף אזכור, איך הלכתי לגינת הירק הזעירה שלי לבדוק, אם הגזר התפיח שם בשימרי רגבים, אם ידעו העגבניות בושת וסומק בהבט בן השמש, ואם כבר הוריקו פניהם הארוכות של המלפפונים — וילדי קצר־הסבלנות יספיק בינתים לעקור משורש אי אלה צנוניות אדומות דקות־מותן, שטרם נתעגלה כרסן...

והיום שחלף לבלי שוב יאבד בחיק צללי הערב, הבאים כצבאות נמלים שחורות, הנושכות את האור החי — והאור — דם יזוב מפצעיו ויתבוסס שם בשמים ממש לרגליו של אלוהים באין מושיע —

אזכור את הדווי הזה, התוגה הזאת על היום שהיה וחלף מבלי שהיה סיפק בידו לבטא אף־כהוא־זה מכל שהיה בלבבו.

עוד ימים רבים אזכור... הרבה דברים פעוטים אזכור, כמו הכלב „שחורי״ או התוכי של השכנה האמריקאית... ואשכח — הרבה דברים, שהיו פעם חשובים... אשכח... המכאוב הדוקרני עושה את הדברים לחשובים, וכאשר הוא חולף משתכחים גם המה.

אולם אף אם אזכור, הרי יהיה זה במעומעם, ללא פרטים, ללא דמות; אשכח את שמות האנשים שעלבו בי, הם לא יהיו קיימים כבר בשבילי, כשם שלא היו קיימים בשבילי טרם עלבו בי — ככה אני מהרהרת עתה רבבות־רבבות עד שהנני מתרחקת פתאום מכאן מרחק הרבה שנים... והכאב משתתק — אוף כמה זקנתי!!!

מה מוזר, שהחיים עושים מאמצים כבירים להשיק אל הנצח, אולם כשהם מגיעים עדיו — עד המוות — הרי זה על־כרחם!

אף אני כה השתוקקתי לבוא לכאן, למרחקי עולם זה שלא ידעתיו, ועתה משאני נמצאת כאן, בערב עגום זה, נדמה לי משום־מה, שעל־כרחי אני כאן —

כך זה — כל אימת שעצוב לי. אז כופים עלי הדברים את אכפם לבלתי־נשוא. אפילו הסובך הפרוע מכל העברים מתחיל להעיק על נפשי ולטעת בי תחושה של כלא. אותה שעה עולה בי התוגה, כאותו מטפס צנום, וקולעת לה מקלעת סביב גזע־לבבי וחונקת חונקת לאט ובשקט...

ראיתי עץ ענק, אשר נחנק למות בידי מטפס צנום,

גמיש ועקלקל. העץ היה חזק ומוצק וגדול מן המטפס פי־כמה, אבל אותו מטפס צנום השכיל להמיתו בידיו הגרומות. וצר מאד היה לי, כי היה לבי נתון לאותו גזע־ענקים, והר־הרתי רבות בדבר. הכיצד? מהי הסיבה? ובתוגת בין־ערבים עלתה בי השערה של תשובה רפה;

האין זהו סופם המר של ענקים ישרי־גו, משום שאינם יודעים אימתי לכוף גוום? משום אי רצונם או אי יכולתם לא לעמוד בגאונם אף לעת קצרה של עד־יעבור־זעם???!

אדם לאדם — זאב. זאב? זה היה אולי בימי רומי, עת האכזריות היתה עדיין באפנה. עתה נשתנו הזמנים, הפתגם אינו הולם אותם עוד. שועל? אולי. נחש? צבוע? היש דבר פשוט יותר מאשר לעוט על הנבלה? מישהו כבר רצח בשבילך — חלקך בכירה בלבד!

בג'ונגל האנושי הלבן שלנו — פסו זאבים ישרי־לב שוחרי־טרף. כולנו חסודים, כולנו טובים, כולנו יודעים את התורה...

גם עת אוכלים זה את זה, עושים זאת בנסיבות חגי־גיות אגב בדיחותא ומקנחים את הפה במפית צחורה. יתר־על־כן, אפילו הנאכל עצמו משכיל לעוות שפתיו בחיוך!

10. הדלתות הירוקות

כשנה דרנו באותו בית, שגונו כעין העפר, והוא משופע בדלתות ירוקות, כשם שבעליו משופע בכספים. מעולם לא למדתי כראוי לשלוט בדלתות ועיני סרבו להסתגל למראיתן. תמיד נזדקרו לי הן כנתחים מזרים אימה של סובך ירוק־כהה — עת נחפזתי הביתה היה עלי לבזבז זמן יקר בטרם אחליט באיזו דלת אבור.

במבט הפוך, היה המצב גרוע פי כמה, שהרי על כל הדלתות המגשרות עם העולם החיצון נוספו כל אותם פתחים פנימיים, שאין להם סוף; למטבח, למרפסת, למזווה, לחדר הילדים, לחדר השינה ועוד ועוד. סיוטים ירוקים שאין מהם מנוס. הסובך האפריקני התפתל ממש בתוך קירות ביתי, ולא ידעתי מוצא.

גם עת עבר מבטי מן הדלת אל הכותל, לא היה בזאת משום נחמה. בעל הבית אנין הטעם צבע את כל הכתלים באדום כהה... בפנים מוריקות ובעינים מאדמות נוהגת הייתי להשקיף שעה ארוכה בעד לחלון ואולי אעלה לנפשי ארוכה מן הכביש המאובק, מעדרי הפרות המובלות לטבח, מציווחת הילדים בחוצות. כך הייתי מביטה, עד שצבו

שמורותי מן האבק... וכל העת יראתי להציץ בדשא, פן אף ירקותו תזכיר לי את ירקוני —

נוסף לכך היה בו בכל פתח כדי להבעיתנו.

זכורה לי היטב אותה דלת צדדית־אחורית, שנפתחה אל החצר. ראה אותה האדריכל האפריקני כי טובה... ולא חפץ לקפח את העתידים לדור למעלה. עמד ועשה גם להם דלת צדדית־אחורית כזאת בדיוק מעל לזו שלנו, אבל הוא שכח פרט קטן: בחלל הקומה השניה לא הייתה חצר.

אכן לא אחת קבלה באזני השכנה מעלי, שהיא נועלת תדיר אותה דלת, ובכל זאת שרויה היא בפחד־תמיד, ולעתים בחלומותיה רואה את עצמה פותחת דלת אל האין וצונחת מטה מטה...

אזכור גם אותו שקע־בעל־תקע בקיר חדר המגורים שלנו. לא פעם ננעצו בו עיני היגעות המבקשות מפלט. רבות שאלתי את נפשי לשם מה עשו גומחה זו בלב החדר ומדוע נקבע שם התקע השחור, עד שפעם נפתרה לי החידה. היה זה המקום המיועד להוד מעלת המקרר החשמלי. אכן בימי לא הגיע השקע אף למחצית גדולתו, שכן שימש מוסך צנוע לעגלת ילדנו, ואשר לתקע הלה נשאר תקוע בינתים, מחוסר עבודה, אבל עם הבטחות וסיכויים טובים לעתיד...

אך גם עלי וגם על התקע נגזרה צפייה ארוכה. הרבה דלתות ירוקות נפתחו ונסגרו בינתים, ואזני הכתלים האדו־מים סמקו שבעתים מבושה לשמע החרפות והגידופים שהטיחו בהם.

והזמן חלף. ישיש זה אינו בורר הרבה את דרכיו ולא אכפת לו לצאת ולבוא גם בעד אין־קץ דלתות ירוקות.

המועד המיוחל הגיח פתע. סוף סוף עברנו לבית אחר.

רק כאשר עזבתי גיליתי, כי התחלתי להתרגל מעט לבית בעל הדלתות הירוקות ולראותו אפילו כביתי.

עתה אני דרה בבית נאה, שאין בו שקע למקרר בלב החדר, אין הדלתות בו מרובות, ואף אלו שישנן צבועות אפור־רפה, כמהססות להכריז על קיומן.

כאן יכולה אני לצאת ולבוא כאוות נפשי בלי כל תסבוכת. אין עוד קירות זועקים בעיני, ואין מעלי פתחים הנפערים אל האין, אולם, התאמינו לי, אם אומר, כי לעתים חסרה לי פה איזו דלת ירוקה?!

11. על גלגלים

א) מה עושים ביום ראשון?

מחר יום הראשון. שבת שבתון. גם הילדים אינם יוצ־אים לגנון. חופשה זו שלהם גוזלת למעשה את חופשתנו. מה עושים פה בחופש?

הו, מרובים הדברים שאפשר לעשותם; אפשר לנסוע עם הזאטוטים לבריכה, להשתקשק במים ולצחוק מול השמש. איזה הרגשה מופלאה של חופש מקנים המים! ואח״כ לחזור עייפים ולישון עד הערב!

או ניתן לקום ולבקר שכנים (בתנאי שהם לא יקדימונו ויבואו אלינו להתארח...) לשבת ולשוחח על הא ועל דא. על מה משוחח אדם? על כל מה שאין לו ויש לחברו, או, על כל מה שיש לו שמטרידו, או סתם בעלמא עניני חולין של עבודה, בגדים, חוקי־מכס חדשים... אפשר גם פשוט להיכנס למכונית ולנסוע־לנסוע ברחבי ארץ גדולה זו עד שנלאה, ואז, ניסע וניסע, עד שנחזור הביתה...

מחר יום הראשון. יום חופש־שבתון. מה אפשר לעשות? מרובים הדברים... אך יש דבר אחד מסוים שאני חפצה לעשותו והוא נבצר ממני — הלא הוא:

לא לעשות דבר!

ב) כמה מעלות טובות למכונית?

הבה וניסע מעט! מה הורגלנו אליה אל המכונית! כמעט ושכחנו ללכת! הן היא לנו כרגליים ממש, היאות אדם לוותר על רגליו, שעה שהוא שרוי במטה? אפילו הבור בעניני מכונית יודע, כי המכונית אינה חשובה כאמצעי תחבורה בלבד. לעומת תפקידיה ויחוסיה האחרים עומדת מטרה זו, לשמה נוצרה, אפילה ומבוישת. כזאת קורה בחיים פעמים כה רבות, עד שחדל אדם לשית לבו לכך.

המכונית הריהי למעשה בית נייד פרטי מאד. מעין מולדת קטנה שטה לה על פני תבל רבה. תיבת־נוח בתוך מבול הנופים המשתנים. יכול אתה לקרוא, לישון, לשתוק, להביט דרך החלון בקיצור, מה עוד אתה עושה בבית? רצונך לשוחח — עשה זאת במכונית, מקום שם הפעוטים אינם מפריעים כבבית, ואין חשש כי יתפרצו פתע לכביש ויעלמו להם — בזכותה יש לך עולם משלך בכל מקום שתהיה. מכוניתי מצודתי! כל מגע בלתי רצוי מונעת זו על ארבעת גלגליה. בעוד שבבית עלול אתה לבוא בין־המצרים לא פעם, ואינך יכול להסתלק... מה תחלום ברגעים כאלה על דוושת הדלק... אבל אל נשכח: אם בבית עשוי א ת ה להישאר תקוע, הרי בדרך עשויה המכונית להישאר תקועה. זה קורה לעתים. ולא תמיד בוררת זו לעצמה את השעה הכשרה או את המקום הנוח. לא אחת תתקע לה זו בעק־שנות בשעה מאוחרת של לילה ובסביבה אפילה ונידחת... ואז... עולה בזכרון הבית כמו חלום רחוק של ביטחון ואור — אבל אל נא נזכור דברים עגומים...

נראה נא מה עוד יחוסים יש לה לזו. מכונית היא כבודו

של אדם. ככל שגדולה וחדישה היא יותר כן כבודו רב יותר! היחס הוא איפוא ישר (יושר מתמטי כמובן...) כך מתארע, שמי שנוסע הרבה ונזקק למכונית משובחת, מקבל גרוטאה, ואילו אחר היושב במשרד זוכה במפוארת חדישה. לנוחיות הגברת! לצרכי ייצוג! קראו לזאת איך שתקראו, העיקר כבוד! כבוד רבותי! אמר מי שאמר, שסביב יצר־המין סובב העולם, ואחר טען שלא הוא אלא יצר־הכבוד הוא השליט בכול, ואני אומרת כי המין והכבוד ירדו יחד שלובי זרוע... השאלה, כמובן, באיזה, ,מין־של־כבוד' המדובר.

אכן, מי שיודע כיצד נוטלין ואינו ממתין שיתנו לו, נוטל לו מן המשובח מכול.

הבה וניסע מעט!

ג) על משאיות ועל סיסמאות

תמיד פוגשים אותם בדרך את מכוניות המשא העמוסות אדם לעייפה. אלו הנקראות ,,ממי לוריס''. התושבים כאן רובם דלים ובקושי משגת ידם כדי פת־קיום. מיעוטם עשי־רים (מדוע אלה תמיד במיעוט?!) ולאלה יש מכוניות יפות והדורות. אבל המרובים חסרי־כול ישוטטו ברגל למרחקים. לו הוטל עלי לתת שם ליבשת זו, הייתי מכנה אותה ,,יבשת צבאות היחפים''.

רואה אני אותן מתנהלות לאורך־הדרך, ובני־אדם מגוב־בים ערימות ערימות בתוכן. לא פעם נותר מי תלוי באחורי המשאית... מבקש לעלות או לרדת... אני חוששת תמיד פן יפול, אבל הוא נראה מרוצה למדי, משום־מה. אולי שבע־

רצון הנהו, שכבר זכה, שתהיינה ידיו נוגעות בה, בחמקנית זו. תמיד הן חונות במקום שאסור בו לחנות ותמיד נוטעות הן תחושה של מועדות לפורענות. הנוסעים נראים מרוצים. שביעות־רצון זו של העלובים היא שנוסכת בי עצבות יותר מכול. יש את נפשי לשאול: לשמחה מה זו עושה? מה צנוע אושר זה של הדלים!

אם יש משהו המפיג במקצת את העגמומית, הרי הם המכתמים והפתגמים, הנישאים באותיות של קידוש לבנה על גבי המשאיות. עודנו עוקפים משאית כזאת וכבר אני נחפזת להציץ ולראות את הפתגם הרשום בצידיה ולהעתיקו לחיק פנקסי הקטן. עד כה אספתי כבר מספר כתובות כאלה. רובם מסתייעות איכשהו באלוהים, אחרות מטיפות סתם מוסר ויש המשתדלות לעודד את הרוחת.

הרי אחדות:

Easy life	,,חיים קלים. (למי?)''
Cool your temper	,,השקט את רוחך''
No King as God	,,אין מלך כאלוהים''
God is God	,,אלוהים הוא אלוהים''
Honesty is the best	יושר טוב מכל''
Who knows tomorrow	,,מי יודע מחר''
God's time is the best	,,זמנו של אלוהים טוב מכל''
They will be O'God	,,הם יאבדו הו! אלוהים!''
God is great	,,אלוהים הוא גדול''
Glory be into God	,,תהילה לאלוהים''
Patience	,,סבלנות''
Happy driver boy, No sorrow	,,היה באושר חבר נהג, אל צער!''

,,תקוה טובה''	Good Hope
,,קדמה''	Progress
,,תן תודה לאלוהים''	Thanks be to God
,,רק אלוהים''	God only
,,הכול למען אלוהים''	All for God
,,שידברו !''	Let them say
,,ה' רועי''	Lord is my shepherd
,,הים לעולם לא יבש''	Sea never dry
,,אלוהים מנהיגי''	God is my Leader
,,כסף בדחק''	Money hard
,,רחמי אלוהים''	God's mercy
,,זכור את אלוהים''	Remember God
,,נסיעה צלחה''	Safe journey
,,אחד עם אלוהים מהוה רוב	One with God is Majority
,,חיה ותן לחיות !''	Live and let live
,,שים מבטחך באלוהים''	Trust in God

לעתים בוקע מהמשאית קול שירה וצחוק, וברוב המקרים יימצא בה מי שמנפנף לנו לשלום בחלפנו על פניה.

נפנוף זה לשלום הנו תכונה משותפת לכל תושבי היבשת, ומקנה לה את צביונה הידידותי. ברחוב נידח, בכפר, על פרשת דרכים חולפים אנשים ושוחקים, מנפנפים לברכת שלום, משל היית חבר משכבר. אשה חולפת במרוצה ועל ראשה ערימת זרדים, כדי דלועים, ועדיין יש בידה לחשוף

שנים חזקות ולבנות בחיוך ולהניף שלום בידה. או ילד, שאפו זב ובטנו נפוחה, יסתכל בך במבט תמהון, ידו נשואה לשלום, והצחוק שבשפתיו מתאמץ לטפס ולחדור אל עיניו —

12. תרומות ומידות תרומיות

כאשר באה אשתו, נתתי לו לעוזר־הבית חבילת בגדים ישנים. התודה הרבה על כך הביכה אותי.

האם זכאי אדם לתודה, שעה שהוא נותן משהו שאין לו חפץ בו? האין זה נוהג נפסד לתת לזולתך דבר, שבשבילך אינו ראוי עוד לשימוש?

האין בכל מתן נדבה משום גאוות־לב, שהנך כאילו משים עצמך במעמד נכבד וגבוה מזה של הנצרך לנדבה?

אולם מה יאמר עלי פושט־היד, כאשר מתוך עניוות־יתר לא אעניק לו דבר...?

האמנם יטיב להבין לסגולותי התרומיות?

כאן ההענקה אינה עוד דבר הנתון לשיקול דעת, כי אם מעין מס, שבטעות לא הזכירוהו בספרי־החוק. ה,,דש'' כפי שנקרא כאן ה,,בקשיש'' שלנו, פותח לפניך שערים נעולים וסוגר אחריך דלתות־מבטחים. מנהג מדינה הוא. וסדנא דארעא חד הוא. ומחייב הוא אותך, המצוי בכאן.

הכל מבינים את ה,,דש''. הפרא ביותר והמשכיל ביותר. מפי עוללים ויונקים הוא עולה בעוז...

רק אתמול היה זה, כאשר עייפה מעריכת הקניות הזמנתי לי ספל קפה שחור במזנון חנות הכל־בו. ילד אפרי־

קני לטש בי עיניו בסופרי את פרוטות העודף שקבלתי. בראותו כי הבחנתי בו, לא בזבז זמן לריק ואמר ישירות: „תני לי דש״. על קורת־הרוח שנגרמה לו מרווח זה, שמחתי אף אני... הנה הפכתי להיות מזל־שוחק למישהו...

ראיתי אח״כ, את הנער האפריקני, מלקק גלידה שבע־נחת. מלקק בזהירות ובעצלתים, מאריך את העונג ככל שיוכל. אכן, מימי לא ראיתי השקעה טובה מזו...

13. חנות כל־בו החדשה

זה לא כבר פתחו כאן חנות כל־בו חדשה. בנין ענק ונאה בנוסח האדריכלות המודרנית. בן ארבע קומות ומדורים מדורים לכל ענין וענין. מעלית נוסעת בין הקומות לנוחיות הקונים, ומדרגות־נעות מטפסות מקומה לקומה.

מזרקת־מים לתפארת מצאה לה מקום באחת הכיכרות, ואורות חשמל משחקים בה במכחול אמן. רגע צבעם של המים אדום, רגע ירוק ורגע צהוב. הנה נראו ממש כשלהבת עולה, נגעתי בם ונרטבה ידי, להזכירני, שבכל זאת לא חדלו מהיות מים.

אנשים רבים עמדו והסתכלו במזרקה עת ארוכה, שעשוע חדש, ומה גם שהוא ניתן חינם אין־כסף.

בימים הראשונים לפתיחת הכל־בו אי אפשר היה לערוך בו קניות מחמת המון הסקרנים, שמלא את החלל עד אפס מקום. המדרגות הנעות היו עמוסות לעייפה אפריקנים מדלת העם, אשר מעודם לא ראו פלא כזה. אף ילדים רבים שרגליהם מלוכלכות התרוצצו, פניהם מיוזעות, כיסיהם ריקים, והרעב עולה מקיבותיהם וזועק בעיניהם —

מדרגות הבטון הרגילות אף הן היו דחוסות אנשים. כיון שהמדרגות החשמליות היו בחינת מעלין ואינם מורי־

דין, מהרו רבים לירד במדרגות הרגילות כדי לשוב ולעלות בנעות.

אלה ששבעו את פלא המדרגות־הנעות, החלו סובבים בין המדורים השונים ממשמשים בידיהם המזיעות חפצי־נוי ויקר, שנבצר מהם לרכשם —

ייתכן שאותה שעה באה על סיפוקה איזו משאלה כמוסה בלבם. ייתכן גם שהיו מדמים אז כי המה הבעלים של הדברים. עד חקר־כיס אפשר להגיע, אבל חקר־נפש מי ידע?!

ביקרתי עם ילדי בקומת הצעצועים, נסיתי למכור לו אותה תורת חיים, שעיבדתי לפני שנים רבות בשבילי: ליהנות מן הדברים מבלי לבקש לרכשם. הגעתי מכבר למסקנה, שכך ההנאה גדולה ושלמה יותר. אחרת, תמיד נהיה מוגבלים ע״י כוח הקנייה שבידינו. קרי: כיסנו. חשבון — בנקנו. אם נרצה להיות כנים, כלום לא ראוי להודות, שמרבית רכישותינו באות אך ורק למילוי סיפוק רגעי־מאד של תאוות בעלות? מה רבים החפצים שחמדנום עת קנינום, ועתה איננו רוצים עוד בם! הנה הנם מתגלגלים בארונות למכביר כאבן שאין לה הופכין! מה מעטים הדברים הנחוצים באמת! כלום אין די בכך, שהעין רואה והלב רושם?

האם באמת צורך־נפשי הוא לנו להשתמש בכינוי בעלים ולומר דוגמת הילדים הקטנים:

,,זה שלי!״

היה שמח מאד בחנות־הצעצועים. חג המולד הממשמש ובא מילא את הדוכנים בכל מיני ,,נוצצים״ לקישוט האילן. ילדי, שמשמעות דברים אלה נעלמה ממנו, התרוצץ בתוך הפאר הזוהר נוגע באצבעותיו בכדורים הצבעונים־מבריקים

„אני רוצה זה... לא. אני רוצה זה..." ועיניו בורקות ונוצצות יותר מן הנוצצים. רציתי להסביר לו ,שלא כל מה שנוצץ זהב. שאין חג זה חגנו. אבל כיצד מסבירין זאת לילד בן שלוש?

כיוון שלבנו צר מהכיל רצונות הרבה, גרמתי לו לפעוט שירצה מאד לראות אותה רכבת ,,שנוסעת בעצמה". גברה התשוקה אל הרכבת והסיחה את הדעת מנוצצי־חג־המולד.

תמיד יש אנשים, שחיבה יתרה נודעת מהם לרכבת־חשמלית. קונה האב לבנו רכבת, והפועל היוצא? — אבא משחק בבית, ולילד אינו נותן אפילו לגשת לצעצוע, פן יקלקל... אוהב אדם לקנות לילדו צעצועים, אשר נכסף אליהם בילדותו שלו ולא השיגם.

וזאת, מבלי לתת את הדעת, אם באמת גם ילדו, דוגמת עצמו, משתוקק לאותם צעצועים. אנשים רבים היו עומדים שם, צעירים וקשישים... כולם אחוזי־קסם ועיניהם דבקות ברכבת ונוסעות עמה לכאן ולכאן —

ילדי שלח ידו לרגע — ונעצר הפלא! מבטים זועמים ננעצו בו. איך תעז לנתק פתיל חלומינו, איך זה לא תבוש להנחיתנו ארצה פתע ממרחקים! משכתיו משם והלאה. כאן נסעה מכונית והעפילה בדרכי־הרים. מעברים הקיפונו שלל גלגלים, אופנים, אפנועים, מכוניות מסוגים שונים, אפילו סוסי־העץ היו על גלגלים. אף פה בחנות הצעצועים עמד הכל בסימן — הגלגל!

כי מה ערך בימינו אלה לדברים הניצבים לבלי־נוע?! הכול חייב לנוע להתגלגל מהר־מהר...

בובות מבובות שונות שכבו בעגלותיהן המהודרות בפי־שוט־אברים. היתה שם ילדה קטנה, שחלפה מבובה לבובה

לבדוק ביסודיות איזו פותחת וסוגרת את עיניה, או איזו יודעת להשמיע קול. — אכן גם ילדים מבקשים את החיים בצעצועים המתים. קופסאות ססגוניות נערמו על המדפים, טומנות בחובן מי ידע אילו פלאים. גליתי באחת את ה,פלסטלינה', שהוטלה שם פסים־פסים בצבעים שונים וצפתה לידיו היוצרות של איזה ילד. קניתיה לילדי, אפשר יעשה ממנה אוירון, (שני פסים בצלב, היש פשוט מזה?) או כזה ,,פנס קטן'' — או ילדת־השכנים, המבוגרת ממנו בשנים, תשכיל ליצור משהו הדומה ל,,שפן עם אזנים ארוכות'' —

ביציאה ראינו על הדוכן שקיקים שקופים מלאי בלונים ססגוניים. לקחתי שקיק אחד. בבית תהיה השמחה רבה. ננפח אותם והם יתפקעו להם משמחה־ריקה בקול תרועה וששון מחרישי־אזנים — והשמחה תארך מעט, כיוון שיהיו הרבה בלונים אחרים בשקיק מחוץ לזה שנפח נשמתו — כך יאה להם לילדים שמנת שמחתם תהיה רבה. שגם בהתרוקן השקיק לא יצרו להם הרבה, בהגיעם לבלון האח־רון יהיה כבר העונג בלוי־מעט, והחידוש יהפך לנדוש —

אר־אז נזכור שוב צעצועים אחרים רבים שראינו בחנות, וילדי יאמר פתע, שבעצם רצה ,,משהו אחר'', ,,לא בלונים'' ויבקש כי אביא לו את ה,קוף עם התמונות'. אני אבטיח ואשכח, והוא יזכור ויזכיר, עד שגם ה,קוף עם התמונות' ינוח על משכבו בשלום — האם לא ככה חולפים החיים עצמם, בעוד אנו מחליפים צעצוע בצעצוע ??!

14. בפיהוק

מדוע דווקא הזמן הטוב הוא הממהר לחלוף? מדוע הוא נע כה לאט, כאשר רוצה אתה כי יעבור לו? בלילות ללא־חשמל הוא נע בעצלתים ויש לדרבנו בשוטים ובעקר־בים. אמש לא היה חשמל בבית. אין חשמל — אין אור. אין צליל.

הרדיו אינו פועל. הטלויזיה שוקטת. המקרר החשמלי אינו מקרר. הכירה החשמלית אינה מחממת. המאוורר מסרב להסתובב ואפילו המגהץ אינו מצליח לישר את ההדורים — יושבים בחשיכה ומשוחחים... אך גם בשיחה חסר המתח —

על הספה בחדר הגדול ישבנו ושמענו, כיצד נאנחים הפעוטים משנתם —

נזכרנו בבית הרחוק, בהמיית הכרך העברי (התוכל לשער בנפשך את תל־אביב כולה ללא־חשמל??!), בקרובים והיקרים, שנדמו פתע יותר רחוקים מאתנו. הכל בגלל ליקוי־קל במערכת החשמל.

אמש היה עצוב ואפל באפריקה שלנו.

רק מאוחר יותר בא השכן עם האקורדיון לנגן שירי־מולדת ופזמוני־פל'מח ישנים. ואנו שרנו בציבור קטן. ומתק־

זר נמסך בעצבוננו, מתק ימים רחוקים, שאם כי חלפו לבלי־שוב, הדם משתמר כיין הטוב, שאם כי נעלמו, בכל־זאת לנו היו פעם. לנו ושלנו עד־בלתם —

פעם, כשכל העולם היה עדיין שלנו —

השחר לא העז לבוא. חיוור ומהסס פסע במשעולים כחתול לבן ומנומנם. הבוקר נשתהה מאד. לא אדע אם אמנם היה זה הבוקר שנשתהה להיוולד או הלילה שלא חפץ לחדול? בין לבין. שינה והתפכחות. פעוטי שנעור צרח בקול נוקב. הבוקר הגיח פתאום! בפרץ של עצמה. צחור ואיתן. מוגדר מאד בבקבוק הדיסה, רטוב מאד בחיתולים...

יש ימים מלאי־שגרה. כשצריך לדאוג לכביסה, לנקיון הבית, לסדר בארונות. אינני מחבבת את הוצאת הדברים, קיפולם מחדש והכנסתם כחיילים בשורות ישרות על מדפי הארון. לא שאני שונאה סדר! להיפך! מה נעים לפתוח ארון מסודר נאה. יתר־על־כן, כשאינו מסודר, מסב לי הדבר מועקה. תחושה של אי־מילוי חובה.

כשאני מהרהרת בכך, קשה לי להחליט מה שנוא עלי מכל; סידור ארונות? תפירת כפתורים שנפלו? או אולי, הכנסת גומי חדש לתחתונים ישנים?

יש ימים מלאי־שגרה הנמשכים ונמתחים עד כלות הנשמה כאותו גומי־ישן שבתחתונים ישנים, שנמשך ונמתח עד צאת־נשמתו —

מה אפשר לעשות בערבים? שעה שהנך מצוץ־שגרה ולאה? לאן ללכת? למועדון לילה? — כמה פעמים אפשר לילך למועדון לילה? לבית הקולנוע? — וכי אימתי מצי־גים שם סרט שטרם ראית או שכדאי לראותו? להתארח אצל ידידים? — הרי הם יושבים וצופים בסרט הטלויזיה

שלהם, וכי אין לך מכשיר טלויזיה בביתך? לפיכך הנך מעמעם את האורות, נוטל סיגריה ולוחץ על כפתור־השעשועים —

מכאן ואילך למשך שעה־שעתים יכול אתה לשכוח את עצמך כליל. בדרך כלל תהפוך להיות איש הבולשת. יחד עם חכמי סקוטלנד־ירד תחקור מקרי־מוות ותתחקה אחרי הרוצחים — או אולי, תיקח חלק פעיל בריגול ואז עלול אתה להסתבך באינטריגות בינלאומיות. אפשר אף תרכב על סוס במערב הפרוע ותצא מנצח בתגרה נגד האינדיאנים המסכנים העובדים קשות על המסך שלנו.

אם כך או כך — תצא מכל ההסתבכויות בשלום (או עם כאב־ראש של מה־בכך) ותחזור לספה בחדרך וטעם תפל־חמצמץ בלבך על עוד ערב מחייך שנתבזבז לריק — ולמחרתו — אם תהיה שוב עייף מדי, תשוב תחזה בטלויזיה בתקווה, שאולי הפעם יעלה המסך לנגד עיניך מחזות יפים ומופלאים —

אולם המופלא אינו מתרחש תכופות בחיים — בטלויזיה לא כל־שכן...

15. המסע לדהומי

בשעה מוקדמת של בוקר השתחלנו כולנו למכונית במטלטלנו ובטפינו ובאינסוף צידתנו — משא כבד מאד.

דהומי היא מדינה במערב אפריקה, אשר הייתה בעבר תחת שלטון צרפתי. מצויה היא במרחק של כ־5 שעות נסיעה מניגריה. מכיון שזוהי מדינה אחרת, כרוך כל ביקור אליה בסידור רשיון־כניסה ורשיון־כניסה־חוזר לניגריה. יש החוסכים לעצמם את הטורח וההוצאות הכרוכים בסידור רשיונות ע"י היכנסם לדהומי מן הצפון, מקום שם אין משמרת גבולות ומכס, אולם דבר זה אפשרי אך ורק בעונה השחונה, כי דרכי־העפר אינן ראויות לשימוש לאחר גשמים.

דאגנו איפוא, להצטייד תחילה בכל המסמכים הנחוצים.

יצאנו רעננים וטלולים, ועינינו רואות ולבנו פתוח ופינו מזמר.

ענקי־עצים כתרונו מעברים. מטעי קקאו בארגוון ובירק־רק נמשכו לאורך מילין רבים, ודקלים, אינסוף של דקלים. היו שם עצי־דקל שעל בדיהם היו תלויים אשכלות כעין־העפר, נסתבר שאלה היו קני צפרים, אשר נראו ממש כפירות עולים וצומחים מן העצים.

שלושה זנים של דקלים אני מכירה ביבשת זו: דקלי

השמן, הקוקוס והיין. ראינו בדרך את שואב יין־הדקלים במלאכתו. מטפס הוא למרום העץ בעזרת חבל, הכרוך לו למתניו, ובידיו הזריזות הוא עושה בגזע חתך עמוק. אל החתך מצמיד הוא כד דלועים כך ששפתי הכד נכונות לינוק את שרף היין. הוא מניח לו לכד עד שימלא. יכול אתה לראות בדרך המון כדי־דלועים כאלה המוצמדים לגזעי הדקל. אח״כ ישוב שואב־היין ויורידם, כשהם מלאים ותוססים תירוש וגיל צפוי.

נוסעים היינו כבר עת ארוכה, אך לא חפצנו לעצור טרם נגיע לדהומי. הזמן חלף על גלגלים, על גלגלים — לבסוף הגענו לתחנת משמר הגבול. כאן היה עלינו להתעכב, בין אם רצינו ובין אם לאו.

כל תחנת־גבול היא מעין ,,נבו״ בזעיר אנפין. לראות את הארץ המובטחת ולא לבוא אליה — קודם כל בבקשה! יש לחתום כאן וכאן! אחר כך יש להתיצב אצל הפקיד האחר, אשר אצלו יש להשיב על מספר שאלות ושוב למלא טופס ושוב לחתום... וחקירה ודרישה שתי וערב — תמיד בכל טיול קטן מצוי השלב הזה הטרדני, מצוות אנשים וחוקיהם...

עודי מצפה לתום הסידורים, והנה אפריקני משוטרי הגבול הצרפתי ניגש אלי, ובחביבות גחן לעבר ילדי הבוכה ושאלו: Pourquoi הייתי כה מורגלת לשמוע את האפ־ריקנים דוברים אנגלית, עד שמלה צרפתית זו, כשהיא יוצאת מפיו של אפריקני, נסכה בי רוח חדשה והרגשתי לראשונה, שאני מצויה כבר במדינה אחרת, חדשה.

היה זה כשעה לפני שהורשינו רשמית לעבור את הגבול. היינו מתגלגלים במכוניתנו בתוך דהומי, תרים אחר

מקום נאה להסב בו לארוחת הצהרים. אפריקניות רבות ערומות־למחצה חלפו בדרכים. סובך העצים נראה פה דליל לעומת ניגריה. לפתע הבהיקו מול עינינו חולות־ים לבנים ונתגלתה בכל הדרה חורשת־ארנים.

מימי רדתנו מן הכרמל ועד אז לא ראינו עצי־אורן. היתה זאת מעין פריסת־שלום מן הבית. פרצנו למסתרי החורשה בצווחות שמחה. על שמיכה שפרשנו סעדנו לבנו. מה טוב היה להשתרע בעינים עצומות ולנשום מלוא־ריאות ניחוח אהוב של ארנים — אכן, חסד רב גמל עמנו אלוהים בתתו לנו את החורשה ההיא לשעת צהרים אחת — ומה עוד שאלוהים גם לא דרש מאתנו לחתום על דבר טרם הכניסנו, הוא לא דרש אפילו כי נציג דרכונים!

אחר כך סיירנו מעט את רחובותיה היפים והנקיים של קוטונו.

מאחר שידענו, שאנו נמצאים כבר בדהומי, ,,חידדנו״ את מבטינו. שעה שמבקש אדם לעשות היכרות עם מקום חדש הרי הוא מחפש אחר ההבדל והשוני. בנין הבתים בדהומי היה שונה בסגנונו מזה שבניגריה. הרבה טיח לבן ופחות אבן. התיעול אינו מזדקר לעין ברחובות כאן. תלבו־שת שוטרי־התנועה והשיח הצרפתי אשר בפיהם הם אחרים.

הגענו למלוננו. ,,הוטל דה לה פלאג״. החדר שקבלנו היה צנוע מאד, אולם הוכנסה לתוכו מיטה נוספת, שאפ־שרה להסתדר איכשהו, אם כי בדוחק, עם הילדים.

אותן שעות אחר הצהרים הספקתי רק בחטף לראות את הים, שהשתרע מול המלון, ואת האניות העוגנות. הזמן דחק, כי היה בתכניתנו לבקר את כפר הדייגים ,,אבומי״

ורצינו לעשות זאת טרם חשיכה. התארגנו איפוא במהירות לקראת המשך הנסיעה.

נסענו עוד כשעה קלה, עד שהגענו אל האגם. כאן החנינו את המכונית והלכנו לתור אחרי ,,רגליים'' אחרות, כאלה ש,,הולכות'' במים..

סירת מוטור הובילה נוסעים תמורת שכר קבוע אל כפר הדייגים, וחזרה. בשפה עילגת סוכם המו"מ עם ה,,קברניט'', ומיד יצאנו ל,,חיק'' המים...

שמחתו של בכורנו לא ידעה גבול. כל העת היה משיח, כיצד יבוא ויספר לחבריו, איך היה נוסע ב,,כזאת סירה עם גג''.

שעת־ערבים קרבה, אך למזלנו היה עדיין די־אור לראות ולצלם את אשר ראינו. רק הרוח הקרירה היתה חוזרת ומבשרת את בואו הקרוב של הערב. המים נפרשו סביבנו כחולים ומתחלחלים ברוח, משרבבים לעומתנו שפתים לחות־צוננות או מפנים לנו גב־גבנוני ונסוגים — מסתכלים בנו בעיני־דגים עת מוטור־סירתנו מכניסה סערה בלבבם —

פליאה הפליגה במסתרי דמי, פליאה האומרת ; ,,היתכן שאת שטה אל כפר דייגים נידח אי ברחבי אפריקה ? שערי בנפשך ! וכי במה זכית לכך ? !''

ככל שהלכנו וקרבנו לאבומי רבו סירות ה,,קנו'' להופיע במים. סירות שהזכירוני את קליפות־האגוז שהפליגו באגדות. אחת חלפה סמוך מאד אלינו, מפרשה מנפח חזהו בגאוה ובעליה מנפנף ידו בידידות.

מעט לאחר מכן — ראינוהו מרקד בסירה בכל יצורי־גוו ושואג אלינו בצחוק.

הכפר הזדקר לעינינו. עולם מחצלת וכלונס עלי־מים.

מעתה קרב במהירות הלוך וקרב, הלוך והתעצם. הגענו.

רק עתה הבחנו, כי הוא משתרע על שטח ענקי. בנייני כלונסאות, שקירותיהם עשויים מחצלות. אנשים מן הפת־חים מחווים לנו לשלום. ילדים משתעשעים מתחת לבתים בינות מוטות העץ, משחקים במחבואים.

מקום שם כל הדרכים מים, כל חצר היא בריכה, כל המוסכים הם נמל, וכל קדילק — סירת־קנו. יורד אדם מביתו במדרגות־עץ הישר אל סירתו.

מה מוזר היה לראות את שלט הטלגרף ליד אחד הבתים. כיצד העז העולם החדש לפרוץ לכאן? שוטטנו (נכון יותר שטנו) כה וכה בכפר הדייגים רחב־הידים, ועינינו לא שבעה מראות. כמה כפרים כאלה יש עוד בעולמנו?

מהי אריכות־היומין שנכונה להם טרם יספו עד תום?!

השמים חשכו, שמנו פנינו לחזור. סגרנו מאחורינו את ספר ההיסטוריה, שזה עתה פתח לפנינו שערי תקופה רחוקה עתיקה.

עם אפילה הגענו למלון.

ארוחה צרפתית במלון צרפתי, המוגשת בחצר מפוארת ומוארת, שרוח של ים נושבת בה, הריהי דבר הראוי לכל אדם להתכבד בו.

היינו רעבים עייפים ומשולהבים. הרוח הנעימה הפיגה את מתיחות היום שחלף. תזמורת נגנה והצלילים רעפו מתקתקים ומשרים אוירה של תוגה עריבה. אור צהוב נשפך סביב, ועצי הדקל מגובנים, במנוסת תמיד מן הרוח, פנו לכאן ולכאן מוארים בנוגה־כסף של זוהר לבנה.

המלצר הקד. הארוחה החגיגית. האמנם אנשים המס־

בים בזה הם אנו עצמנו? הייתכן שלפני שעה קצרה חזרנו מביקור בבניני־כלונסאות??

בוקר ב„הוטל דה לה פלאג״. האניות עוגנות מול חלוני. צפירה רחוקה. געש הים.

„הולכים לחוף. הולכים לרחוץ בים!״ הפעוט שבילדי ראה ים לראשונה בחייו. קטן היה מכדי להביע רגשותיו במלים. אך עיניו התכולות הגדולות מבטו התמה, צחוקו הזהוב השובב, רגליו הזעירות המפזזות בחולות — כל אלה הביעו את אשרו מכל מלה שבעולם. התפלשנו בחול. ביקשנו קונכיות. הגלים היו סוערים וחבטו בנו. נטלתי את בכורי בידו והלכנו לראות, איך הדייגים מושים רשת מן המים. קו חד־כיווני של מאמץ. רגליהם נטועות חזק בחול וידיהם מושכות אחורה, כאשר כל חלק גופם העליון נסוג עם ידיהם אחורה, אל היבשת.

דגים הרבה פרפרו ברשת. פעוטים רובם. ילדי קבל דג לידיו. הפצרתי בו להשיבו למים, אך הוא סירב. גל־מים אדיר בא וחטף כובעו מראשו. הילד בכה. רצתי לים מבקשת להשיב את האבידה, אך הים סירב להחזירה. בקצף של כעס כמו ענה לי באין־קול, „כובע תחת דג!״ הדג היה כבר מת בין כה וכה. חזרנו למלון. חפצנו להמשיך הלאה לכפר עתיק אחר, אשר היה בו מוזיאון מאמנות שבט „פון״ Von לכפר זה קראו בשם „אבומי״.

הנסיעה היתה ארוכה ומייגעת. לאחר שסעדנו בפונדק־דרכים הגענו למוזיאון. ראינו כלי־פולחן עתיקים ותשמישי־קדושה שונים, רובם עשויים מתכת. ההנאה לא היתה מלאה, מפני שהתקשינו להבין את הסברי המדריך בצרפתית.

בחצר־המוזיאון היה בניין, ששימש כבית־סוהר בזמנים עברו. צורתו היתה מושכת־עין בגלל גג הקש, שהיה מכסה את כל הבניין ממש ויורד על מידותיו; את הקירות אי אפשר היה לראות כלל, וכל הבית נראה כמין ראש, שמלא־כה רבה הושקעה בתספרתו.

משום־מה תמהתי קצת לשמוע, כי בנין שח־לעפר זה שימש בית־סוהר.

על קירות בנין המוזיאון היו תבליטים נאים, והילדים רצו הנה והנה מצביעים עליהם באצבעותיהם הקטנות. ביציאתנו גילינו את פינת האורגים. מנור־אורגים גדול ניצב שם ולידו נערמו מפיות נאות למכביר. קנינו כמה למזכרת.

בערב השני היינו לאים מבראשון. חשבון פשוט: לילה נוסף של חוסר־שינה.

בכל זאת ביקשנו להשתהות מעט באותה חצר נאה, כיוון שידענו שלמחרת כבר נהיה בביתנו והכול יהיה רחוק מאד. ישבנו מאזינים לצלילי התזמורת, לרוח הים, מבקשים לחרות עמוק ככל האפשר את הערב האחרון בדהומי.

היום השלישי היה כולו נסיעה. רק פעם בצדי הדרך פרשנו לפוש מעט ולהשיב רוחנו במאכל ובמשקה. היום השלישי לא היה עוד שייך לטיול. אפילו בהיותנו עדיין בשטח דהומי, התרכזו כבר כל מחשבותינו סביב הבית. מהר! רוצים להגיע טרם חשיכה! מהר הביתה! מפני מה קוצר־הרוח הזה תמיד ללכת ולשוב?! מדוע נוהג אדם להחיש את הקץ ברגע שהוא חש בו?

הסתכלתי בזאטוטים, שנרדמו עיפים תוך כדי נסיעה, והרהרתי בלבי; התזכרו ילדים? בעוד שנים הרחק מכאן, התזכרו את כפר־הדייגים על המים? אותו בוקר כחול על

שפת ימה של דהומי?

אחר כך הרהרתי שבודאי ישכחו, אבל אני אזכיר להם... אזכיר להם פעמים רבות עד שיזכרו, או עד שידמו שהם זוכרים... ומה בעצם ההבדל??

אכן היה זה אמש, עת ניסינו לחיות שוב את המסע לדהומי. שוב ביקרנו בכפר־הדיגים שוב היינו במוזיאון, שוב ישבנו בחורשת־האורן...

אמנם לא היה בכוחן של תמונות הצבעונין להשיב לי אותה חוויה ראשונית ומופלאה, שפקדה אותי בטיול עצמו, אז היה זה הרגש החי מול הדברים החיים. נוכח המסך המוקרן עשיתי מאמץ להעלות באוב אותו רגש.. טוב היה לדעת, שישנן בידנו התמונות, מזכרת־מצער לערבים בטלים ולימים יבואו.

16. ויהי ערב ויהי בוקר

א.

אתא בוקר חם. זה עתה סיימתי לקרא את אשר כתבתי עד כה בלילות אפריקה דוממים וארוכים. מה רבים הדברים ששכחתי!

התדעו, כי בנו בית חדש סמוך לביתנו וכי השכנים החדשים כבר דרים בו? הם הביאו עמם להקה שלמה של עופות המסיגה את גבול־אזני מדי שחר, ומאיימת אף בפלישה לגינת הירק שלי. יש ביניהם כמה תרנגולי הודו מנופחים ורגזנים. אין לי מושג מדוע הם כעוסים כל כך, אולי גם הם כמוני אינם שבעי־רצון מן השכנות?!

אתמול בשעות אחר־הצהרים ירד גשם זלעפות וכל החי נמלטו לתוך אחרי מחבוא, רק שלושה תרנגולי־הודו נותרו ניצבים בחצר, גרגרתם מתנפחת מאודם, או אדומה מהתנפחות, וכרבלתם מזעיפה פניה תחת השמים הקודרים. ככה עמדו מביטים בגשם עצורי־כעס כאיזה ציור־שמן מתקופה רחוקה ואחרת, תקופה של דברים ברורים ומוגדרים מאד.

אפילו עתה בכתבי שורות אלה שומעת אנכי את קולם הצורד המצווח ברתחה.

ב.

האם ספרתי לכם על אשת עוזר־הבית שלנו? אכן שחתי, כי היא עומדת להגיע. אבל היא לא הגיעה אותו היום. תמיד, על כל צפייה ארוכה מאד נוספת עוד צפיונת קטנטנה, כמו יבלת זעירה על הדבשת הגדולה, והגמל שכל חייו נשא את הדבשת יכול לקפח חייו בעטיה של היבלת...

היא לא הגיעה אף ביום שלמחרת. אם לאחר כמה ימים בכל זאת באה לבסוף, דומני, שיש לזקוף זאת לזכותו של עוזר־הבית, שחיכה בבטחה ובעקשנות.

בריאת־בשר ומגודלת, משכמה ומעלה מאישה, נראתה מבוגרת הרבה מגילה הרך. כמעט ולא הכיר אותה לאחר שנות הצפייה הללו. בערב הגיעה שח לי בחיוך מבויש; ,,לא ידעתי ,שגדולה ובריאה היא כל־כך״ אבל הוא נראה מאושר למדי.

סוף כל סוף לא תמיד יכול אדם להרשות לעצמו מותרות כמו אכזבה.

אחר ימים בא להראות לי את מטוה־ידה שארגה למענו. היה זה מעין כסוי למטתו. שכן, כך סיפר לי, החליט כי היא לא תעבור לדור עמו בבית הקט שבחצרנו, כי אם תתגורר בבית אחותה הבכירה שבעיר. ומדי פעם, כשיחשוק לבו בכך, ילך לבקרה שם, ואילו היא, כשיחשוק לבה בכך, תוכל לבוא אליו לבקרו בכאן.

האין זה נאה ויאה וראוי להתקנא?? האח האח, יחי החשק!

ועוד סיפר לי בקובלנה, כביכול, שלא היה בה למעשה משום תרעומת, כי נתן לה, לזוגתו מעות, שתקנה מזון,

ואילו היא נחפזה להוציא את הכסף וקנתה לעצמה שעון־יד הדור ונאה. בחיוך קורן ורחב הוסיף „היא עושה לי צרות האשה שלי, צרות...״ גאוה רבה נשמעה מקולו.

אם הערב לא יפנה אלי בבקשה, כי אלווה לו ממון לתיקון־הצרות, אהיה תמהה על כך מאד...

ג.

תודה לאל שהיום חלף. כבר בבוקרו היה מבשר רעות. הברז במטבח נתקלקל. הוא סבל, כפי הנראה, מ„עצירות המעים״, כי המים סירבו להישפך דרכו כמנהגם תמיד בקודש ובחול — בפרץ ששון גועש. תחת זאת הופיעו רק אגלי־זיעה על שפתיו החררות המוריקות — עדות מצער למאמציו הנאמנים.

לא היה מה לעשות, נאלצנו לבקש שרברב. שני שרברבים אפריקניים הגיעו, ולאחר בדיקה ממושכת הודיעו לנו את גזר־דינם; התיקון ימשך ימים מספר!

כאשר יצאתי מן המטבח לחצר, ראיתי בור עמוק. אצל שכננו עלה בור השופכין על גדותיו, והיה צורך להעתיק את משכנו לבור אחר. חפרו, איפוא, במרחק־מה בור ענק — גם זו עבודה לימים אחדים — בינתים יהיה הבור המאיים בחצר.

וכי נקל זאת בעיניכם להעתיק בור אלי בור? ובלבד שלא יפלו שכני היקרים ע״י תיקון זה, מן הפח אל הפחת!

בשעת הצהרים שברתי אותו כלי־יקר מבדולח, שהייתי נוצרת כבבת עיני ומונעת את העונג של ניפוצו אפילו מילדי!

לעת ערב נודע לי באקראי דבר ,,הנבזות", שעשה לנו מי שנחשב בעינינו כידיד נאמן — **תודה לאל שהיום חלף!**

היה היה יום של טורח ואכזבה. יום שהלבינו פניו ברבים, והיה מהלך ומכתת רגליו ומדאיב לבו שעות על שעות, עד שנלאה מאד, ושבע מרורים נפל לבור שבחצרנו... ברוך דיין־אמת על היום שחלף!

ד.

בוקר חדש הגיח! האין תמיד מן החידוש בבוקר?

למטה בחצר עדיין חופרים ועובדים סביב הבור החדש. הלמות מעדר ופטפוט פועלים מתחרים זה בזה. אכן עולם של התחרות הוא עולמו של הקב"ה! פטפוט הפועלים ידו על העליונה! מה אטית העבודה!

למטה במטבח המים משקשקים כבר. גם זו לטובה. קול אשה משיחה עם עוזר־הבית, המיקח והממכר הנצחי! זוהי ,,קונת הבקבוקים". תמיד היא עוברת פה בשעות הבוקר ועל ראשה גודש של בקבוקים ריקים ופחיות שימורים, שתוכן נאכל. כל זאת היא קונה מעוזרי־בית בפרוטות ומו־כרת לאחר־מכן במחיר גבוה מעט ממחיר הקניה. הרי לך מסחר!

מאוחר יותר תחלוף כאן מוכרת ה,,אקרה", אלו הקצי־צות העשויות מקטניות, אשר טוגנו בשמן. מאכל עממי נפוץ מאד. (דומות ל,,פלפל" שלנו) המוכרת נושאת אותן על ראשה בתוך כלוב־זכוכית, וכל דיכפין, שיש בידו התמורה הדלה, יכול לזכות בן. לעטיפה משתמשים בעלים גדולים ורחבים, שהטבע מספק בשפע בזיל הזול!

בטרם תופיע נשמע הד קולה מרחוק מכריז על מרכול־תה בקול זמרה „אקרה ! אקרה !" הילדים, שכבר קלטו את הלחן, נוטלים לא אחת משהו על ראשם ומצווחים „אקרה אקרה" !

עדיין בוקר. הילדים כבר הלכו לגנון. אני יושבת מול חלוני ומהרהרת ביום זה ובמה שיצפון בכנפיו בשבילי.

אולי, אולי יביא לי מכתב מהבית ? ?

גשם מאוחר שלא בעתו. הלא העונה היבשה עתה, ומה אירע לו לבוקר זה כי יזיל דמעה ? מה אירע לו כי יצטעף בערפילים אפורים, כולו דריכות וצפייה ? מין בוקר שלא מעלמא הדין. רוח־רפאים של בוקר —

וזכר עמום ; השכם בחורף. ראשית צינה. בין הטפות אני אצה לבית הספר, מגפים חדשים נוצצים לרגלי, וניחוח הדרים נודף מילקוטי —

היום שבו הילדים לגנון. שבוע ימים היו חולים בבית. לא מצאתי לי אף קורטוב של זמן כדי הרהור קל לעצמי. מלאתי עד גדות כאבם, בכיים, צחוקם, צעקתם. האמנם הייתי אי־פעם ילדה ? האמנם ? אימתי ?

17. חנוכה

חג החנוכה ממשמש ובא. כאן עלינו לומר ,,נס גדול היה שם״.

אני מספרת לו לבני בכורי על המכבים הגבורים ועל היונים (הרשעים...) ועל כד השמן, שהספיק לשמונה ימים תמימים... שומע הוא זאת בפעם הראשונה, והדברים חדשים ומתחדשים. כל דבר ישן הופך חדש, כאשר אתה שומעו לראשונה. ועיניו התכולות־זכות פקוחות לרווחה בקשב פעור. הולכות מילותי ונגרות ונספגות בקרקע נפשו הבתולית.

הו! מה לא נכון אדם לתת ובלבד שישוב אל אותה אגדה יפה (כרבות אחרות) פעמים אין ספור. מורים ומורות טובים אף רעים ישננו לו אותה השכם והערב. אחר־כך, כשיבגר וידענה על־בוריה, תהיה כבר חסרת־שחר בשבילו. מתה. רק זכר שמיעתה לראשונה (כ,,שעוד הייתי ילד קטן״...) ייוותר חי, ער ומהדהד באזניו.

נס גדול היה שם — כל תחושה של נס גדול — טבעה שהיא תלויה באיזה **אז** קבוע באיזה **שם** —

18. הרות

חם ויבש. אבק באויר. ריחה של אפריקה. קשתה המנוחה בצהרים. לבי לבי לשכנה הסמוכה, זו אשר בהריון. שעה שעה ויום יום מוטל עליה עוד שבועות לשאת כך את כרסה. כשכבדים עליה מנשוא החום והכרס, תתכנס לה למעלה בחדר השינה, הוא עליית־המקרה שלה, ותניח למזגן האויר לחולל נפלאותיו. שם תשב לה או תשכב על המצע הרך, סגורה ומסוגרת בתוך קרור וטרטור המזגן, קשובה אל עצמה ומכונסת בתוכה ממש כעוברה. לעת־ערב עם המשב הצח הראשון אשמע את טפיפת עקביה בשביל החצץ. הבקיעה לחוץ סוף־סוף, מקרטעת כאווזה בכובד גופה, במפלי מתניה, — וחיוך של צידוק־הדין על פניה המנוצחות „הרופא פסק שיש לטייל!״ מאוחר יותר עולים קולות־שיח והדי־צחוק מן הכביש הסמוך, ואני יודעת את קולה בתוכם. קרוב לחצות, בהיותי קוראה על משכבי, שוב חומק תחת אשנבי הולם צעדיה כפעימות של לבב קטן, ועם האדים החמימים המתמרים מן האדמה עולה ובאה גם נשימתה המזורזת התכופה —

עת לבי טוב עלי במיוחד, אני גוחנת מן החלון וצוחקת

אליה ,,טיילנו הא?'' והיא מצביעה על בטנה במשובה ,,גם זה הטריח עצמו הרבה בטיול...''

שתי שכנות הרות לי. לכל אחת מהן שתי בנות והמתי־חות מרקיעה לבן זכר. האחת יראה לדבר על משאלתה, והשניה מרמיזה ומגחכת.

לפעמים, עת אני רואה בעוניין, שעה שאינן חשות עצמן בטוב, הריני מסתכלת בחצר הרוחשת ילדים ומפליגה בהרהו־רים, שהנה כל אלה נישאו כך פעם תשעה ירחים תמימים...

כאן באיבאדאן נוהגות נשות ישראל ללדת בבית החולים הקתולי של המיסיון. היחס המסור של הרופאים והאחיות גורם ממש לריגשת הלב. אף את ניתוח המילה יודעים לעשות באותו בית חולים, וגם אם אינו מבוצע על טהרת דקדוקי הטקס היהודי, הרי מוטב זאת מלא־כלום, ומוטב בחסדי הצלוב והמדונה מאשר בחסד רופא־אליל.

מזל־טוב! אחת נשתחררה מכרסה! בן נולד! ועוד איזה בן! השמחה רבה! רחלי סיפרה לילדים בחצר, שאמה השאירה את הבטן בבית־החולים והיא מביאה לה ,,אח קטן. תינוק שרק נולד...''

כל הילדים נקהלו בפתח, כשחזרו האם ובנה. ,,תראו איך שהוא מוצץ!''

והפעוט ישן בנחת ובמין עליונות בוטחת כאילו אומר: ,,מה לי ולכל ההמולה הזאת''. אחותה הקטנה של רחלי פרצה בבכי. דומה שהרגישה פתע, כי נדחקה הצדה מטבורו של עולם...

כאשר נכנסתי לבית בשאלה ,,מיהו הבוכה?'' השיבני מיד אחד הילדים:

,,זוהי רק תינוקת הישנה של רחלי...''

אכן, מי לא יוציא ישן מפני חדש?!

שקט! שקט! מצלמים עכשיו! צריך לשלוח תמונות לארץ! לסבא ולסבתא, שנדבך חדש נוסף להם למעלת הסביות־סבתיות שלהם! שקט! שקט! מצלמים עכשיו!

הבנצ'יק ישן. מוצץ מן הבקבוק. על הגב. על הבטן, חשוף־שת (מילא שיתבייש לו פעם). מצלמים את כל המש־פחה. שקט! שקט! מקליטים! הנה! הנה כך הוא בוכה!

מה חבל, שטרם נדע להביא על סיפוקו גם את יצר המישוש. (היש מימוש כבמישוש?!).

תמונה. קול. אבל מה ישוה ומה ידמה לתחושת הגוף החי, החם ולמגע הקל של אצבעותיו המפרכסות? —

השכונה שלנו זכתה בתינוק נוסף ונתייתמה באשה־הרה אחת. ראיה נוספת לחוק שימור החומר?! בעיקר נתייתמה ההרה האחרת מחברתה ל„מצב". אצלה הכרס עדיין הולכת ותופחת מיום ליום, ונשימותיה נעשות תכו־פות וכבדות — עדיין היא משרכת טיוליה בנוף הלילי האפ־ריקני, מוקירה תודה לכל משב צונן ומלאת־תוחלת עד להתפקע — (לא ידעתי שקוראים לזה תוחלת...)

19. לאגוס

אל לאגוס, בירתה הפדרלית של ניגריה, מרבים לנסוע לצרכי בילוי וקניות. כרך זה עיר רבתי היא, ששם בירה יאה לו. לאגוס — לגונות סביב לה ועליך לנסוע על גבי גשרים מספר טרם תגיע לעיר. גשר גדול מאחד בין החלק המסחרי של העיר לבין אזורי המגורים השונים, ואל יהא זה קל בעיניך לעברו. עמוס הוא כלי־רכב לעייפה, ותמיד יש גורם המעכב זרימתו הלאה למישרים. נדמה, לו אפשר היה להשליך למימי הלגונות את פקקי־התנועה, כי־אז יבשו אילו, והיו בני־לאגוס עוברים בחרבה... בשעות הבוקר קשה המצב, עת נוהרים אנשים מאזורי המגורים הרבים, אַפּפה, אקוֹי, יבּה ואחרים למקומות עבודתם בעיר שעל האי: משרדי הממשלה, חברות מסחריות, עסקי תעשייה שונים, חנויות כל־בו וכהנה. בשעות אחה״צ, עת הם שבים לביתם, חוזר המצב לקדמותו, אלא שהנהירה היא בכיוון הפוך.

החניית כלי־רכב בעיר אף זו בעיה בעתה. אפילו לרגל קניות באת, הנך נתקל בה. לאחר שכבר צלחת את כל המכשולים ונחלצת מכמה תחסמות־דרכים והגעת בשלום ללאגוס, תראה מיד, שנמצאו חכמים ממך, שהשכילו להק־דימך, וכבר מצאו מקום לרכבם אי באחד ממגרשי החנייה

הסמוכים. (האין זו הצרה, בדרך כלל, שמישהו כבר השכיל להקדימך ? ?) תתור ותתור, ואז יבואו כל מיני בני־תשחורת (תרתי משמע) ילחשו לך, כי ידוע להם מקום חנייה קרוב וטוב, ומבטם יחלוף את פניך ויגלוש לכיסך. ומה שלא עשה הזמן או השכל — יעשה הדש. דש נוסף יבטיח לך כמו־כן את שמירת הרכב מפני פורצים וגנבים. שוב יימצא מישהו שיגש אליך ויציע לך לשמור על המכונית. טוב תעשה אם תעניק לו דמי־לא־יפרוץ... שכך תבטיח לעצמך לפחות, שהוא עצמו לא יהיה הגנב.

עקב הלגונות והביצות כבד החום בלאגוס ומרובים בה היתושים. ידידנו אמיץ־הלב העז לעקור ספר מבין הספרים הצפופים שעל המדף, והילה של יתושים עטפה את ידו. הלחות והחום הכבדים מתישים כוחך ואתה שמח למצוא מפלט באחת מחנויות הכל־בו הקרירות והמרווחות. כדי לא לשוב לכבשן בחוץ מרבה הנך לשהות בחנות ומבלי לחוש בכך, אתה קונה זוטה פה, זוטה שם, עד שרגב אחר רגב, נעלמות המעות, והחיסכון שבדרך מקפח חייו באיבו.

מעטים יוצאים עתה לאגוסה לצרכי קניות, כיוון שאף כאן באיבאדאן נפתחה חנות כל־בו מהודרת ונאה, שיש בה כדי לספק תביעות לב כל אדם. אך לאגוס כבודה במקומה, וזכות חוף הרחצה שלה עומדת לה תמיד.

לחוף טקוה Taqua Beach באים לאחר שנוסעים על פני אחת הלגונות בסירת מוטור. מקום הרחצה עצמו הוא מי ים שנסגרו בסכר. על גבי החוף החולי הזהוב הוקמו סוכות קנים בשביל המתרחצים לסוכך עליהם מפני קרני השמש. סירות שעשועים אחדות חונות במים השקטים, והבריכה הכחולה מזמינה לשחות בתוכה.

מי שחביבים עליו מועדוני־לילה, מן הראוי שתהא לאגוס חביבה עליו. מכובדים יותר ומכובדים פחות — אלה כן אלה מוצאים להם קהל. יש מועדונים אירופאים, המגי־שים לך פאר, מעדנים ומוסיקה נוסח המערב, ויש אפריק־נים, המיועדים לבני המקום לסיפוק צרכיהם...

זה שלבו צמא למחול ומקצב אמיתי, יפנה לאחד מן האחרונים. שם תחזינה עיניו, איך ריקוד ההיי־לייף **High Life** מגיע לשיאו ואילו נפלאות יכול גופו של האפריקני לחולל (תרתי משמע) לצלילים המונוטוניים החוזרים. אולי יבין אז, מניין נטל הריקוד את שמו!

מקץ שנים, כשזכר אפריקה יעלה על לבי, אזכור אותה נערה שחורה, שראיתיה מחוללת באחד המועדונים המקו־מיים בלאגוס. את כל חייה חייתה בריקוד וניכר היה בה, כי למקצב ההיי־לייף מדבר גופה ומבטא כל שלא יוכל להגיד בדרך אחרת.

גם לאחר שתמו הצלילים, כשהורד שרביט־הקסמים והיה עליה לשוב ולהיות היא עצמה, לכלוכית ענייה, המ־שיך גופה עדיין להתפתל ולפרכס זמן־מה בכוחו של פלא, כאילו לא מיצה עד־תום את מה שהיה לו לומר —

20. באדאגרי

במרחק של שעה ומחצה מלאגוס שוכנת באדאגרי, אחת מערי הנמל הראשונות של ניגריה. שם התנהל לפנים סחר העבדים, ועד היום שומרים אנשי באדאגרי כמזכרת־עוון את כבל הברזל של העבדים. בבאדאגרי אפשר להגיע לאוקי־נוס האטלנטי בכבודו ובעצמו... ואף כאן עליך ללכת תחילה בצנורות המקובלים — דהיינו, לרדת לסירת הקנו ולהניח לילידים, שישיטוך לעבר השני של הלגונה.

מה יפה הייתה הנסיעה על פני המים השקטים בסירה הפרימיטיבית! רוחות ערב וים של דקלים רוחשים מן הגדה שמנגד. אמנם שאלתו של אחד המטיילים עמנו, אם מצויים תנינים במקום, לא הוסיפה לשלוותי, אך תשובת האפריקני, שהם נמצאים רק בלגונה מרוחקת, הפיסה דעתי.

באנו לשדה־דקלים. אגוזי־קוקוס, שבשלו ולא עצרו כוח להיאחז בעץ, התגלגלו לרוב לרגלינו. כאשר לעץ אין עוד צורך בהם, זקוקים להם בני־אדם... (האין זה פיצוי של זקנה, שמישהו בכל־זאת צריך לה?).

היה עלינו להלך כברת דרך בתוך יער הדקלים. כפות רחבות וירוקות השיבו עלינו רוח, ושביל אדמדם שטח לבו

לפנינו בין העשבים הגבוהים. אישי נטל על כתפיו את בכורינו, ואני נשאתי את הפעוט. לרגעים עצרנו לפוש ולנשום מלוא תפארתו של דקל. פתאום עלה באזנינו רחש חדש... הולם, קרב... גועש... נשימתו של ים הוחשה גברה... הגענו.

חולות לבנים־זהובים, שורות דקלים ואוקינוס. הגלים היתמרו מעלה־מעלה כאילו מבקשים היו להשיג את קומת הדקלים, ומשנכשלו התאבדו על החוף בקצף של זעם קר ולבן — עמדתי על סף המים בחול הרטוב החלק, עת גל איתנים הגיח. החול נבעת עד־אימה ונמלט לו מתחת רגלי — אז ראיתי את האוקינוס מתחנף להדומי, מלקק קרסולי בריבוא לשונות מים... לא נפתיתי לו. לא הרחקתי לכת, ידעתי כזבו בהפקירו את גליו אחד־אחד למות על החוף...

הוא כאילו חש בסרובי וחפץ לנקום בי. שלח גל והפילני ארצה מלוא קומתי.

הגל, שהתנכל לי, נאסף אל אבותיו בחול, ואני ניצלתי...

כיצד היה בידי לכתוב רשימה זו כאן, בביתנו באיבא־דאן??

21. ג׳אבה אם לא צפונה מזה

,,האם היית בצפון ?״ הראית את הניג׳ר ?״

המערב זעיר בהשואה לצפון רחב־הידים. אולי משום כך ראה ליטול לו את העטרה של האיזור המפותח בניגריה ? שמדרך קטנים לשאוף לגדולות...

המרחקים בארץ זו נמדדים במאות מילין ונמצא אתה נוסע ונוסע... עד הגיעך לבסוף למקום דומה בהרבה ושונה במקצת מכל אשר ראית. הגעת — וכבר אתה נחפז לשוב, כי רבה הדרך ,ואין שהות לעמוד ולתהות על השוני.

מוחך מצלם תמונות בזו אחר זו.

בהגיענו לתחילת הצפון הבחנו, כי הצמחיה הסבוכה והירוקה־כהה של המערב נעלמה ופינתה מקומה לצמחיה דלילה רבת־גוון של ירוק וירקרק, זהוב וחום. שדות רחבים שיטחו עצמם לפנינו עטויי עשבים ועצים נאים.

זוהי ה,,סאוואנה״ שבניגוד ל,,בוש״ אין צמחיתה סבוכה, ויש מקום לחיות להתגדר בו, מה שאין כן בבוש הסבוך, שזולת נחשים ואולי תנינים בביצות ובאגמים, לא יימצא בו מרחב מחיה לחיות.

יום נאה בחרנו לנו. הרוח נשבה יבשה וקרירה, והרים

נזדקרו מעברים. השמש, רכה מאד, היתה מזמרת בתוך הרוח. לרגע עלתה ירושלים על לבנו.

לרוב הטיולים ישנו מסלול קבוע מראש, חרשוהו מטיילים קודמים בקיאים ומנוסים. הם כבר החליטו איפה לנוע והיכן לעצור ולשהות. לפיכך חנינו באילורין, העיר הראשונה בצפון. ואחר ג׳אֶבה שהחיינו נפשנו, המשכנו הלאה... הלאה... עד שהגענו לג׳אבה שעל גדות הניג׳ר.

מי שרוצה להגיע לנהר זה מאיבאדאן בדרך הקצרה ביותר, בוחר בג׳בה, שכל יתר הנקודות נמצאות במרחק רב ומצריכות לפחות לינת לילה בדרך. מי שמוכן לנסוע כ־10 שעות ביום, יכול להיות בו ביום בג׳בה ולחזור לאיבאדאן הביתה. זכות הניג׳ר היא שעומדת לה לג׳בה, ששמה נישא על שפתינו, שאלמלא הנהר קרוב לודאי, שהיתה נשארת אלמונית כהמוני־ערים אחרות מסוגה.

מן הגשר הבטנו בנהר הגדול, שנבצר מאתנו לגמא מלוא רחבו בגלל האיים הזרועים בתוכו. כפרי ילידים התרפקו על שפתיו. בתי־חימר קטנים, רובם עגולים, שגגם כיפת־קש ועליה כד חרס ושהושם כמו ללכד ולחזק את ,,התסרוקת״ מפני הרוחות. הצפון מלא בתים עגולים כאלה. פעמים של חימר ופעמים רק של קש ומחצלת.

במים הרדודים ליד החוף הבחנתי בשתי סירות־קנו זעירות, אשר נראו לעיני מן הגשר כזוג של כפכפים.

על אחד האיים היו נשים מכבסות כביסתן במימי הנהר ושוטחות אותה לייבוש על גבי העשב. מנהג זה נפוץ בקרב בני אפריקה וידוע לי אף מאיבאדאן, שאין בני אפריקה מעיזים להרחיק עצמם מן האדמה. כפות רגליהם יחפות תדיר למגעה של זו, הנותנת להם מזונם, מרגיבה הם בונים

את בתיהם, על גבה הם שוטחים כביסתם, ובבוא יומם מטילים הם ללועה את גוום העייף שבע־השמש ומתאחדים עמה איחוד גמור...

תחילה חפצנו להגיע עד בידה, נקודה צפונית, הנודעת בתעשיית החרוזים שלה, בריקועי נחושת ובאריגת־יד. המ־שכנו לכיוונה. הרחקנו מעט מן הניג'ר, ומראה מופלא נגלה לנו; טירות ענק מעפר, מעשי ידי הטרמיטים. גם באזורי המערב מצויות טירות כאלה, אבל מעולם לא ראינום בגודל שכזה. גובהם כאן הגיע ממש לגובה של ביקתה.

לאחר כמחצית השעה באנו לדרך של עפר, המובילה לבידה. הבטנו בפני ילדינו היגעות ושנינו טעמנו. הנחנו לה לבידה לפעם אחרת ושבנו על עקבינו, כשכל משאת נפשינו הולכת ומצטמצמת ברצון אחד: הביתה, הביתה.

מכוניתנו, שעבדה אותו יום עבודה מאומצת, נתעייפה כדי־כך, עד שאילצה אותנו לעצור מספר פעמים בדרך. נת־ייראנו, שמא נישאר תקועים באיזה כביש זנוח. במאמצים נואשים ובפחד מסותר המשכנו דרכינו.

לבסוף, הגענו בשלום לביתנו בחשכת הלילה —

22. רגע של אמת

חזרתי הביתה בשעות הערב, והנה עלה באזני קול ציוץ. נתחוור לי, כי בהעדרי קנה אישי מידי ,,האוזר" עובר־אורח כלוב ובו שני תוכיים, ירקרקים רכים וראשם אדום־כתום. מבטם הקופא ומקורם הכפוף שיוו להם מראה ינשופי עד למאד. הם התחבטו והתלבטו זה בזו מצווחים וצורחים בצר להם... ממש כזוג אנשים המריבים זה עם זו... באותו רגע לא רכשו את לבי לחיבה. ברצון הייתי לוקחתם ומוסרתם...

רק מאוחר יותר בלילה, בשעות הפיוסין העמוקות, כשהילדים חלמו שם למעלה בחדרם, ואף אנו עלינו במד־רגות המובילות לחדר משכבנו, הצצתי שוב בכלוב, ולבי נהפך בקרבי. חבוקים וצמודים על הקרש הדק נם לו זוג התוכיים, נתלכדו בשנתם והיו לבשר אחד (ההתפייסות המתוקה שלאחר המריבה?...).

אישי נתחייך אלי ושאל: נו האם עדיין חפצה את למסרם? ראי כיצד הם ישנים ממש... כזוג יונים..."

נקל לחיות בשלום כשישנים!

הכל רחוק כל־כך בדומיה הריקה האפילה. צליל תופים. הד פעמונים. קולו הצרוד של המקלט. הכל רחוק כל־כך,

כשאין בו בני אדם... רק סובך צמרות, גזעים בעירומם, וקרחת הדשא. הדשא הזה, שהיה אתמול עדיין זקוף וגבוה וגאה בפרעות־ראשו... נתפתה הדשא והאמין למי... או שהיה שקוע בשיחה עם הרוח, עד שלא הרגיש במאכלת העוברת וקוצרת ואוכלת — ועתה — כל אונו סר. קרחת חולה, פשוטה כיד־קבצן. כיצד אפשר לנחמו ולספר לו, לספר... לספר... (כבר, ,ספרו׳ אותו...) להגיד לו כי בקרוב־קרוב ישוב שערו לצמח ? כי כזאת עוללו לו אך מחמת הפחד פחד מפני נחשים ושאר מזיקים, שדרכו לשמש להם מסתור. הכל רחוק כל־כך. השחק והסובך משחירים זה פניו של זה, הכוכבים נתבהלו ונסתלקו להם. רבים כל־כך נסעו מכאן. מתי־מעט אנו כאן. הכול נעלמו, נתנפלו לחיק התרדמה או לשעט הבילוי של מועדון לילה.

הכול רחוק כל־כך, כשאין בו אנשים. רגע של תוגה ואמת. ,,עכשיו״ אני אומרת לנפשי ,,עכשיו הראי־נא אומץ־רוחך וגבורתך, עכשיו, העיזי לומר, שאינך יראה את הבדידות !...״

23. שומר לילה

השכם בבוקר תכונה בחצר. עוזר הבית שלנו משוחח עם עוזרי־בית אחרים, ואלה מעווים פניהם ומניעים בידיהם ומצביעים לכאן ולכאן. מה אירע? יצא המרצע מן השק — גניבה אירעה בלילה אצל שכני. הגנבים נסרו את הסורגים וחדרו אל הדירה דרך החלון. הם הוציאו את מקלט הרדיו, בגדים שונים, שעון־יד, ושאר זוטות, שערכם הכספי עומד בניגוד גמור לגדלם הפיסי. השכנה משוטטת קרועת עינים וצועקת „כיצד לא שמעתי אותם! הרי איני מטיבה לישון! זה לילות שלא עצמתי עין!"

(אם מישהו מספר לך, כי לא ישן במשך כל הלילה — כבדהו אך חשדהו...)

לילות מספר לפני כן היתה פריצה אצל שכנים אחרים, ועתה אני מחכה בחרדה לתורנו. רחש־לחש — ואנו על רגלינו לקדם את פני הגנבים. צל צליל — ושנתנו פורחת לה. אולם הגנבים אינם נחפזים לבוא לבקרנו. נראה שמבק־שים הם לטעת בנו שאננות תחילה, או, אולי מצפים הם, כי נהיה כה לאים מחוסר־שינה, עד שנצנח לחיק התרדמה באדישות גמורה לכל גניבה או פריצה?

הדבר ברור, יהיה צורך לשכור שומר־ליל, וצריך יהיה לשלם לו שכר טוב, שכר כזה, שלא כדאי יהיה לו לקפח פרנסתו ולהתחבר אל הגנבים... שהפשע לא ישתלם לו.

את אור החשמל השארנו דולק בחצר האחורית והקיד־מית משך כל הלילה, שיהיה בבחינת איום והתראה לכל גנב בכוח. נוסף לכך ראה אישי להתקין מערכת אזעקה בזעיר־אנפין. הוא הטמין פעמון, שאליו קשר חוט בלתי־נראה. בחצי־לב התלוצצתי על חשבונו, שהוא כעכביש זה, האורג מסכת קורים ללכוד בם את טרפו. כאשר נתקל מישהו בחוט, היה הפעמון מצלצל באון.

למותר לציין, שאין־ספור פעמים העירני זה משנתי ללא־צורך, עת ע׳יזר־הבית הפעילו השכם בבוקר, או אישי עצמו, שטרוף־חלום ירד למטבח באשון־ליל.

תחילה לא התייראתי מן הגנבים, אולם, לאחר שבילתי שעה ארוכה בטיפול בכל אותם סידורי בטיחות, נכנס בי ובא לאיטו הפחד.

שכובה במיטתי בחשיכה עמוקת־הצללים, חלפו במוחי אינסוף הרהורים מלובנים, וברק קר היה שב ומפלח את לבי. הכבסים שתלויים היו על חבל במרפסת נעו כה וכה ברוח, ולפתע קרמו גידים ובשר ושלחו אלי כפות־ידים מבעיתות. פס־אור, צח ותמים, הפך פתאום נחש ארסי מת־פתל ומבקש נפשי. כל רשרוש טמן סכנה. כל הד צעדים הילך עלי אימה. היש עוד ספק, שמן ההכרח למצוא שומר־לילה?

אפילו לא יהא בכוחו לשמור מפני הגנבים, ישיב לפחות לנו את מנוחת־הנפש.

שומרים מספר הציגו מועמדותם. לבסוף נבחר אחד מהם. לתהות עליו ניהלנו עמו שיחה ממושכת וכשנשאל ,,מה תעשה, כשתראה גנבים קרבים? התברח?״ השיב בגאוה נפגעת ,,לא! אני אתפוס אותם!״ צחקנו מאד, כי

הוא השתמש במלה האנגלית Catch (לתפוס) והגה אותה Cash שהוראתה להחליף המחאה במזומנים בקופה.

בשעת ערב מוקדמת נחלץ זה לתפקידו עם עששית בידיו —

בליל השמירה הראשון נדדה שנתנו. במקצת משום הרגל, ובמקצת בגלל הפעוט שהרבה בכי. פעמים רבות ירדנו ממיטתנו ומדי פעם בקשנו לראות את השומר בחוץ — אבל לא ראינוהו. לא גנבים, ולא שומר. (אולי גנבו אותו הגנבים?) בשעות הקטנות החלטנו לשים קץ לתעלומה. יצאנו עם פנס לבקש אחר השומר האבוד. במוסך, בפינה אפילה הצטופף לו שומרנו האמיץ בשינה עריבה, נוחר מעמקי חלומו. הקימונו רעש, הארנו פניו באלומת־אור חזקה, אך לא יקום ולא ייעור שומר־ישראלים!

למחרתו לעת־ערב הופיע השומר רענן ל„עבודה". הייתי בדעה שיש לפטרו, אך אישי סבר, שיש לאפשר לו לחזור בתשובה. כאשר הואשם בשינה, כפר בזאת בכל תוקף ובאותות ובמפותים... לרגע נדמה היה לי, שאך חלום חלמתי, או שמא, סהרורית הילכתי בלילה??

שנתי המשיכה נדודיה עוד כמה לילות. וכך אפשר היה לי להיווכח, ששומרנו מנסה לתקן את המעוות. פעם הקי־צותי בבהלה למשמע צעדים תחת חלוני, אך עת השקפתי החוצה, הבחנתי בו בשומר המהלך ועששית דולקה בידיו. כך ראיתיו מדי פעם; דמות ערטילאית בעולם־רוחות־אפלות...

אחר־כך באו לי לילות של תרדמת־מנוחה, בהם לא יכולתי עוד לדעת, אם מיטיב שומרנו למלא תפקידו, אם לאו, ולאמיתו של דבר, גם לא ביקשתי לדעת —

24. תספורת

הספר מופיע בביתנו ברביעי בשבוע מדי ארבעה שבועות. רוכב על אופניו, ותיק העור הנוצר כל מכשיריו מוצמד לו מאחור. ילדנו הבכור הוא שמזדרז לבשרנו „הספר בא!" תחילה היה נחפז להבחין בו משום האימה, שמא ינסה לספר גם אותו, אחר כך משמחה, שהחל העניין לשאת חן בעיניו.

תספורת היא לא עניין של מה־בכך. עוזר־הבית מוציא כסא לחצר האחורית, עליו ישב המיועד להיות מסופר. על־פי־רוב יהיה זה אישי, בבחינת מעשה אבות סימן לבנים. פעם ניסינו להושיב את הילד תחילה, וזה הקים צווחות נוראות ואילו לאחר שראה את אביו מסב בכבוד־מלכים, נתקנא בו והפציר ממש, כי יספרו גם אותו —

לאחר שמתיישב לו הגבר בכסא־מלכות זה, בא הספר וכורך סביב צווארו סדין לבן גדול המסתיר את ידיו, גופו, ואף את הכסא עצמו. ומכל האיש... אין רואים אלא ראש שחור וגוש לבן חסר־צורה... כשהוא כפוף ונטול־רשות לזוז ואין לו מה לעשות אלא לחייך אלינו כבבקשת חסד ממרומי־שלג־הסדין, ולהביט בתחינה אל הספר, המשחיז סכינו על רצועת־עור מרופטת, ששמן ראשים־חכמים דבק בה ללא־

תקנה. יראה אני, שמא יקרב הספר עם המאכלת... אולם לא, הוא מניחה בצד ונוטל תחתיה את מספריו הגדולות. לצו אגודלו המאומנת מפסקות אלו רגליהן ושבות אוספות אותן, ושוב פיסוק, ושוב יחד, דום, נוח, דום, נוח...

הגיע אבא עד משבר. קווצות שחורות פזורות סביב כמו פרחים נובלים בדשא — הילדים ניצבים משתאים ושקטים בדומיית הרגע הגדול.

תור הסכין בא. בזהירות רבה ובקלות־פלא חולף החלף על קווצות שאינן לתפארת, מיישר זיזים פה ושם... ולבסוף „המכונה״... צ׳יק צ׳יק צ׳יק צ׳יק...

... שהעורף יהיה נאה וגלוח למשעי. חשוב מאד לשמור על הדרגה ועל ההדרגה. סמוך לעורף פחות שיער, למעלה ממנו, יותר, ואת השפע מתירים לבלורית בלבד, לצמרת. תמיד הרשות להתפרע — בידי היושבים גבוה!

ועתה, מוגש הראי לביקורת. סוף סוף יש גם לאישי מה להגיד.

הכל כשורה. הטקס נסתיים. אישי מעניק לספר „דש״ הגון כאילו לאות תודה על שלא הוריד משהו מחוץ לשיער —

אחר־כך מגיע תורו של הבכור. חיוור מעט ואחוז חרדה, אך חפץ בכל מאודו.

כאותם ילדים בגלגל־ענק בקרקס־השעשועים החפצים ומתייראים כאחד.

כולנו עומדים סביבו וצוחקים אליו בעידוד, והכל עובר בשלום. אלא שאת „המכונה״ אין הילד רוצה בשום פנים ואופן. „זה מדגדג... זה כואב...״

אז מנסה הספר לחולל בראש הילד את „ההיררכיה״

המקובלת בעזרת מספריים בלבד. אין הדבר יוצא מושלם. נותרות כמה קווצות מרדניות סמוך לעורף, כאילו הרשו להן להמשיך ולהמשיך... אבל סוף־סוף מה משטר וסדר אפשר לדרוש מראשו של ילד קט?

עם הפעוט העניין הוא מסובך יותר.

נלחם הוא על תלתליו הזהובים כאדם הנאבק על ילדותו. לבי דווה לראותו בכך, ואנו מסתפקים במועט שבמועט, רק כדי שיעור, שיקל עליו לשאת בחום.

כשכל הגברים במשפחה זכו איש איש לחלקו בתספורת, אני נזכרת בדרך־כלל, כי אף תורי הגיע לגשת אל אותה ספרית־נשים, המתגוררת לא הרחק מביתנו.

במתינות אורז הספר בתיקו את כלי־עבודתו, אחר עולה על אופניו ונעלם —

לאחר חפיפה יסודית ורחיצה אני סוקרת שוב את ראשי המסופרים ונפתעת לראות שכאילו נצטמקו פתע. והעיקר... העיקר איני תופסת מה אירע להן לאזנים, שככה נתארכו והיו לזעקה ממושכת האומרת: „הננו!"

25. בבריכה

השמש התעלסה אתי. שחקה מלא פיה. גחה אלי בראשה וכמעט נגעה בי בקצה תיתורת השחק. גומות של צחוק ואור בעבעו במים... פתע! הופיע הענן. זה המכשף האכזר האורב ליפהפיות האגדה. חטף את השמש ולצב־אותיו הורה לחלוש על כל השמים. חוט של עצב אפור נמשך על המים והחליק את גומות הצחוק ולא הותיר בן פליטה. חביב המישור על העצבות... מה לה ולעמקי הכאב או לגובה האושר??

כה אפור כאן. מעטות הופעות החמה וקצרות. אני רואה את הנשים, שעיתותיהן בידיהן, סרוחות על המגבות ,,מתות״ להשתזף. ,,הנה השמש!״ מהר מהר את שמן השיזוף. הצנ־חה מהירה של כתפיות בגד הים, שלא יישאר חלילה כתם רצועה לבנה על העור השחום־אכום — ושוב ,,כבר הלכה לה״... ואין שואל מי, הכוונה ברורה. לעת ערב תבדוקנה עצמן בראי, בדוק היטב, תתורנה אחר שרידים של אור בגוון. האיש יחזור הביתה יעף ולאה ו...שזוף. הן תבטנה בקנאה בעורו; ,,מה עשית שכך נשזפת?״ והוא ,,האמנם נשזפתי?״ ויעיף מבט תמה בזרועו ,,כלל לא השגחתי...״

כל זה כבא ללמדך, שכל הדברים הטובים באים לנו

באקראי, שאם אנו חפצים בם ימנעו עצמם מאתנו.. דברים טובים... כמו ,,שיזוף'' למשל...

בריכה ישנה בעיר, השייכת לבית מלון מהודר בשם ,,מעיינות ירוקים'', בלע"ז Green Springs אכן, איני יודעת אם אמנם נקראת היא על שמו או שהוא נושא את שמה. פתוחה לכל המשלם דמי־כניסה ומוקד שעשועים לבני העיר ובעיקר לזרי־העיר. בעונה השחונה, עת אבק־תמיד עומד בנחיריך ובגרונך, בשעות החום בגבור הלחות, שעה שנדמה לך שאינך פוסק מלהזיע ואתה חש עצמך מלוכלך־לח, או סתם עת רוחך אינה טובה עליך ואתה מבקש לזכור או לשכוח — פנה לבריכה.

שתי בריכות נבנו זו בצד זו. הבריכה האם — למבוגרים, שם המים עמוקים עמוקים, ושם המקפצה גבוהה, לידה, בריכת הילדים על מימיה הרדודים.

המים תכולים־ירוקים, וצבעם כהה, ככל שהם מצטופפים ומעמיקים. לפיכך, במזרקה הנצבת בפינה, מקום שם המים קולחים וזורמים כל הזמן, הם לבנים־צחים, בני־בלי־צבע, שקופים ונוטים לאמץ להם כל גוון. זהובים כעין החמה, תכולים כשחק, ירוקים כעצים, הכל לפי הצורך והשעה. ילדי מבקש תמיד לרחוץ במזרקה, וככל שאני מסבירה לו, שלא ייעשה כן, שרק הבריכה נועדה לרחיצה, הולך וגובר רצונו. מי ידע נפש זאטוט, אולי מבקש הוא להטביע צבעיו במים הקולחים? או שמא אינו מסתפק בד' אמות אלה של תכלת, שכלה ונחרצה מאתם לעמוד כך בתכולם וברידודם?

שעות על שעות יכולה אני לשכב על רצפת הבטון ליד הבריכה, או סתם לישב על אחד מכסאות בית הקפה

ולהביט ולא לגרוע עין מפלא זה, — המים, שלעולם אי־אתה יכול להותיר בם עקבות. אתה מהלך בתוכם חותר בם בזרועותיך, במשוטיך, מפלח לבם בחרטום, חותכם בסכין ואינך יכול לפצעם. מיד חוזרים הם, מתיישרים ומותחים שוב על פניהם את מסכת השלווה החלקה, זו שלעד לא תדע קמטי־זיקנה —

כך משקיפה אני במים, בשמים, בשמש... סופגת פז וכחול. מתבוננת בדקל הרם, שאיבד את צילו בבריכה, והוא גוחן עם רוח קלה, כמבקש למשותו משם, בגזע העץ הסמוך, שנותר כך בשוועתו האפורה בלי עלה או ציץ, וענפיו גרו־מים־עירומים מושטים בתחינה אל־על —

כך מביטה אני בבריכה — והים הומה בקרבי, משק־גלים ברקותי.

תבוא הברכה על הבריכה, שאפילו היא מכונסת בעצמה ובשלוותה, מסעירה היא בי את הים, שיש בידו במקצת מימיו להשיט את לבי למרחקים בדוגית־הרהור —

לעת ערב ייאמר לי כי נשזפתי מאד, והפעם אשיב אנוכי, כדרך אישים יגעים, „האמנם? כלל לא השגחתי...״

26. עכבר

עכבר היה בבית.

תחילה לא ידענו מיהו הפולש. בין הערביים היה חולף בחלל גל־ריח מעורר בחילה, לאחר־מכן היינו מגלים גללים־שחורים בפינות סמויות. ברור היה, שאיזה בעל־חיים מצא מפלט אצלנו. ייתכן, שמזוננו ערב לחיכו מן המזון, שהציע לו ה„בוש״.*

אירע, ששמעתי רשרושים מוזרים מן המרפסת. כעין קולות כירסום, קריעת־נייר... יראתי פן גנבים הם, אך לאלומת הפנס ראיתיו לראשונה, חומק במהירות־האור. הספקתי לראות אפס־קצהו של זנבו הארוך, האפור־שחור. נטלנו מטאטא ויצאנו לצייד.

החילונו לארוב לו. חיבלנו תחבולות. אך ראינוהו — ומיד היה המטאטא מאחריו. אבל תמיד הצליח לנוס. („עכבר, עכבר, נוס נוס נוס...״) שאלנו בעצת ידידים, והם צחקו למשבתנו. אמרנו להם, כי סבלנו רציני, אך הם לא יכלו שלא לחייך. דבק העכבר בצל־קורתנו, ודיבוק־עכבר במוחנו. לבסוף הבריק הרעיון של מלכודת־עכברים. מדוע, הרעיון, ככל שהוא פשוט יותר, מתגלה במאוחר?!

* בוש: סובך.

בו ביום הבאנו הביתה מלכודת. כפתיון הכנסנו בה נתח גבינה־שווייצרית טעימה, מקווים בכל לבנו, שהעכבר חובב גבינה־שווייצרית. וכיצד נוהגים לספר מעשה לילדים כדי לעורר בם יתר־עניין...? יום ראשון והעכבר לא נתפס. יום שני והעכבר לא נתפס, יום שלישי והעכבר... לא נתפס.

עד שבוקר אחד מצא מותו במלכודת שלנו. פשוט נתן חייו בעבור גבינה־הולנדית. (נראה שלא חיבב גבינה־שווייצ־ריית...) דא עקא, שהספיק לנגוס ממנה רק כזית, אך בודאי מת, כשטעם גן־עדן בפיו...

גם לאחר שנתפס לא ראינוהו. היה זה עוזר־הבית שבישר לנו, כי נמצא העכבר במלכודת וכי כבר נטלוהו משם. ידענו, ועיניו הזוהרות אישרו את הדבר, כי תהיה כירה בביתן העוזרים אותו ערב...

נראה שבעולמנו זהו מוסר ההשכל:
זה שאינו יכול
לאכול,
ראוי לו — שייאכל!
ואין לך דבר שאינו מתעכל!
ואיש גם־זו מה היה אומר?
הודו לאלוהים כי־טוב...
שהיה זה עכבר,
פן נחש...
וגומר.

27. ערב בעונת הצפרים הלבנות

עונת הצפרים הלבנות. אלו המזכירות בצורתן את החסידות. שעת ערבית. אבא מחייך ,,הראיתם את הצפרים הלבנות? הנה שוב הגיעה עונתן...״

הילדים אוחזים בכנף בגדו. מטפסים על רגליו, נתלים בזרועותיו. ,,הבה וניסע מעט עם הילדים״ הוא אומר, ,,בשעה זו חולפת הרכבת בתחנה הסמוכה, אם נזדרז, אולי נראינה...״ הילדים קורנים.

הגענו. לפנינו שיירת מכוניות, הניצבות על עמדן. משמע, עדיין לא חלפה הרכבת ועומדת היא לבוא במהרה, כיוון שננעלו כבר שערי־המסילה.

משמאל בשדה הרחב מתקיים שוק הבקר... נושאים ונותנים, המיה וגעיה. ,,אפשר להתבונן בינתים בפרות״ אני שחה לילדים. מה שקטות הן. מובלות בחבל תצעדנה קדימה, משליכות יהבן על הנוהג בהן. קרניהן מזרות אימה, וכניעה פרתית בעיניהן הגדולות־עגולות. כך הן נמכרות או נקנות — לשחיטה. פתע שאון! צעקות! הנה הנה! השגחנו בה מיד. פרה סוררת אחת מורדת בגורלה מבעטת בטלפיה. בשום־פנים אינה מסכימה, כי יוליכוה. וכי מדוע זה תקל על מבקשי־נפשה? האמנם חייבת היא לקבל עליה

את הדין אף מבלי להיאבק? הנה הצליחה להשתחרר מן החבל והטיחה את בעליה בחבטה ארצה! אויה! היא קרבה אליו בקרניה, כאילו מבקשת לנגחו, והוא משים עצמו מת. אנשים ופרות סביב. אנשים ופרות צופים במחזה. הפרות כופפות ראשן ומעלות גרתן. מה להן ולסוררת?? אנשים רצים לסייע לחברם המט. מישהו תופס את הפרה, בעוד בעליה מתאושש וקם על רגליו. הסוררת נכנעה.

רחש הרכבת. כמעט ושכחנוה בעטיין של הפרות. ,,הנה הרכבת!" היא קרבה. מתנשמת ונושפת, ונושמת, מתנשפת... צ'יק צ'ק צ'יק צ'ק... הגלגלים סובבים ונושקים לפסי־המסילה. מעגלי־נשיקות, לכל אורך הפסים. לכל נקודה בגלגל יש בת־זוג, רעיה, על הפס, והולך הזיווג ונמשך לכל אורך הדרך עד לאינסוף...

חלפה הרכבת.

הפסים חמים עדיין מאיידים את זכרה. הד הצפירה גווע בענן של עשן.

המכוניות זזות קדימה. עתה — משידעה הרכבת את הפסים, יכולים כבר הכול לעבור בהם. עכשיו אין בכך כבר משום חשיבות.

בדרכנו הביתה ראינו עדר־פרות רועה באחו ולהקות צפרים לבנות מלוות אותן כהילה של צחור. פה ושם צנחו הצפרים והחלו לנקר בגללי הפרות. נסתבר, כי הללו מוצ־אות ומוציאות מזונן מגלל־הבקר, מכל מיני זרעונים, שלא נתעכלו יפה, וכיוצא מכך. הן נקראות ,,אנפות הבקר".

מה פסולה נראית דרך זו של הפקת אוכל מפסולת! אבל כיצד אומר הפתגם ,,על טעם וריח (מודגש הריח!) אין להתווכח!"

הן ייתכן, כי לו יכלו הצפרים היו מספרות, עד מה קשה למצוא את הזרעונים בטבע ומה נוח להשיגם בדרך זו... או, אולי, היו משיבות לי, כי אלה נימוסי־שולחן, שהקנו להן אבות־אבותיהן, ומי אני כי אבוא ואתערב??

אך נראה, שתחת לענות לי אמרי־שפר, העדיפו הצפרים לנבור בזבל.

ליד ביתנו על הדשא פגשנו שוב בצפרים הלבנות, שכן זוהי העונה, בה הן מגיעות אלינו.

עד כה היו מזכירות לי ברבורים, חסידות, ובושם אגדה רחוקה נדף מהן, עתה נבאשו בעיני —

28. גי גע גע

שם באיזור בנייני בית הנבחרים, מקום שהכבישים משופרים ורחבים, מתפרצות המכוניות אליהם כחיפושיות קטנות בגלישה מהירה, העולה פי־כמה על המהירות המו־תרת על פי החוק. שם באותו איזור נאה, בצל עצים ולמר־גלות הגבעה — שוכנים כבוד האווזים והברווזים הגי־גע־גע למיניהם.

מעין אגם מלאכותי (אולי מי שטפונות שנאגרו ע״י סכר) איוו להם למלכותם.

בשעות הרכות־רחומות, החומקות לקטיפת בין־השמ־שות משרב־צהרים ונעלמות באפלולית הלילה, יש ונצא לבקר באותה מלכות גי־גע־גע מצוידים כהלכה בפרוסות לחם. אותם בני־עוף — נשמה אפריקנית להם. אך חשים הם באורחים, ומיד הם מגעגעים לקראתם ללא־מורא, מקי־פים אותם בהמוניהם בהילוך מתנודד, ומצפים לפת־המתת שתנתן להם.

אכן, נשמה אפריקנית מובהקת לאותם אווזים־ברווזים, והיא יוצאת אל ה,,דש״ המקובל —

29. עפיפון

בשדה התעופה של איבאדאן ממעטים לבוא המטוסים. תחת זאת זוכה הוא בביקורים רבים של משפחות, הבאות לפוש בו בשעות הערבים. בעיקר משפחות מטופלות בילדים או... בכלבים.

כשהנך מתגורר פרק־זמן בעיר זו מוקפת הצמחיה והסובך, אתה מתחיל לחוש צפיפות, ונפשך הנחנקת יוצאת ממש לאיזה מרחב שהוא. או־אז יעלה על לבך שדה התעופה. זהו המישור הענק היחיד, שאני יודעת בתוך גבולות העיר. משטח ירוק — בו מקפידים מאד על קיצוץ הדשא, ובו יכול אתה לנשום עמוק, לשוח כאוות נפשך ולרוץ עד כלות הכוחות.

קנינו עפיפון חדש, למען ישישו ויגילו הילדים. היכן נפריחו? מובן מאליו בשדה התעופה. סוף כל סוף גם השדה וגם העפיפון מיועדים — לתעופה!

מה נאה העפיפון בכחול ואדום, עת הוא מתנפנף ככף־שלום למעלה באויר התכלכל. ונאים שבעתיים ילדי הרצים אחריו בכל כוחם, והחמדה בעיניהם ובידיהם הקטנות, המושטות אל־על.

אני מסתכלת בו בעפיפון ובמאבקו ברוח, גם בשבילו

לא קל להתעלות, שהרי אף הוא תלוי ברוח ובחסדיה, ממש כמונו... אף הוא תלוי באורך המסוים של חבל־ההשראה...

ילדות השכנים באו עמנו לחזות בטקס ההטסה. רמה קרנו של בני בכורי, שאביו־שלו עושה להטוטי עפיפון. רמה קרנו של אישי בעיני בני־בכורי על שום הכבוד, שהסב לו אצל ילדות־השכנים.

וילדות השכנים? אף הן נתעלו, שכן מכל הילדים ברחובנו דווקא הן זכו להיות נוכחות בטקס הטסתו של העפיפון החדש.

רק פעוטי אינו שבע־רצון כל עיקר, מדדה ברגליו הקטנות, שאינן מאפשרות לו להשיג את יתר הילדים במרוץ. משתרך במרחק רב מהם, בלתי מרוצה הפעם מחברתה של אמו, וכל העת שפתיו מדובבות „פיפון פיפון...״ לגבי דידו אין בין עפיפון למלפפון ולא כלום, כשזה מונעו משבת בשעה זו על ברכי אביו הנערץ, אליו התגעגע כל היום הארוך —

כעוס על שהוזנח, ממשיך הוא לפגר לאיטו אחרי הצהלה —

30. אוטו קים-קום

אין כממלכת הילדות מקום שכל הנסים ייתכנו, וכל הנפלאות אפשר להן שיתרחשו. שם מחלק סב רחמן צעצועים לילדים כמשאלת נפשם, שם אילנות מצמיחים על בדיהם כל חלום מתוק ושם גם עובר אוטו ,,קים־קום״.

שמו ,,קים־קום״ על שם הנגינה הנשמעת ממנו בחולפו. היו אלה הילדים, שכינוהו לראשונה אוטו ,,קים־קום״. מני אז כך היה והווה שמו בביתנו.

לאמיתו של דבר אין ה,,קים־קום״ מופלא כל־כך. זוהי מכונית קטנה סגורה, המובילה גלידה לממכר בחוצות. לא אחת חולפת זו בשעות הצהרים החמות ומעירה את השכונה ברעש שהיא מקימה. נכון יותר, ברעש, שמקים כל ינוקא למשמע הקול המבשר ,,קים־קום קים־קום...״ כאילו אומר: ,,קים־קום ישן! קום וקנה גלידה!״

ואז, כשמרבים הילדים להציק, והאמהות אינן יכולות עוד לישון, הן קמות, עוטות על גיוון חלוק כלשהו ונענות לקול הקורא. מהן מרוגזות על התעוררות פתע זו, עד שנוטלות אף לעצמן מנת גלידה (שתלך הדיאטה לעזאזל!) להצן מעט את רוחן ואת קרביהן.

עתים מופיע ה,,קים־קום״ סמוך לשעות הערב, ואז מתנהלות המלחמות בכל כבדן בחצרות הבתים. הילד בשלו

„גלידה! גלידה!" — מלת־תפילה קרה ומתוקה. ואילו האם שולפת את הנשק הכבד מכל „אי אפשר כבר מאוחר... ומה יהא על ארוחת הערב??!" וכמו בכל משחק שח־מט מנצח פעם זה ופעם זו, הכול תלוי בטיב המשחק ומשחקו. כך, ומשום שתוצאות המאבק שונות בחצרות הבתים השו־נים, יימצאו תמיד לאוטו החצוף קונים מרובים למדי. את הניצחון הסופי ינחל לעולם ה„קים־קום" המתרחק, קל בגלידה וכבד במצלצלים.

נוסף ל„קים־קום" ישנה מכונית אחרת, הבאה אף היא למכור גלידה בשכונה. הלזו מכריזה רמות על סחורתה בקול צרחני ומרגיז ICE CREAM ולעתים אף בעברית „גלידה! גלידה!", שהרי אין לך דרבן טוב יותר ללימוד שפה זרה מן התאווה לממון. כמו בסיפורים נחלקו אף כאן המכוניות „לאוטו הטוב" ול„אוטו הרע", וברור, שבחלוקה זו עמדה לו ל„קים־קום" ערמתו ההומיה, ומתחרהו הצרחן יצא וידיו על ראשו. (או שמא עלי לומר והגלידה במעיו?).

אלא, שפעמים, עת ה„קים־קום" זונח משום־מה את רחובנו, חדל מתחרהו להיראות „רע" כל־כך... בעתים כאלו מתנפלים הילדים על הצרחן בחמדה רבה ואוצלים לו בצהלה מן החיבה, השמורה בלבם ל„קים־קום". ללמדך, שלכול נמצא תחליף בעולמנו, ואפילו רכשת אהבה, עליך להוסיף ולהיות על המשמר לעד.

אכן, לכל נמצא תחליף בעולמנו — אפילו ילדותי נת־חלפה לה בזו של ילדי. הנהו בכורי, שולח אלי חיוכים מאירים, לבני־שיניים, בין גבעות גלידת תות־שדה — כבזכ־רונו כן בזכרוני יהיה ה„קים־קום" שמור לטובה, ועדיין תוהה אני מי מאתנו ייטיב לזכור —

31. הרהורים תוך כדי ציפייה

היה עלי להמתין אי שם בלאגוס. בחרתי לי את הקפה הקטן שבשדה התעופה. הרי אין לך מקום יאה לציפייה מזה שמטבע בריאתו נוצר לכך. כאן אנשים מצפים תמיד למטוס הממריא, לזה העומד לבוא, ויש המצפים לנס.

רגע של שקט בשדה. דממה שוטחת כפיה כפרח, המחכה לבוא הדבורה: זים... זום... רחש... רעם... האחד נחת, האחר המריא

מטוס הולך ומטוס בא, והשדה לעולם עומד —

המלצר הביא לי את התה והכריך שהזמנתי — תה כהה מהול במעט חלב, תה אנגלי. גם הכריך היה ,,אנגלי'' מאד. עשוי שתי פרוסות לחם קטומי קרום, מעין כריך ללא־מסגרת. גונו של הלחם חיוור ולבן, מדגיש במיוחד את צהוב הגבינה.

הייתי מהרהרת ביני לביני, תוך כדי גמיעה ונגיסה, בני־גריה זו, שקבלה את עצמאותה לפני למעלה משנתים, וב,,חותם'' שהניחו האנגלים על לבה.

עתים נדמה לי, כי אין לך דבר אפייני ליבשת כערבוביה זו בין ישן לחדש. אכן, לא קל הדבר לעשות קפיצת הדרך — הישר אל המכונית ואל הטלויזיה על פני דורות ארוכים ורבים של סבל־תרבות.

היכן עוד בעולם תראה את בעליה של מכונית פאר לוחץ על דוושה ברגל יחפה ומחנה אותה לאחר־מכן ליד ביתו, בית־עפר שגגו קש?

או, את הפקיד (המשכיל שחונך ולמד בחו״ל) שנעדר ממשרדו מספר ימים לא מחמת מחלה חלילה אלא אך־ורק מפני פחד מסוים מג׳וג׳ו או מקללה־סתומה?

רבוא מראות חולפים במוחי, זוטות אין־ספור המיוחדות ליבשת זו, שאין כמוהם בשום מקום אחר. האין כל ההב־דלים נעוצים בזוטות דווקא??

הלא ככל שהולכים הדברים ומתעצמים, פורשים הם כפיהם לחטוף את הזוטות.

לחיי הזוטות! לחייכן! מרימה אני את כוסי, כוס תה אנגלו־אפריקני!

הנה רואה אני את הגברים המתהדרים בלבושם העממי — זו הכתונת רבת־המימדים ורחבת השרוולים. הנה לרגליהם נעלים נוסח־אירופה, אך אינם טורחים כלל ללבוש גרבים... והנה, אותן נשים ערומות־למחצה, או אלו החול־צות שד־כהה לתינוקן תוך כדי הליכה, כשעל ראשיהן זרדים, בדים, כדים, או שאר חפצים, ערימות ערימות... נטל כבד ורב. כמעט כל החולף בדרכים ובמבואות הערים ראשו תפוס ומנוצל לנשיאת משאות.

(נוסעת במכונית יש את נפשי לצעוק: ,,הבו לי ראש פנוי אחד באפריקה!״).

אפילו ילדים למדים מקטנות, כיצד לשאת ראשם ברמה, למען יהיו נכונים למשא ההרמה על ראשם.

אוזני שומעת את הזבנים והזבניות האפריקניים בחנויות ה,,כל־בו״ מוכרים מוצרים, שאינם יודעים למה הם משמ־

שים. פעם נשאלתי על ידי זבן אחד ,,סליחה גברת, התואילי לומר לי למה משמש זה ?'' אם כך או אחרת, הם מצליחים למכור, ואולי אדישותם היא שמסייעת בידם. אכן, עליך לעמול קשה כדי לקנות כאן. לזבן, המקבל שכרו חדשית, אחת היא בדרך־כלל, ברוכה תהא נפשו החפצה של הקונה!

המראות נחפזים ונמוגים מרדיפת עטי. היכן עוד מטילים הגברים מימיהם בישיבה כדרך נשים... והיכן עוד תעשינה הנשים כמעשיהם בעמידה למחצה, דווקא... באחת מן התעלות הפתוחות בצדי הכביש הציבורי??!

היכן עוד יעבוד אדם את אלוהיו בכנסיה ואת אליליו בבית באותה מידה עצמה של יראה? והיכן, באותה מידת־אומן ימלאו אחר מצוות הרופא ואחר הוראת רופא־האליל?!

הנה הגיח האדם, שאני ממתינה לו. הגיח לקפה הקטן בשדה התעופה בלאגוס ולסבך ההרהורים. הוא בקעם חדות כאותו כביש אספלט, המבקע את צמחיית היערות הסבוכה. הרהורי נתפלגו.

לעבר שולחני פוסע, ,,מוזר, לא ראיתיך בעת כניסתי והרי הנך כמעט בלבו של חדר...'' ,,הו,'' אמרתי ,,קשה למצוא את העץ בסובכו של יער...''

ההמתנה נסתיימה. ההרהורים נשתהו קמעה ונאלצו ללכת, כי אחרים דחקום.

אולם, הם ישובו, גם הציפייה תחזור. בני־אדם תמיד מצפים —

32. אוטו פח-זבל

שעה שהנך עדיין ילד, יתר-על-כן, ילד חובב מכוניות, עשויה להקסימך המכונית, המובילה והאוספת את האשפה.

הילדים קוראים לה „אוטו פח-זבל״. מדי יום ביומו הוא בא לביתנו בשעות הצהרים ומתייצב בכביש סמוך לפחי-החצר, הששים לרוקן אליו את תוכנם. זוהי משאית גדולה בעלת קיבול עצום, שהרי אין לך דבר בעולמנו, שאין בו מחסור — כאשפה!

המשאית היא בגוון כסף והיא מסוגלת להיסגר ולהיפתח על ידי מנגנון מיוחד של הרמת דלתות והורדתן. דגם זה מוצאו מאנגליה והוא זכה לחיקויים אף בתעשייה המפורסמת לצעצועים של ה-DINKY TOYS. קניתי פעם מכונית צעצוע שי לילדי, ורק כשהגעתי הביתה נוכחתי, שאמנם רכשתי למענם את „אוטו פח-הזבל״ הנודע.

מבעד לזגוגית או בטווח-ריח מתאים מעוררת המשאית כבוד רב במראיה. ללמדך שוב, שדברים — אין תוכם כברם. הילדים נחפזים תמיד לעמוד בחלון, משתאים אל הפלא של הרמת ושל הורדת המכסה. אני שומרת על הפלא בשבילם... ואיני מרשה להם להתפרץ לחצר ולהתקרב אליה.

משתדלת אני, כל עוד ניתן הדבר, לסייע בהפרדה זו בין המכונית לבין האשפה.

יום אחד יריחו וייפגעו. (מי אומר שתמיד נפגעים מהצצה?!) הקסם יפוג אז בודאי. ינוס לו מפני הצחנה. אולם, עד־אז יגלו אותו, בכל־כך הרבה דברים אחרים.

33. המסע למזרח, או, מושג-של-מכונית

החלטנו, על אף הכול, לצאת למזרח ניגריה.

שלשת ימי חופשה אינם זמן ממושך, כאשר עליך לעשות מרחקים של מאות־מילין. מה גם שלא הזמנו מראש מקום לינה במלונות, ואנו מטופלים בטף.

חיפשנו אחר שותפים לטיול, שחוששים היינו לצאת לבדנו לדרך כה רחוקה. טוב הוא לדעת, שעוד מישהו נמצא עמנו, על כל צרה שלא תבוא. כזהו הטבע האנושי; הרע במיעוטו הנו הרע ברבים.

ברגע האחרון הצלחנו לגייס משפחת ישראלים להצטרף אלינו. הם לא היו נלהבים לרעיון, אך לבסוף הצלחנו לשאוב מהם טיפה של „כן״ רפה. בחצות ליל סיכמנו את התכנית.

השכם, בבוקר־הטיול, אירעה התקלה הראשונה. ידידינו באו להודיענו, כי עוזרם נעלם מן האופק והם אינם יכולים לצאת לדרך, כל עוד לא יופיע, כי אי־אפשר להם לעזוב את ביתם ללא כל שמירה. הבינותי ללבם בעיקר לאור העובדה, שלדירתם פרצו כבר גנבים.

העוזר הופיע בשעה מאוחרת במקצת, וכאשר יצאנו

עמדה כבר השמש בשמיים, והזיעה התחילה מבצבצת על המצח...

הגלגלים סבבו אך מעט ואנו התאוששנו. חלפנו על פני אקורה ושמנו פנינו לעבר בּאֶנין.

בּאֶנין, המכונה Great Benin או Benin City היא עיר עתיקה במרכז המערב — Midwest תושביה משתייכים לשבט מיוחד, ויש קווים אופיניים לקלסתר פניהם, המבדיל אותם מיתר השבטים המוכרים לי, כגון: יורובּה, יבּו, האוסה וכו'. „בּאֶנין הגדולה" היא עיירה קטנה למדי, אבל, כבוד רב נודע לה, ושמה הולך לפניה, שכן, זו היתה ערש האמנות העתיקה בניגריה. ראשי הברונזה והמסכות של בּאֶנין מפורסמים בעולם כולו, והם שם־דבר אצל כל מבין אמנות. כמו־כן ידועים פיתוחי השנהב הקדומים, מלאכת מחשבת מאין־כמוה. מיעוט חפצי־יקר אלה נמצאים בניגריה, מהם במוזיאון בלאגוס ובמוזיאון בּבּאֶנין, אך מרביתם מחוץ ליבשת זו. שכיות־חמדה של בּאֶנין פזורות בקצווי עולם התרבות, שלא נרתע לשדוד או לקנות בפרוטות את כבשות־הרש הללו.

היינו בּבּאֶנין סמוך לשעות הערב. ביקשנו מקום ללינה. מלון־האורחים המקובל היה תפוס עד אפס מקום, אבל אדם אחד מבני העיר נאות לשמש לנו מורה־דרך למלון אחר. ברצותו להרשימנו לטובה שח, כי במלון אליו הוא מוליכנו מותקן מזגן־אויר. ואמנם, דבר זה נטע בנו ציפייה לקראת משהו חדיש ומתקבל על הדעת. עד־מהרה למדנו את לקחנו. אסור להסיק מסקנות באפריקה! המלון היה מזוהם על אף מזגן־האויר... הייתי נכונה להמיר את המזגן במעט נקיון וסדר. אמרנו למובילנו שנעדיף לישון במכונית,

אולם המדריך לא אמר נואש. והביאנו למלון השייך לחברת החשמל, אשר לא היה בו מזגן־אויר, אבל שלטו בו נקיון וסדר, וסדינים צחורים היו פרושים על המיטות. הענקנו למתווכנו בעין יפה והתחלנו להתרחץ ולהסתדר לקראת הערב.

התרעננו ונתחדשנו בלבוש, והתקדשנו לקראת המר־זיאון... אחר התבוננות מקרוב בריקועי הברוזה המר־היבים נוכחנו בהבדל הקיים בינם לבין אותם זיופים המצויים לממכר בחדר הקבלה של מלון־האורחים. המוזי־און של בּאֶנין הנו בן חדר קטן אחד, אולם כל המוצג בו הוא משופרא דשופרא. אמנות צרופה.

השינה חידשה כוחותינו. למחרת קמנו בהחלטה נחושה להמשיך עד בירת המזרח עד לאֶנוגוֹ. היה עלינו לנסוע תחילה לאַסבּה, השוכנת לחוף הניג׳ר, וממנה לצלוח את הנהר על ארבה ולעבור אל אוניצ׳ה שבמזרח.

הנסיעה עד אַסבּה חלפה בנעימים בין שדרת עצים ועל כביש אספלט נוח.

החלוקה בין מזרח למערב מטבעה שרירותית מאד. ההשפעות מתחילות הרבה לפני הגבולות, המסומנים על פני המפה. פולחן ניקוי החצרות, הרווח מאד במזרח, נגלה לעינינו כבר בדרך לאַסבּה. ביקתות החמרה האדומה בעלות־גגות הקש עמדו בתוך חצרות נקיות מטואטאות למשעי. לא אחת חלפנו על פני איש או אשה, שמטאטאי זרדים בידם, והם מטאטאים ומנקים מכל לכלוך ורבב את המרבד הטבעי של קרקע אכומה שחונה.

עת הגענו לתחנת הארבות שבאַסבּה, כבר עמדו שם מכוניות רבות ושונות. תור ארוך מאד. היה לו לתור מעין

תחום־שבת שלו, הלא הוא שער העץ הסגור, שדרכו יוצאים לרחבה שליד הנהר. על הרחבה עצמה עמדו כלי־הרכב המיוחסים מכל, המיועדים לעלות ראשונים. החנינו מכוניותינו בתור והלכנו לשתות בקפה הקטן. חכינו וחכינו... ועוד חכינו. הוסבר לנו, שאיתרע מזלנו, כיוון שאחת האר־בות מקולקלת. ברגיל צולחות שתי ארבות את הניג'ר בדרך אוניצ'ה — אַסבּה, ואילו, עתה, הוטלה כל המלאכה על סיפונה של אחת ויחידה.

עם הופעת הארבה הורגשה תכונה סביב. זמן חלף עד שנפרק מעליה המשא, שהביאה מן המזרח: משאיות, מכוניות והמון אדם רב מאד. אחרי־כן — החלה פרשת ההעמסה של הרכב, המצפה ברחבה סמוך לנהר. כיוון שנתעצמה העבודה ביום ההוא, הכניסו מכוניות רבות ודחקום ודחסום ככל שהיד מגעת.

הובטח לנו, שכאשר תחזור הארבה בפעם הבאה, נהיה בין העולים. אך, גם לאחר הבטחה זו היה עלינו להמתין כשעתיים.

השמש היתה בעיצומה, חמה ולוהטת. הילדים התרוצצו והתקוטטו. לא היה להם נוח והרבו להטרידנו. פעוטי לקח ביד־חזקה צעצוע מידי ילדה אפריקנית, שפרצה בבכי. נטלתי מידו את הצעצוע להחזירו לה והעברתי את הדמעות ממנה — אליו.

אישי נואש. הוא הציע לשוב לתכנית המקוצרת של הטיול ולחזור לבריכה שסמוך לאַקוּרה, אבל חבל היה לוותר עכשיו על הטיול, לאחר הדרך הרבה שכבר עשינו.

המתנו איפוא. מאת הנשים האפריקניות קנינו תפוזים קלופים וישבנו לאוכלם כדרך הילידים; עושים נקב באחד

מקוטבי התפוז ומוצצים מתוכו את המיץ הנסחט בלחץ האצבעות על הדפנות הכדוריות. בדומה לתהליך המתבצע בשפופרת־משחת־השיניים, כאשר קונדסי שואפים בפיהם את המשחה.

אילו היה עמנו נהג, יכולנו לחסוך לנו את הציפייה, היינו עולים על הארבה הראשונה ומשאירים את הנהג שימתין עם הרכב. ללא מכונית היינו בודאי נדחסים לשם... אולם, נהג לא היה לנו, ועובדה זו קשרה את גורלנו בגורל המכונית. בכל זאת שפר חלקנו קמעה משלה, כי היא לא יכלה להיכנס לפוש מעט בקפה הקטן...

לאחד מאתנו היה צורך לילך לבית־השימוש, אף זה היה שלא כתיקונו Out of Order בדומה לארבה המשו־תקת. על קושי זה ניתן להתגבר בנקל, שאין רחב כחיקו של הטבע.

אין כטיול, המזכיר לאדם את יסוד הדברים ושורשם. בתנאי־מסע ייטיבו להבליט עצמם אותם דברים הכרחיים, שבחייך הרגילים אינך רואה אותם, מתוך שעלו עליהם כל־כך הרבה עיטורים וקישוטים. ראה מה פשוטים הדברים החיוניים האלה! אשכולית, בננה, קנה־סוכר ומים־חיים... קצת צל למנוחות — ומה עוד צריך אדם כדי לחוש בטוב?!

המאכלים והמעדנים, שנבראו לגירוי ולפיתוי בחיינו הכרכיים־תרבותיים, פשטו את הרגל בטיול. ירדו מגדולתם ותפסו מקום בפינה. שוב לא חשק בם איש.

(כי מי אתה סרדין מי את שוקולדה

מול ילד קט החושק בלימונדה?!)

עודי מהרהרת כה וכה, והארבה הגיעה. הפעוט החל

מצווח ,,פלי ! פלי !" הבכור קרא כיאות ,,פרי* !" ותאר ברב־מלל, כיצד יספר לרחלי וליתר הילדים, שנסע באניה גדולה על פני הניג'ר. אצלו, כמובן, מרבית התענוג הוא בכך שאף אחד מחבריו לא נסע עדיין בפרי. (בסוג זה של הנאה יכול הוא להיות שותף להרבה אנשים, הקשישים ממנו בשנים, האין זאת ? !)

שיט על הניג'ר. שיט הוא לעולם דבר המסב הנאה: הרוח ספוגת האדים העולה מן המים, הבועות והבבואות, עדרי העננים הרועים במצולות, צחוק השמש השוחה מתחת.

הנועם והעדנה קצצו בדקות וברגעים. הזמן חלף מהרה. עוד אנו מסתכלים כה וכה, בסירות הקנו, באי קטן, המעלה ירק־דשא בלב המים וכבר אנו באוניצ'ה.

ראשית הדאגה, שיהיה מה לאכול והיכן לישון. כאשר באה זו על סיפוקה, מתפנה אדם לדאגות אחרות, מהן הכופות עצמן עליו, ומהן שהוא תר אחריהן מרצונו.

הצלחנו להשיג שני חדרים בודדים במלון נאה. חדר לכל משפחה. הסכמנו מיד, שהילדים והאם יסתדרו איכשהו על המיטה, והגבר יתקין לו משכב ארעי על כרי הכורסאות, על המרצפת. ההכרח לא יגונה.

ושוב, ההתארגנות הקצרה החפוזה, הרווחה של המים הניגרים בשפע מן הברז, המסתור והצל של כתלי הבניין, השקט והיציבות של הקרקע, העומדת תחתינו ואינה סובבת על גלגלים, ושל הנוף שאינו נוסע בחלונות.

גם המכונית נחה לה שם בצל אחד האילנות, הוזה חלומה על גלגליה המאובקים.

* Ferry

ארוחת הצהרים במלון אוניצ'ה היתה הארוחה הממשית הראשונה שלנו במשך יומיים. נעים היה להסב לשולחן הערוך ולהיות משורתים ע"י המלצרים, הסובבים כה וכה. ערב לחיך היה טעמו של המרק החם, ואפילו הילדים לא הותירו ממנו מאומה.

אוניצ'ה מפורסמת בשוק שלה. מספרים, שזהו השוק הגדול בכל ניגריה. כמו־כן מספרת הבדיחה, שאין לך דבר גנוב, אשר לא ימצא דרכו לבסוף לאחד מדוכני השוק באוניצ'ה. השוק מתמשך לאורך רחובות רבים, ונדרש זמן רב כדי לתור בו לארכו ולרחבו. הסתפקנו בשנים שלושה רחובות, בהם נמכרו אריגים. שפע של דגם ואוצר מרהיב של צבע בכל אשר הבטנו. משני עברי הכביש פרושים על המרצפת ותלויים על כלונסאות, בדים, בדים... היכן האשה שתישאר אדישה נוכח כל זאת?! לו פנאי היה בידי, כי אז נכונה הייתי לשוט עוד ועוד, אולם, הגברים ובעיקר הילדים הסתייגו מן התלהבותי, נוסף לכך דחקו עלינו עשרות המילין, שחפצנו לגמא עוד באותו יום, עד אֶנוּגוּ.

היה בדעתנו לנסוע לאֶנוּגוּ. וחזור לאוניצ'ה עוד באותו ערב. הכל על מנת שנוכל לתפוס למחרת את הארבה הראשונה היוצאת לאסבּה, ומשם לשוב לאיבּאדאן, הביתה, שהנסיעה אוניצ'ה — איבּאדאן כשלעצמה הנה דבר נכבד מאד אף מבלי להתחשב בצפייה לארבה.

הזמן היה קצוב מאד. רצינו להיות באֶנוּגוּ טרם חשיכה. תוך כדי נסיעה חזינו בנוף הפתוח, המזכיר במקצת את נוף הצפון והשונה כה מן המערב כבד־הסובך. השמש הפחיתה חומה והיתה חביבה למדי וכאילו אמרה: בין כה וכה אשקע עוד מעט, מוטב שאשאיר זכרונות נעימים!

החיפזון שאחז בנו היה בעוכרנו. תעינו. לא השגחנו בשלט, המציין את כביש התפנית לאֶנוּגוֹ. המשכנו דרכנו והתרחקנו. כאשר יצאנו לברר, מדוע בעצם לא הגענו עדיין לאֶנוּגוֹ, נסתבר לנו דבר טעותינו. אילו היה לנו זנב, היינו בודאי מקפלים אותו מרוב בושה. בעטיה של טעות זו „טעות לעולם מחזרת" (שהיה עלינו לנסוע בחזרה...) הגינו לאֶנוּגוֹ רק עם חשיכה.

אֶנוּגוֹ היא בירת המזרח, אולם יש אומרים שאך בירת־כבוד היא, ולמעשה תפקיד הבירה מוטל בפועל על עיר אחרת המכונה פוֹרט־הרקוּרט.

שוכנת היא בגיא, והרים סביב לה. אפילו לא יהיה בה באֶנוּגוֹ דבר מיוחד, שכדאי לראותו, הרי תמיד תעמוד לה זכות הריה. הרים נאים עטורי עצים ומלאי־אווירה. זכרון ירושלים אפף את כבישי־העקלתון, הכורכים עצמם סביב ההרים, נחבאים וחוזרים ומגיחים.

לאחר שנרגענו בראותנו, שאֶנוּגוֹ הנה עיר „ככל עיר אפריקנית אחרת..." שאפילו חנויות הכל־בו שלה הן בנות אותם בעלים שבאיבּאדאן, החלטנו לבקש את בית ידידינו הישראליים המתגוררים שם. יגענו הרבה ומצאנו. הגבר היה בטיול מחוץ לבית, ואשתו, בשהות הקצרה שעשינו בביתה, לא הצליחה להתגבר על ההפתעה שבעצם בואנו. כל העת היתה ממלמלת: „כיצד זה לא הודעתם, שאתם עומדים לבוא?" לא אדע אם אמנם האמינה לי, שבעצמנו לא ידענו עד היכן נרחיק בצאתנו לדרך.

אכן אין לך דבר בלתי מעורר־אמון כקושט־דברי־אמת —

לאחר שנתאוששה, הביאה לנו קפה. שתינו ושהינו מעט ואחר מהרנו לשוב לאוניצ'ה.

נסיעת לילה היתה זו. הביקתות היו חשוכות ברובן ומיעוטן מוארות בעששיות חוורות. אנשים לא נראו בדרך על אף שעת הלילה המוקדמת עדיין. במערב בשעה זו שוקקים החיים במלוא ההמולה. אפילו לאחר חצות יש אשר תפגוש את הסוחרות הזעירות ישובות ליד הדוכן, הנושא עליו את המרכולת: קופסאות השמורים, סיגריות, סוכריות־צבעונין, אגוזי־קולה, וכהנה. לפי שכך הורגלנו, העיקה עלינו במקצת דממת־המזרח.

הילדים נמו במשך כל הנסיעה. בהגיענו למלון באוניצ'ה, העברנום ישנים מן המכונית אל המיטה.

היתה חינגא במלון. קולות המנגנים והשרים בקעו בעד לחלון והפריעונו. הצטופפתי ליד ילדי, ממעטת דמותי ככל האפשר על המיטה הצרה. אישי היה מתהפך כל העת על משכב־הארעי שלו וניכר היה בעליל, שלא נוח לו. למרות הליאות אחרה התנומה לבוא, וכאשר דמיתי, שאך זה נרדמתי, כבר היה עלי להקיץ כדי למהר ולתפוס את הארבה הראשונה.

בחשכת טרם־שחר עמדנו ראשונים בתור מצפים ל„פרי". לאיטם החלו להופיע כלי־רכב אחרים. משאיות, מוניות, מכוניות הדורות. כמה מן ההדורות נתייצבו להן לפנינו, כמבטלות במחי יד את עצם קיומנו שם.

אישי פנה בדברים לסדרן, והלה נסה להרגיעו באמרו: Don't Worry „אל דאגה!" ובאמת לסדרן לא היה כל מקום לדאגה... וכי עליו היה מוטל להגיע בו ביום לאי־באדאן?!

מספר המכוניות, שהגיח לפנינו, נתרבה במהירות. היינו מתוחים וחוששים. שער־העץ נפתח והמכוניות חלפו בטיסה

על הרחבה שליד הנהר והסתדרו לעלייה. פתע קלטה אוזנינו את אחד הפקידים מצוה על הסדרן Let the important go first.

היינו „למכוניות החשובות זכות בכורה!" ומה עוד מודד כאן את חשיבות האדם כמכוניתו?

בטרם הספקנו למחות על המתרחש הפכנו מראשונים בתור לאחרונים בו.

הקימונו צעקה גדולה, והובטח לנו שנעלה על הארבה, כלום אין זה נאה מצדם?! כך, בעצבנות, על קיבה ריקה החלה השיבה הביתה.

היינו תשושים, והידיעה על הדרך הרבה שלפנינו התישה אותנו יותר. הנסיעה נמשכה בעצלתיים. פה היינו נעצרים לאכול, פה לשתות ופה סתם לנוח רגע...

ביגע ובעייפות חלפה הדרך עד אֶקוּרה. שם סעדנו במסעדת המלון, והדבר השיב מעט את רוחנו. המלון באֶקוּרה ממוקם על גבעה נאה מוריקה מדשא ועצים. נחנו מעט ושבנו למסע.

חפצנו לחזור דרך הוֹנדוֹ, שאף היא עיר נודעת במערב, שטרם בקרנו בה, ממנה לעבור את איפֶּא העתיקה המפורסמת כִּבְאֶנין באמנות הברונזה, ומשם לאיבאדאן.

מעודי לא נסעתי בכביש כזה, המתפתל בין ג'ונגלי־הוֹנדוֹ.

מפאת העצים המרובים במקום הקימו שם מנסרה, וכל העת היו חולפות משאיות טעונות עצים כרותים לעייפה. הן היו נוסעות, כשהן מטלטלות כשיכורות מרוב כבדן.

היינו נוסעים עת ממושכת בכביש המסוכן הצר והמתעקל, החומק בין סבכי היער ממש כשביל צר בין שערותיו

המקורזלות של האפריקני. היינו נוסעים בחרדת־מה וברגש תודה לכביש, שאם לא זה, לעולם לא היה מתאפשרת חדירתנו אל לב־לבו של הג׳ונגל.

גבעות וצוקים אפורים־שחורים התנשאו לפרקים, ולא אחת היינו עוברים על פני גשרים צרים מאד. אחד הגשרים היה ללא־מעקה וצר מאד, עד שברכנו על מזלנו, שלא נפלנו למים. מעת לעת נתקלה עינינו בעץ שצנח, ואישי שח לי, כי לפעמים כאשר עץ ענק כזה נופל על הכביש נחסמת הדרך לכלי הרכב לזמן־מה.

שוחחנו ביננו על הסיבה, הגורמת לו לענק זה, שיצנח מלוא קומתו...

אכן, הבחנו בעצים רבים, אשר השחירו בסמוך לשר־שיהם, והשחור היה פושה ועולה לאורך הגזע. נראה, שאיזה נגע־רקב דבק בם והחלישם עד התמוטטותם.

ימים רבים נושא עוד העץ החולה את שפעת צמרתו הירוקה, נושאה ברמה ובגאון, בעוד הזד השחור מחבל אט־אט במוסדותיו.

הגענו לאיפאֶ עם ערב. במוזיאון, בו ניתן לראות את ראשי־הברונזה המפורסמים של איפאֶ, לא הספקנו לבקר. השארנוהו לפעם אחרת, לעולם מוטל על אדם לעזוב משהו לפעם אחרת...

השמות בּאֶנין־איפאֶ נאמרים לא אחת בנשימה אחת. כזו כן זו נחשבות הן מכורות האמנות הניגריינית העתיקה, אולם הוסבר לי שמבינים נוהגים להבחין ביניהן.

האמנות, הנחשבת כאפריקנית מקורית שרשה נעוץ דווקא בבּאֶנין, ואילו באיפאֶ ניכרות השפעות רבות מבחוץ.

יש סוברים, כי זרים, אשר באו והתישבו בה וסביבותיה, פיתחו שם סגנון, שבעצם מהותו איננו אפריקני.

כל העת מאיפאָ ועד איבּאדאן נאבקנו קשה בתנומה. אישי, שנהג כל הדרך, כבדו שמורותיו. אף אני חפצתי לישון אך חששתי. השתדלתי במיטב כוחותי לארח לו לחברה כדי לשמור על עירנותו. פטפטתי בלי הרף. ביקשתי לעצמי נושאים מרגיזים, שיביאונו לכלל התרגשות ויניסו את השינה.

רצוצים ותפוחי עפעפים באנו לאיבּאדאן. נפרדנו מידי־דינו לשלום, ויחד ברכנו על כל צרה שלא באה...

,,לפחות ראינו משהו מן המזרח'' אומר האיש אפרקדן ומחלץ עצמותיו —

,,מה ראינו בעצם?'' אומרת אני, תמיד אני רואה פחות ממה שהייתי מבקשת לראות.

,,נאמר, שיש לנו מושג־של־מכונית על המזרח...'' מלחש אישי תוך פיהוק, ונרדם.

ועודי מהרהרת; כלום אין כל מה שאנו רואים באפריקה בבחינת מבט בעד לחלון הראווה?

תמיד מאחורי החייץ של זכוכית, תמיד על פני הגלגלים הנחפזים?!

האין כל מושגי על אפריקה בבחינת ,,מושג־של־מכונית?''

34. הרהורים של פורים

נשף פורים התקיים באחת הדירות הריקות שבשכונה. ישראלים כה רבים עזבו לאחרונה, מבלי שבאו להם ממלאי מקום, שרבות הדירות הריקות, המציצות בחלונות־קרועים ללא עטרת וילון. השקט ניבט מתוכן חסר־חיים, והילת יתמות במעטה החלודה של המעקות. בכתלים — המסמ־רים קבועים עדיין במקום שנקבעו, לאחר שהתכלית לשמה נצטרכו להם, כבר חלפה ובטלה...

הדירות הריקות נושאות עליהן את שם בעליהן שעזב, ממש כאותן אלמנות, עד שתינשאנה מחדש. יבואו בעלים אחרים, ועבר — יחוירו פניו לאורו של הווה. בינתים, שטים הזכרונות וממלאים את החלל. מה צמיג גופו של זיכרון! כהרף־עין מתכווץ לאין, או, פתע יתפח, יפרוש ישותו בכול!

עדיין הולכים לטייל עד ביתו של סוסנוביץ', אף שזה אינו גר שם מזה חדשים. עדיין מרגיעים הילדים את אמו־תיהם, שהם משחקים בחצר של שוורץ או במוסך של וויס, אף שאלה אינם עוד בכאן.

חגיגת פורים אף היא התקיימה בדירה ריקה שכזו. היתה זו הדירה המרווחת של מנהל החברה, שסיים את תפקידו ונסע. כיוון שהמנהל החדש טרם העתיק מגוריו

לדירת־מנהלים זאת, נוח היה לכולם לקיים בה את המסיבה.

בחגי ישראל מרגישה אני ביחוד את השתייכותי לציבור של יוצאי־מולדתי.

המרחק המשתרע בין הלבן, באשר הוא לבן, לבין האפרי־קני מטשטש לעתים את האבחנה הקיימת בין לבן ללבן, שכן, בתוך סובך שחור וזר נעשה לבן ללבן כאח בנכר. אולם, כפי שמתארע במשפחות רבות, אין קרבת־הדם כשלעצמה גוררת בהכרח קרבה כלשהי שבלב.

לאמיתו של דבר חיים, במידה רבה, יוצאי כל עם במס־גרת לאומם הם. אנגלים בחיק אנגלים ישכונו, ישראלים בקרב ישראלים, איטלקים אצל איטלקים וכיוצא באלה.

מובן, שאדם רוכש לעצמו ידידים מכל עם וגזע, עת הפרט נוגע בפרט, הכל אפשרי, בהתאם לתכונות כל איש ואיש. אולם, כתופעה כללית, ממעוף הצפור, מצטיירים הדברים כפי שהזכרתי.

לפיכך, ככל שישראלי הוא בעצמו אנטי־ישראלי, ולא אחת יקלל בלבו את אחיו הישראליים (אולי משום שהוא מגלה בם מקצת מתכונות אופיו השנואות עליו...) כן, בצר לו, יברח תמיד אליהם לבקש אצלם קרבה ונוחם.

ואין כחג ישראלי, המוחג בצוותא בגולה לטביעת גוש־פנקא לכלל העתיק, שאכן בני־ישראל ערבין זה לזה.

כשאתה חי, בתוך ינוארים, פברוארים, מרסים... ושובת מעבודה בהתאם לחגים נוצריים או מוסלמיים למיניהם, אינך מרגיש כמעט משנכנס אדר... והנה מגיח נשף־פורים להזכירך.

שעה שניבא הנביא בדבר ,זאב הגר עם כבש', האם לא בפורים היה מהרהר?

בהיכנסנו לאולם המקושט כבר היתה ההמולה הצוהלת בעיצומה. ישראלי אחד ששמו זאב התחפש לדוב ורקד עם כיפה־אדומה, שלא נראתה כמתייראת כל־עיקר... אולי מפני שידעה כי זאב הוא הדוב החביב.

ההודים וההודיות היו ברוב. הרבה נשים חובבות את הסארי, והיש לך הזדמנות נאותה למילוי תשוקת־לב נסתרה זו מאשר פורים?

יפאנית אחת טופפה חרש עמוסת מסרקות בשערותיה, ואיש לא ידע, כי בעלה הוא השד־מפלצת, המקפץ והמשמיע קולות אימה. צוענית שחורת־עין חוללה עם בעלה, שודד־ים. הוא ענד לאזנו עגיל זהב אחד, ואת בן־זוגו ענדה רעייתו הצוענית.

אחר היה חבר בקו־קלוקס־קלן. אין לך קל מתחפושת זו, סדין רגיל לגוף ולראש — ציפית צחורה, בה נעשים שני חורים בגובה העינים. אשתו לא אמרה נואש והיתה אלמנת־קש...

פרופיסור מפוזר, שהיה לבוש מקטורן שחור וענוד עניבת־פרפר, שכח בבית את מכנסיו. שתי נשים קטנות־קומה ניצלו את המהומה ושבו לימי בית־הספר, בלבשן קצרים ובשימן סרט אדום בשערן. מלכת ליל אחת, שקרן־ירח על ראשה הסתודדה עם אדון מאוֹאוֹרי Warri מקום בדרום ניגריה, שבו נוהגים הגברים ללבוש חצאית מאריג משובץ ולחבוש תיתורה עם נוצת טווס. אינדיאנית אחת ישבה בפינה ליד זוג גמדים. שתי יווניות חשופות־כתף שאחזו את הלירה בידן הקמוצה היו מרטטות למקצב של

טוויסט קלאסי... רב, רבנית ובחור ישיבה התפלמסו על קוצו של יוד.

הכל צחקו בכל פה, עת הופיע ישראלי גבה־קומה, שהת־חפש לתושב־חוזר לישראל לאחר סיום השהות בניגריה. לראשו היה גליל, לאפו חוטם ארוך, ועל ידיו וכתפיו היו תלויים כל חפצי הסרק שרכש כאן. מראהו היה מעורר גיחוך עד לדמעות.

מעניין לציין, שבין כולנו לא היתה אף מלכה־אסתר אחת, אף לא אחשורוש אחד, אף לא המן אחד למכה, ואף לא מרדכי אחד לרפואה. בכלל ממגילת אסתר לא נוכח איש! הוציאו את המגילה מן האופנה וחסל! כמו שטיח, שמגוללים אותו לפינה, כדי שלא יפריע לרוקדים. היו אולי כאלו, שאפשר היה לומר עליהן, כי נתחפשו לושתי המלכה, כיון שנעדרו מן הנשף...

חיי, שלא אדע מדוע סבורים כיום, כי יש יתר מקוריות בתחפושת של הודית על פני זו של אסתר המלכה?!

אם כך או כך מלאנו אחר הכתוב במגילה, כי השתייה היתה כדת, והשמחה היתה שורה עלינו, וסוף סוף כלום אין זה העיקר?!

האין העיקר, שדווקא בתוך ערבוביית המסכות היטבנו לחוש, כי מעבר לתחפושת מתפעם בנו לב שסברו אחד?!

35. מבית אל בית

יצא הקול, כי חוזה־השכירות של ביתנו עומד להגיע לקצו, וכי אין החברה (ששכרה בשבילנו את הבית) נוטה לחדשו. כנראה, יהיה צורך לעבור לדירה אחרת — חלפה לדק המחשבה הטרדנית. ושוב לא הייתי מהרהרת בכך. וכי מאימתי עלי לשעות לכל שמועה? אולם התרחשותם של אירועים אינה תלויה בזכרוננו או בשכחתנו. בוקר אחד נתבשרנו, כי עלינו לעזוב תוך כך וכך ימים.

הבניין, אליו היה עלינו לעבור, היה סמוך, מנגד, בשפת הכביש. השכונה, בה אנו מתגוררים מאוכלסת בבניינים הזהים ממש — בגודלם ובצורתם. מובטח היה לנו איפוא, כי נמצא בבית החדש אותן מעלות ואותן חסרונות, להם כבר הורגלנו.

לעזוב דירה, ולו יהא זה אף לבנין סמוך, הנו עניין הכרוך בטירחה וביגע. סידור, אירגון, ניקוי... ובהזדמנות זו הן צריך לרוקן ולאכלס מחדש את הארונות, לאוורר את הספרים, לערוך עיון־מחדש מדוקדק בכל חפצי הבית ולהחליט מה ראוי להעברה ומה חסר־ערך. אין לך בית שאינו מלא אותם חפצים ללא־שימוש, שכבר מזמן יצא גזרם להיות מושלכים, אך משום־מה תמיד נדחית הוצאת הפסק

לפועל וה„תשליך" אינו מתבצע למעשה. כי סוף סוף, מה בוער? אפשר לחכות מעט... ואולי פעם אצטרך לזה...

„עוברים" דירה! „עוברים" דירה! הכול נוטים שכם! העוזרים הולכים הלוך ושוב, מעבירים בידיהם מטלטלים שונים. המכונית מסייעת בחפצים הכבדים יותר, והמשאית — ברבי־המימדים, כגון המקרר, מכונת הכביסה וכד', העיקר למהר, לקצר ככל האפשר את השלב הבלתי־נוח הזה של „מעבר", שעה שחפציו של אדם מתגוררים בשתי דירות גם יחד, והוא סובב ונבוך, (שתפסת מרובה לא תפסת!) ואף אם אינו נחשב כחסר קורת־גג, הריהו, בכל זאת, אדם ללא־כתובת!

„עוברים" דירה! „עוברים דירה"! („צר לי, לא אוכל לבוא לקפה היום, „עוברים דירה!" „סליחה רגע, עלי לגשת רגע לבית האחר..." „שלא יפגעו במקרר תוך כדי העברה..." ואני אומרת, בעודי מניחה את הספרים על הכוננויות הזרות, „פת־שחרית נאכל עוד בבית הישן, (ואיני מרגישה — כי אני מכנה אותו כבר „הישן") וסעודת־צהרים נסעד כאן..."

הילדים חשים מעט בהבדל. אכן, מועט ההבדל. רק הנוף בחלונות שונה במקצת. בכורי, המסב עיניו לחלון (ובהימנעו מהביט בצלחת המרק...), מפליט פתע: „רוצה הביתה!"

תם ונשלם. הסערה חלפה. רעש רב והוא — הא... העברנו כבר הכול, כל שניתן להעברה. זאת אומרת הכול, זולת הנוף שבחלון ושבגינה, זו גינת הירק הרחבה, שזרענו ושתלנו בחצר האחורית של הבית לשעבר. נסיון הנפל שלי בחקלאות! חבל על הגינה!

אך ממילא מרבית הירקות — לא עלו יפה, ובעת האחרונה יבשו כמעט כולם! רק הגדר נשארה יציבה ועוטרת סביב, נוטרת מפני תרנגולות נקרניות. גדר־הקנים הגבוהה העצית, אשר אין בה חיים ועל־כן יש בכוחה לבלות אין־ספור גינות.

כמה ימים חלפו?

כבר שכחתי, שדרתי אי־פעם בבית אחר. מפנים הכל כה דומה! אין כמעט שמץ של חידוש. הייתי מעט מאוכזבת מהעדר חידוש וקניתי שטיח קט לנוי. הכול כסדרו ובמקומו.

בחלון האחורי של חדרי אראה בוקר־בוקר את הכמרים המטיילים, וספריהם הפתוחים בידיהם. פניהם כבושות בספר, והרוח מבדרת שולי גלימותיהם הצחורות, הסימי־נריון התיאולוגי ממש מאחורי ביתי. לעת־ערבית יש ואשמע את קולו המתכתי של הפעמון... צלילים הנושאים למרחקי הזיה את כל המבקשים להיות נישאים להתם —

בחלון אחר צומח ועולה עץ פופו רך. כפות ירוקות נוגעות־נושקות זגוגיתי. עם צללי ערב מעמיק ירק העלים, והוא הולך ומתכהה, עד שמשחיר עם ליל. אבל גם הליל אינו מצליח להונותני, אף כי איני רואה, חשה אני בירק הרך הזה, בכוח החיים ההומה בצללים השחורים, המבקשים לעלות עוד ועוד ומגיעים רק עד אשנבי.

בחצר, מפנים ומאחור, דקלים אחדים. תומר הגבוה מביתנו ומשקיף עליו בגאווה. ועל הקרקע, בשביל, על הכותל, מלגו ומלבר, לטאות... המון לטאות... בכול הן מצליחות למצוא אחיזה, אפילו על גבי התקרה יודעות הן להלך. לטאות... ושוב לטאות... ובאמת כיצד תרגיש שזו אפריקה?

רק לעתים רחוקות מזכירים עוד את הבית ההוא, הריקן, שעדיין לא נמצאו לו דיירים חדשים, עזוב ודומם, תל־אבנים ללא־חיים, שהכול הלוא נטלנו ממנו עמנו אל ביתנו... הכול, אף את השיגרה.

אך יש ומאחרים לשוב בנשף, בשעות הריקות השוקטות, עת חלונות הבתים חשכים, אז ממשיך מוחי לטוות הלאה, לעבר הפינה, אל הבית הקודם. אני ננערת, מבחינה בפניית המכונית בזווית אחרת.

נראה, שקורטוב של שיגרה נשתייר נאמן לזמנים עברו ומבקש לקחת נקם...

36. בליל נדודים

כל הלילה הייתי הוגה בו, באושר.

אימתי זה לאחרונה חשתי טעמו החריף־מריר?

עיני עצומות למחצה, והתנומה מרחיקה נדוד. הו אלי מה עייפה אני!

מן האשנב מגיח משב רוח לחה וריח של אדמה, עשב, מים... ריח של אויר טרופי של אפריקה בגשם.

הכול נוטה כה ללאות כאן. הכול — לבד מן הגשם. זה לא ישקוט ולא ייעף. יכה, יצליף, עד יסמרו מימי השלולית, עד ילקו אילנות עצמם בשבטי עפאיהם.

אכן, איזה אושר יקום בו לבו לעמוד בדלף כזה?! כל אושר חייב לתת קרבן־עולה את כל שיאיו, להתפשר, להמשיך על מישור פחוס שטוח זה של חיים —

הכל ישנים, ערים רק הגשם ואנוכי. אה האושר! האושר! כבר איני יכולה לזכור טעמו. זכר רחוק של צריבה, צבת לופתת, מתוק־מר —

השוקקות... הרעבתנות הזו הזוללת את החיים בכל פה.

הו מה עייפה אני!

הגשם מנגן בחוץ. טיפות עזות. טיפות רפות. קצף. לחש.

זעם. תחינה. ובין קול מים למים מתגנבים לאוזני תקתוקי השעון שעל הכוננית.

השעון המעורר, שעלי לשאת חברתו במשך כל שעות הלילה, רק למען קריאת־הקיץ אחת של שחרית!

הגשם בחוץ. אני מתחת לכילה, מוקפת ארבעה כתלי חדרי. מנסה לשמור על חיי שלא יינגעו חלילה, שיישארו יבשים, עטופים, והעיקר — כמות שהם.

אבל גג הבית דולף במקצת... בפינת החדר נוצר מקווה זעיר... לעולם פורץ החוץ אל הפנים, כשם שהפנים פורץ החוצה.

אי אפשר להם לחיים שלא יירטבו בגשם.

לישון! לו־אך יכולתי לישון! אילמלי הייתי כה לאה, בודאי לא הייתי הוגה בו באושר. או, אולי היה בי הכוח לשכנע עצמי, כי אכן לי הוא.

הו מה עייפתי!

איני יכולה להעלות בדעתי, מהו הדבר, אליו הייתי משתוקקת ברגע זה, לו אפשר היה לי להשתוקק עתה... אני עייפה מדי... היכן היא השינה?

ליל־נדודים. כך מכנים זאת אנשים... השינה נודדת, ההרהורים נודדים, השעות נודדות ועומסות על שכם את תרמיל הליל הכהה, הכבד.

זמזום היתושים אינו נשמע. נמלטו בודאי גם המה למקום שהוא, אולי נרדמו? האם יתושים ישנים?

הכילה משנה דמותה ברוח. מתנפחת בכאן, מצטמקת בכאן... מפרש. מפרש ברוח. אני מפליגה — כוכב למרא־שותי — גחלילית על הכילה.

האיש ממלמל תוך כדי שינה, מתהפך על משכבו, מפנה

אלי גבו. מה טוב לו לאדם הישן, כך הוא פטור מכל חובת נימוס. אישי מתענג בחלומות. אני רובצת בצדו הרת־עירנות ורעיונות ותפוחת עפעפים.

האושר... מהו אותו דבר... הדבר... החסר... החסר לעולם?

נים ולא נים חומק לו ובא החשד, על בהונות יחלוף חרש בפרוזדורי לבי וילאט; „את לא תדעי! לעולם! אך יקרב הפשר יקרב מאד... ופתע! תחטפך התנומה". חבל. מה חבל! לו יכולתי לישון עתה ולהיות ערה אחר־כך. כאשר יהיה בכך צורך —

חבל... אך אני עייפה מכדי להצר הרבה.

37. אויו

אויו הנה אחת הערים העתיקות של שבט יורובה. אך אין התפתחותה של עיר מותנית רק בחשיבותה מבחינת המסורת או ההיסטוריה. כיום אין אויו אלא כפר קטן בהשוואה לאיבאדאן. אולי אותו ,,צו מזל'' עלום פועל בחיים גם לגבי ערים, כשם שהוא קיים לגבי אנשים, והאחת מרבה לעשות חיל מחברתה לאו דוקא בגין תכונות נעלות־יותר אלא פשוט משום שנתמזל לה המזל. אולם אף אם אינה גדולה בהשוואה לאיבאדאן עדיין חשיבותה של אויו בעינה עומדת. שוכנת היא כבוד על הכביש הרץ לצפון הארץ, והמרבה בנדודים לא אחת יזדמן לו לחלוף דרכה. אכן, הכול מבקשים להיות מטרה לשמה, אך חלילה לנו מזלזל בדרכים ובציוני הדרך!

הזר המתגורר באיבאדאן, לאגוס, או הסביבה, יבקר, באויו פעמיים לפחות.

האחת — סמוך לבואו. השניה — סמוך לעזיבתו.

אך מקרוב בא, ושמע אויו יגיע לאזניו, או־אז יבקש לראות את המקום בעיניו. בביקור זה לא יחמיץ גשת אל ארמון האילפין. האילפין הוא כנוי מלכה של אויו. כל עיר בארץ היורובה יש לה מלך יורובני, וכנויו משתנה,

מעיר לעיר. כך למלכה של עידה קוראים טימי, של אוואו — אובה, של איבאדאן — אולובאדאן. שער הכניסה לחצר הארמון עטור מעשי פרסקו־אפריקני, ציורי חיות ואדם בצבעים שונים. החצר היא רחבת־ידים, ועזים ותרנגולות משוטטים בה להנאתם. ביקתות שונות פזורות בחצר. הארמון עצמו גם הוא אינו אלא בית הגדול במקצת מביקתה רגילה ומטוייח לבן. האילפין קיבל על עצמו את דת האיסלאם, לפיכך הנו מרובה נשים וצאצאים, אשר מתגוררים בביקתות השונות. עמודי־עץ מחוטבים ומגולפים מקשטים פה ושם את המרפסות. עם כניסה לארמון יתגלה אולם מאוחסן חפצים שונים: פיסלונים מעץ, ברונזה, או שנהב, יקרי־ערך וחסרי־ערך, שניתנו כשי למלך, פוחלצים של חיות, המביטות בעינים מזוגגות, פרוות, אוזני־פיל; ובקצה כסא המלכות המפואר. ראוי לציין, שממש בצד כסא־המלכות ניצב לו בגאוה כסא־ספרים. לשאלתי מה זה עושה, השיבוני ברצינות גמורה, שזהו הכסא, עליו יושב כבוד האילפין לצרכי תספורת או תגלחת...

אם זכה המבקר במדריך טוב, יראה לו הלה את מכוניתו של האילפין. זוהי מכונית, שהוזמנה לפני שנים, במיוחד לכבודו של האילפין. בית החרושת רולס־רויס באנגליה ייצר אותה למענו מכסף. המכונית הישנה עושה רושם רב גם כיום. סופר לנו, כי מספר מוזיאונים חפצו לרכשה בממון רב, אולם האילפין לא ניאות למכרה, שהרי זה ענין של כבוד...

טרם יעזבו את הארמון, יתקהלו סביב המבקר כמה מתופפים ויבמבמו קצבי טם־טם לכבודו...

לפני עוזבינו את ניגריה, נשוב לבקר באוויו שאין כמוה מפורסמת בתעשיית מזכרות ה„קלבשים", הלא הם תחריטי הדלועים הנאווים.

אין כדלעת רבת־שימושים בניגריה. כדי היין הם דלועים מיובשים, מיכלי המים אף הם דלועים, גיגיות הכביסה — דלועים רחבי־בסיס... וכלום יש לך מיכל זול יותר? ליד ביקתות החימר או הקש מוטלים הדלועים לייבוש בחמה של אפריקה.

הנה אשה חולפת ועל ראשה ערימת דלועים...

(אין כאן הרבה ג'ינג'ים אבל הכול קלבסה!).

ראו הניגרינים, כי הלבנים מעדיפים את השימוש בזכוכית, חרסינה ואפילו פלסטיק, וחישבו כיצד לשכנע אותם לעשות שימוש גם בדלועים. יגעו ומצאו. פיסות דלעת, שציירו עליהן וחרטו בו תבליטים דקורטיביים, עשויות להיות קישוט נאה לכותל, כפות נאות לנוי, קופסאות להכיל בן כלי־תפירה או חפצים אחרים, עציצים לשים בם חרסי־פרחים, אהילים למנורות וכיוצא באלה, ועוד היד נטויה.

אך יותר מכל נודעת אוויו כיום בזכות הקואופרטיב שלה ליצור חפצי־עור, זה המכונה Leathers Cooperative ידידים, שביקרונו מגאנה, לא אבו להחמיץ את הנסיעה לאוויו משום רצונם לרכוש כרי־עור, ששימעם יצא למרחקים. ואמנם, נאים עד מאד הכרים הנעשים באוויו, וכן נאות החגורות והתיקים.

מספר ביקתות מהוות את הקואופרטיב. ניתן לראות שם כיצד נתפרים המוצרים השונים. המחירים הם פחות או יותר יציבים ואין נוהגת ההתמקחות, הרווחת כה בכל רחבי המדינה. אילו לא היה זה מפעל שיתופי, היו היצרנים

השונים מתחרים זה בזה, ואז לא יהיה קץ לעמידה על המיקח. יירשם איפוא לזכותה של אויו גם פסע זה של קידמה.

גם באויו, כבשאר חלקי היבשת, נפגש הישן בחדש.

בבניני הקואופרטיב מצויים כוכים אפלולים, בם ניתן לרכוש תשמישי עבודה זרה למיניהם. חיטובי עץ ויציקות ברונזה. בעיקר ניתן להשיג שם את פיסלוני התאומים הנודעים בשם היורובני איבג'י Ibegi.

דברים הרבה בטבע מקודשים על פי אמונת בני השבט, ואף התאומים בכלל. מפסלים אלילי תאומים מעץ, ולהם עובדים המאמינים. אדם שהוא אב לתאומים יישא־תפילה לאלילי התאומים. אירע ומת אחד מן התאומים, מקובל הדבר, כי יפוסל תחתיו פסל־עץ, אשר ישמש סגולה לתאום הנותר בחיים.

יש מקומות באפריקה המערבית, בם היתה מקובלת שנאה לתאומים, אפילו בהונדו היו נוהגים עד לפני זמן מה לרצוח־נפש אחד מן התאומים הילודים.

אעפ"י שאויו נמצאת רק במרחק שעה מאיבאדאן ניכר בה שוני בנוף. ה„בוש" הופך דליל וכבר ניכרת ראשית סאוואנה. קרחות האדמה החומות הולכות ומתרחבות בין העצים, והעין — אפשר לה לחלוש על שטחים נרחבים יותר.

כל אימת שאני באה לאויו, יורדת מנפשי איזו מועקה, ואני נושמת עמוקות מתוך ידיעה, שהנה עוד מעט אחזור וסובכה של איבאדאן ישוב יצפיף עלי מעברים.

38. בדרך —
מן המוצאות אותנו ומאשר מצאנו

מכבר השתוקקנו לבקר בשמורת הצייד אשר בצפון דהומי. אלה שחזרו משם — נסים ונפלאות היו בפיהם על אודות בעלי החיים השונים, שניקרו על דרכם. אילות־שדה בשפע, דישונים, קופים, פילים, קרנפים ואף מלך החיות בכבודו ובעצמו. ידיד סיפר לנו, כי מכוניתו החרידה מרבצם לביא ולביאה, שנתנמנמו בשנת־צהרים. נראה שלא נעם לבני האצילים הללו ריח האדם שעלה בנחיריהם, ולפיכך קמו ממקומם והחלו חוצים את הכביש מעדנות עד היעלמם.

גם בלבנו עלה הרצון לצאת לאותם אתרים, שבהם מרשים לחיות הפרא להתרוצץ בחופש, ואין כולאים אותם בכלובים. איש אינו רשאי לפגוע בהם, זולת האיש, שהממשלה חפצה ביקרו והעניקה לו רשיון מיוחד לצוד באיזור.

סיכמנו עם חברים לצאת יחדיו על טפנו ועל מכוניותנו. הייתה זו חופשת הפסחא, וכבר החלו יורדים הגשמים הראשונים. ידענו, שעד העונה השחונה הבאה, שוב לא תהיה אפשרות לבצע טיול זה, על שום דרכי העפר המרו־בות, הנמלאות בוץ ואינן ניתנות למעבר. היו רבים שטענו

בפנינו, כי אחרנו את המועד, ההולם מסע זה וניבאו, כי גשמים עלולים להפריענו, אבל כיצד אומר הפתגם „טוב מאוחר מאשר לעולם..." והרי שגרירות דהומי הבטיחתנו חגיגית, כי זמן הפסחא נחשב ככשר עדיין... ובכן לדרך!!

בלב הומה ושוחר הרפתקא יצאנו למבצע גילוי־אריות... אריות באלף רבתי כמובן... אריות בעין לא מצאנו.

נקודת הגבול בצפון ניגריה היא יאסי־קארה. יצאנו בחשכת טרם־בוקר והנסיעה עד המקום חלפה בנעימים. לאיטו נעור הבוקר, ומרבית הדרך חלפה, לפני שהחל החום להציק, וזה אשר סייע לאשליה הברוכה, כי זמן לא־רב עבר. לאמיתו של דבר נמשכה הנסיעה למעלה מחמש שעות, ורק בשעה 11 לפני הצהרים הגענו לנקודת הגבול. הילדים, שהמשיכו את שנתם הטרופה בערש המכונית המיטלטלת, ניעורו ששים לקראת ההזדמנות לצאת מעט ולחלץ עצמו־תיהם הרכות. היה עלינו להראות לשלטונות את המצלמה ולהציג את הדרכונים — לאחר מכן המשכנו לנוע בכיוון השטח הצרפתי.

בין יאסי־קארה וניקי — (נקודת הגבול של הצרפתים) — ישנו מעין שטח הפקר קטן.

כבר לא ניגריה. עדיין לא דהומיי.

בקטע המושפע עדיין מן הבריטים נוסעים בצד שמאל של הכביש, ואילו בקטע הנוטה לצרפתים מתבקש הנהג הנכבד לעבור לצד ימין של הדרך.

שלט רב־מידות ניצב בשפת הכביש, ושתי פנים לו:

לאלה הבאים מדהומיי מורה הוא לפנות שמאלה ולאלה הבאים מניגריה — לפנות ימינה. הייתכן לראות בו בשלט גופו מפגש גב־אל־גב של אנגליה וצרפת ? !

בתחנת הרשות שבניקי שוב עצרנו להצגת דרכונים וכל היוצא בזה. האפריקנים הצרפתים היו אדיבים במיוחד, וההליכים נסתיימו עד מהרה. האמנם כל־זה הודות לשפה הצרפתית ? !

ניקי עצמה נתגלתה כעיירה נעימה ונאה. עמוד בטון לנוי, טיח לתוספת גון — והרי לך !

מאד התרשמתי משורת עמודי הטלגרף הדקורטיביים. בניגוד לגזרי־העץ המהוקצעים המקובלים, הניחו להם לגזעים כמות שהם בצורתם הטבעית המעוקלת. כך היה לכל עמוד טלגרף צביון וצלם משלו. מה טוב ומה נעים ללאמדים ! האחד נד לי בראשו, רעהו הושיט לי יד, היו כאלה שפערו חיק רחב כמבקשים לחבקני בזרועותיהם. באותה שדרה פגשנו בו בעץ־הלחם, אחד העצים הנודעים בסביבה. גם באיזור איבאדאן הינו מצוי, אולם מעולם לא נזדמן לנו לראותו במימדים כאלה. היה זה עץ ענקי בגדלו עב־גזע ופרוע צמרת, ופרותיו, שצורת ככרות־לחם להם, תלויים בין עפאיו. מניין בא לעץ שמו לא אדע. אם על שום צורת הפרי או על שום שפריו משמש מזון לקופים שבאנגלית מכנים אותו (Monkey Bread) (לחם הקופים).

סופגים את הנוף החדש, נוף הסאוואנה, היינו קרבים והולכים אל נאדאלי. ליד בקתות־חימר עגולות בעלות

כפות־קש ישבו כמה כושים, שענדו עגיל זהב גדול על אוזן אחת, כשודדי־ים. מיטות, מעשי־מחצלת, עמדו בשורה נסמכות זו על זו לא הרחק מהכביש. ליד נאדאלי עלינו על כביש אספלט רחב לתור אחר מקום לסעודה. מגרעת היא בכל טיול במערב אפריקה, שאין לך נחת בעזבך את מחסה המכונית. בכל מקום חרקים, קני־נמלים ולהקות זבובונים, וגם קהל אפריקנים יחפים וערומים־למחצה, הנועצים בך עינים, שולחים ידים ומחשיפים שיניים, עד שהמזון נתקע לך בבית הבליעה. ירדנו לחורשה בצד הדרך.

כאן לא נמצאו אנשים, אולם הנמלים היו בהמוניהם. ככל שנראה לנו המקום יפה בעד לאשנב המכונית כן הכזיבנו למעשה. נחפזנו לסיים ולבקש מסתור בחיק בית־הפח הנע שלנו.

לפתע קול חליל פצח בעד לעצים, מחלל אפריקני עירום וחבוש כובע קש בדגם כובע־סיני נגלה לעינינו. הילדים שנשתאו למראה רצו אליו, נמשכים לפלא הופעתו, כלחלילקסמים, אך הגברים לא איבדו עשתונותיהם ומהרו ליטול את המצלמות.

מגמתנו היתה להגיע לנאטיטינגו הכפר שבצפון דהומיי, הידוע כנקודת מוצא לשמורת־הצייד ולמחנה־הצייד פורגה. לאחר שעיינו במפת האזור, גלינו ששתי דרכים לפנינו. האחת דרך העיר פאראקו, לפיה היה עלינו לנסוע דרומה ואח״כ לעלות עד נאטיטינגו. השניה לנסוע בקו ישר דרך הכפרים סינאנדה ודוונדה עד לנאטיטינגו. היה זה מעין משולש, שהדרך הראשונה הכילה שתים מצלעותיו ואילו השנייה צלע אחת בלבד. היה גלוי לעין, שהדרך השנייה מקצרת הרבה, ובחרנו בה אם כי ידענו שהיא ירודה מבחינת

איכותה. חייבים היינו לזכור את מנהגו של הגורל לתלות קופת־חסרונות בגב כל יתרון זעיר!

בבואנו סינאנדה החל ניתך הגשם. עצרנו בכפר לברר, כיצד להגיע לקוונדה, הנקודה הבאה בדרכנו. גם עת עצרנו לא הפסקנו את פעולת מנוע המכונית, כיוון שנתגלה ליקוי בהתנעתה. ידידתנו פתחה את צוהר מכוניתה ושוחחה צרפתית עם אחד מזקני הכפר. עודם משיחים, העיפותי עין בסביבה. הכפר היה נקי ומטופח בבקתות החימר ובכיפות הקש. עלה בי ההרהור, כי האנשים, שנקרו על דרכנו, החבו־שים כובעי־קש, העתיקו את סגנון הכובע מגג־הבית, או להיפך.

סמוך לאחד הבתים עמדה כושית מלאת־שדיים והב־עירה מדורה קטנה. ילדים חוללו סביב רטובים ועיניהם בוערות. אש בלב הגשם! השיחה נסתיימה בינתיים, האיש סיפר, כי הדרך לקוונדה גרועה ביותר והציע, כי נחזור כברת דרך. כן אמר שעלולים אנו להיתקל בגשר בלתי־ראוי למעבר. אך לעולם אין אדם משיג שעליו להיסוג! לפיכך החלטנו לנסוע עד לגשר ולהיווכח במו עינינו. המשכנו. עת עזבנו את הכפר הסתופפו האנשים בבתיהם הקטנים. אדמת־החימר היתה לחה וגונה חריף. הצאן, אשר שוטטו כה וכה בכל אתר ואתר, נדחקו עתה אל קירות הבתים מתחכ־כות בכל גופן אל הכותל, מבקשות מחסה מן המטר תחת שוליו הצרים של גג־הקש.

השביל חמק תחתינו במטר המטשטש. מגבי השמשה הקדמית הלכו בסך בתרגילי הסדר — שמאל ימין, שמאל ימין... מוחים אגלי־גשם באדישות מוכנית. לפתע הבחנו בגזע כרות בדרך. נסתבר כי אפשר לעקפו. ידענו, כי הרבה

אפריקנים היו רואים במעין־זה סימן מבשר־רעות והיו שבים על עקבם. גם לנו נדמה היה, שמן השמים מבקשים לעכבנו: דברי הכושי בכפר, הגשם שאינו פוסק, ועתה גזע העץ הזה. אולם, עקפנו והמשכנו בדרכנו נאמנים לתכנית, שהצבנו לעצמנו. מוזר עד מה משתעבד אדם לתכנית, שהוא עצמו תיכננה קודם־לכן! אולי בנאמנות זו לתכניותיו מבקש אדם להוכיח לעצמו את קשיות־אופיו וברזל רוחו?!

גשר־עצים שחור נשתרע לעומתנו. עצרנו. הגברים יצאו לבדוק חוסנו. הוא נכשל בבדיקה ונמצא בלתי־כשר לשרות. העצים היו רופפים מדי. אולם נתגלה שביל בגיא דרכו אפשר יהיה לנסוע מבלי להשתמש בגשר. נסענו בעקבותיו ו...הופ! ירדנו לגיא ולא יכולנו לשוב ולעלות! חפצנו להסוג מכל העניין, אבל מכוניתנו נתיישבה היטב על גלגליה בתוך הבוץ וסרבה לזוז אחורה, כמו ממלאה אחר דברי השיר הידוע ,,לא נזוז מפה!'' עכשיו, כשבקשנו לחזור בכל לבנו, הייתה הנסיגה מחוץ לתחום השגתנו! היינו חוששים — מה יהא?

האם יהא עלינו לבלות את הלילה במכונית בחיק הגיא, שעה שהדלף מצליף מגבוה בלי לשעות לנו ולמצוקתנו?!

עובר־אורח חלף במקום. פנינו אליו לעזרה. הוא הורה על כיסו ועל־כף ידו כאומר ,,ומה יצא לי מכל הענין?'' הבטחנו להעניק לו דש. ידידתי וילדה באו אל מכוניתנו, ושלושת הגברים יצאו לחלץ את המכונית האחרת. בעד הזגוגית הסתכלנו בם, מחליקים כה וכה בבוץ השחור, רטו־בים עד לשד עצמותיהם. מה חושבת הזיעה, עת היא פוגשת בטפות־מטר?!

גם רוכב אופניים שעבר נצטרף לכנופיית העמלים. גיזרי

עצים וקרשים נערמו וריפדו את הקרקע סמוך לגלגלים.

לאט לאט בעקשנות ובהתמדה דחפו הגברים את כלי הרכב מעלה מעלה... טופחים בידיהם באחורי המתכת עוד ועוד. המאבק נמשך שעה ארוכה והוכתר בנצחון.

עתה עברתי עם ילדי למכונית הידידים, שכבר שכנה כבוד על הכביש, ותהליך הדחיפה נמשך והוסיף באותם משתתפים רק בשינוי מכונית.

עד אשר גם שלנו גברה — ועברה.

אפילו למנוחה הגונה לא זכו האישים לאחר המאמץ הרב, כי עדיין דחקה עלינו הדרך עד קוונדה, וכבר החלה ממשמשת ובאה שעת בין־השמשות.

האפריקני מכפר סינאנדה לא הגזים הפעם. השביל היה מן הגרועים שבעולם. דרך ג׳ונגל ללא שילוט, מלאתי־בוץ אבנים ושאר חתחתים. נוראים בעיקר היו הגשרים הקט־נים, שכמעט אי־אפשר היה להבחין בם. השביל עצמו היה מוגבה מעט מן הקרקע סביב, והגשרים היו במישור אחד עם השביל ומשוללים כל מעקה. לעתים היינו מבחינים בגשר רק לאחר שעברנוהו. הגשם נחלש מעט, כמו נתרכך לבו לקראת בין־ערביים. לאיטן גוועו הטיפות. זמן רב נתבזבז לריק! שקיעה אדומה אחזה בענפי צמרות שבאופק כלהבה רחוקה, וכבתה. עשן־ערביים התאבך וקטורת עננים. כך היינו נוסעים בשביל הטיט, נפצעים על ידי אבנים בדרך ומתיזים דמן של שלוליות. יער לימיננו, יער לשמאלנו, ואפילה יורדת משמים כגזירה והופכת כל צפוי לבלתי־צפוי.

אף עתה אני מתמלאת חלחלה לזכר הגשר ההוא. בו ברגע שצווחתי: „זהירות גשר!" הבחין בו אישי ועצר את המכונית במחי. נעצרנו ממש על פיו כעל עברי פי תהום. אפילה גמורה שררה אז. היינו שתי מכוניות בודדות בלב הג'ונגל. אמנם מגמתנו היתה לראות אריות, אבל אם היה דבר שנכספתי לו אותה שעה פחות מכל, היה זה אריה או נמר מורעב. שוב יצאו הגברים לבדוק את הגשר ונסתבר שהוא צר מרוחבה של המכונית. אמרתי „הבה נשוב" ובו ברגע זכרתי את גיא הבוץ אשר מאחורנו. כעצם בלועו של ארי נתקענו בלוע הג'ונגל, לא להתקדם ולא להיסוג! מה יהא?

פתע, מן האין מעבי היער הגיחו אנשים חסונים. נראה שבאו מאיזה כפר סמוך מסותר. אותו ליל נואש נידמו כאנשי־בראשית, כנפילים. שני מניינים הגיעו להטות שכם עמנו ולבנות הגשר מחדש. אישינו המהנדסים פקחו עין על ביצוע העבודה והורו היכן להציב את הקורות. המטרה היתה להרחיב את הגשר, שתוכל מכונית לעבור בו.

אנשי־יער אלה לא הציגו תנאים ולא ביקשו טובת הנאה לעצמם.

שוב היה עלי לעבור למכונית האחרת עם הילדים ולצפות בלבב פועם, עד שמכוניתנו תגיע לעבר־מבטחים, ולאחר מכן לצפות עד שמכונית ידידינו תעבור גם היא. המלאכה והציפיה היו להן משך בל יתואר במלים. כאשר הכל חלף בשלום, לא ידענו נפשנו מרוב שמחה. מגמגומי־מלים הבינונו, ששוב לא צפויים לנו כל מכשולים בדרך עד לקוונדה.

מענק תודה נתנו לאותם מושיעים אלמונים. הם הת־

בוננו בממון וחזרו והביטו בנו, וניכר היה, שסך כזה לא היה מן החזיונות השכיחים בשבילם.

לעד לא אשכח לאותם בני אפריקה חסונים חסדם ביער.

המשכנו בדרך הלילית השלווה אל קוונדה ועד לנאטיטינגו. עלינו על גבעות וירדנו בעמקים, וצר היה לנו, שנבצר מאתנו לראות את הנוף, שגם בלילה הכהה חשנו את יפיו. למלון האורחים בנאטיטינגו הגענו סמוך לחצות. לרשותנו נמסר חדר רחב־ידים, והוצעו לנו מיטות רכות. מים למרחץ אזלו אותה שעה, ועל אף שמלוכלכים ומיוזעים היינו, שמחנו על התרוץ, המאפשר לנו לצנוח הישר למיטה. גם את המכונית החנינו לשנת־הליל, סוף סוף העזנו להפסיק את פעולת המנוע כליל בתקוה שביום המחרת ימצא לנו מי שיבדקנה ויתקנה. קיצור הדרך עלה לנו, פרט לאימה ולסיכון, גם בשבע שעות נוספות של זמן יקר —

בוקר במלון האורחים של נאטיטינגו. פעוטי, שמידת חומו עלתה פתע בלילה, נראה כמחלים. בחדר האוכל של המלון על אחד הקירות היתה מצוירת מפה גיאוגרפית של המקום וציון הדרכים, המסתעפות לנקודות באזור. ליד כל נקודה היה מצויר משהו האופייני לסביבה, כך ראינו שיר־טוטי חיות שונות של איזור באטיה־פורגה. לפי התכנית המקורית רצינו לנסוע תחילה לבאטיה דרך מפל המים שבדרך, ומבאטיה לחצות ולעבור לפורגה. בעצם חצייה זו „נחטוף" כבר את השמורה. כל הבוקר הוקדש לטיפול בכלי הרכב. ביקשנו להצביע למכונאי על ליקוי במנגנון־ההצתה,

וראה זה פלא: אין כל ליקוי! משל לאותו חולה המבריא מיד בראותו את הרופא. אז נמצא אדם משלה עצמו שהכל הוא כתיקנו ונפתע לאחר־מכן לשוב ולגלות את הליקוי בנסיבות בלתי נוחות ביותר.

לאחר ששתינו קפה, והמכוניות גמאו שמן ודלק, היינו מוכנים להמשיך. היה זה כבר בצהרי־יום. החלטנו לנסוע לטאנגייטה, משם למפל שבדרך לבאטיה לסעוד את סעודת הצהרים ליד המפל; לשוב לטאנגייטה ולהמשיך לפורגה. כל־כך, משום שהדרך מבאטיה לפורגה לא היתה מן המשובחות, ולא חפצנו לשוב ולהסתכן לקראת שעות הערב.

הנסיעה למפל כשלעצמה היתה מרשימה מאד. פזורים בדרך נגלו לעינינו ארמונות החול האופיניים לנאטיטינגו והסביבה. טירות ממש... מעפר. היו אלה בתי־חימר עגולים בעלי־כפות קש כרגיל, אלא שבכאן הודבקו בקבוצות קבוצות ומתוך כל ציבור כזה נזדקרו אחדים, שגבהו על פני אחרים, והייתה להם צורת גליל כעין צריח. הטירה נראתה כמצודה מימי הבינים בזעיר ענפין. כיוון שילידי המקום לא נראו כבקיאים בהיסטוריה קרוב לודאי, שלא העתיקו את סגנון בתיהם מתקופה היסטורית רחוקה. ייתכן שקני־הטרמיטים אשר אף להם דמות של טירות־עפר השפיעו על סגנון הבנייה של הילידים. כל הנוף החדש הזה המיתמר אך מעט מעל פני האדמה היה ממש כצומח ועולה מקרבה, ושוב, ללא סיוע אדריכלי כלשהו. התושבים הפראים למחצה התהלכו עירומים כביום היוולדם פרט לפיסת־בד קטנה לכיסוי המבושים. פה ושם חלפו אנשים נושאי מעדרים. המעדר האפריקני הפשוט היה נפוץ כאן, כשם שסכין הקטלס נפוצה באזורי המזרח והמערב. הדבר נסתבר מאליו,

כיוון שכאן נעלם ה„בוש״ ולא היה עוד צורך בסכין החו־תכת בצמחיה הסבוכה.

מינימום הלבוש לא מנע בעד הנשים מענוד צמידים ואצעדות רחבים ככל שהיד משגת בגוני כסף וזהב. היו כאלו שמחרוזות אלמוג עטרו מתניהן. גברים ונערים חלפו נושאים בידיהם קשת ואשפות חצים. בהרהרי באטום נראה נשק זה כמובן פרימיטיבי עד בלי די, אך בכל־זאת לא הייתי רוצה לקבל חץ כזה בגבי! ניכר היה בעליל, כי הצייד רווח בסביבה זו. ספק לא היה, שאי־בכאן הסתתרו חיות שונות. אפריקה אחרת הייתה זו. מרחקים ומרחבים וגושי בתים מרוחקים גוש מרעהו. לא עוד צפיפות מערב או מזרח ניגריה. כאן שלטה סאוואנה. צוקים היו מפלחים את לב־האדמה פה ושם. על מישור אחד הצוקים האפורים ראיתי מספר אפריקנים כותשים את מזונם. באמת לשם מה כל הטורח של יצירת כד־החימר יבוּשו וכו׳, אם אפשר לעשות שימוש בטבע עצמו?! מישור סלעי מוכן ומזומן! נסענו מעט במישור, עד שפתע נתגלתה לפנינו כיפת־גבעה בכל הודה צומחת ועולה מחזה המישור כמו שד בתולי זקוף. שד בודד.

סמוך למפל נתקלנו בשלוליות. מיים מבשרים מיים. כמו שמחה שמחה. הרים הופיעו בתדירות מעברים. קשים, מוצקים ועומדים בעיקשותם נוכח להט החמה. בודאי מלב אחד מהם יפכה המפל, כשיר הרים תוסס חי וצונן.

הילה של פרפרים נקשרה לאחת השלוליות. הינומה

לבנה מרפרפת. מעשי תחרה צחורה. משק כנפים ענוג וחרישי. על אף הצוף שרוו, צמאו גם הפרפרים למעט מיים.

הגענו למפל. הנה הנהו! קצף לבן מן הסלע השחוראפור. קצף לבן ההופך מקווה עמוק של דיו למרגלותינו. כאן אפשר לרחוץ את הגוף המיוזע. כאן אפשר לפוש ואף לשלוף ממיכלי הפלסטיק את ארוחת הצהרים הקרה.

להקת אפריקנים נשתרכה בעקבותינו. עמדו להם סביב מצפים לשיירי מזון, שיניחו אחריהם לבני־עור אלה. לאחר מכן ראיתים נוגסים בחשדנות מנתח לשון־הפרה המעושנת. שיניהם הבריאות נשאו אלי חיוך תוך כדי לעיסה.

פעוטי החל מייבב. סירב לטעום אף כזית. נגעתי במצחו ורוחי נעכרה, שוב נראה כי מידת חומו עלתה. אמרנו להפסיק את המסע ולשוב הביתה. לאחר דין־ודברים עם ידידנו החלטנו, כי נמשיך בכל זאת עד פורגה, ובמקרה הגרוע נשוב הביתה.

לאחר שחזרנו את הקטע עד טאנגיטה, עלינו שוב בדרך צפונה. המטרה — פורגה!

הכביש לפורגה היה נוח למסע. חלפנו על פני כפרים רבים נטושים. נסתבר, כי תושבי כפרים אלה פונו משם ע״י הממשלה והועברו למקומות אחרים. הסיבה הייתה, כי הם נהגו לפשוט בשמורה ולצוד בה ללא־רשות. הרי לך מקרה, בו הוכרה הלכה למעשה זכות הקדימה של החיות!! אבל בעצם אין בכך כלל זכות החיה, הרי זו זכותה של הממשלה, ומהו רצון הממשלה, אם לא רצון־אדם אף הוא, בשינוי־אדרת?!

אכן היה זה לתועלתה של הממשלה להעמיד פנים כלחמת להגנת החי. גם פה, כבמקרים רבים אחרים, עומדת

ההגנה גופא בסימן התועלת העצמית. תועלת מעל לכול!

כה רבות הגינו את השם פורגה לאחרונה עד שציפינו לראות יישוב של ממש.

מה שראינו היה מחנה־צייד בחצר רחבת ידים, המונה מספר בנגלות ובנין מרכזי אחד. חיצים היו פזורים כה וכה בחצר. אנשים רעננים בעלי חזות ספורטיבית נעו בצעדים קלים. גברים מגולחים למשעי ונשים במכנסים קצרים. הכל נראו לי שזופים, רגועים ומדושני־עונג. אולי משום שהייתי כה עייפה. רוח וריח של הרפתקנות אפף את הכול. בדמיוני הייתי כבר בפת־ערבית הצרפתית, מאזינה לסיפורי־מעשיות בדבר אריות וקרנפים. על המרפסת תחת שמשיות הצבעונין לגם מישהו לימונדה מכוס זכוכית גבהת־קומה. הייתי צמאה. עודי שוגה בחלומות, ומנהל המקום בא להודיענו, כי יוכל להקצות לנו רק 4 מיטות באולם שינה באחד הבנ־גלות, יחד עם עוד שני גברים וגברת אחת. המיטות היו מיטות שדה, ולא ראיתי כיצד נוכל להסתדר עליהם עם הילדים. (מיטת שדה ומיטת־סדום, האין קשר?) חששתי פן הפעוט יחוש ברע בלילה — ותנאי המגורים שהוצעו לנו דרשו מידת בריאות־גבוהה! הפצרנו במנהל, שימצא לנו ולידידנו חדר נפרד והסברנו לו, כי הילדים עלולים לבכות בליל ולהטריד שנתם של הישנים עמנו. הוא השיב, כי אין לו כל הצעה אחרת בשבילנו וכי הכל תפוס עד אפס מקום. לא ראיתי אף ילד במחנה, ואמנם לא נראה המקום מתאים לאכסן בו פעוטות. שבנו איפוא על עקבנו במגמה לחזור למלון האורחים אשר בנאטיטינגו, שבעליו גילה כלפינו מידה כה רבה של אדיבות בלילה שעבר.

בתשע בערב היינו ליד המלון. הוא היה ריק מאדם. הכול עזבוהו מן־הסתם בדרכם צפונה אל השמורה. בקשנו אחר המנהל, שנראה כמו נתייאש מעסקים כל שהם בלילה זה ופרש לחדרו. לשמע קולותינו בא בריצה וקידם פנינו בשמחה. בקשנו, כי יתקין לנו ארוחה כמיטב יכלתו, ופנינו לחדרים. אחר שרחצנו והחלפנו בגדים, הסבנו לשולחן על הגזוזטרת. ערבו לחיך מאד אומצת הבשר ותפוחי־האדמה המטוגנים, שהיו פריכים ורחשו למגע השיניים בצלילי־עליצות. כמעט והחילונו מתכננים המשך המסע ליום המחרת, אבל... הפעוט היה לוהט מחום. שמחתי שלפחות אין אנו בפורגה, וחרדה מילאה את לבי למחלתו. נתתי לו תרופה להורדת החום וכן משהו נגד קדחת. הפעם החלטתנו נחושה כי עם שחר נשים פעמינו הביתה. ידידינו שחו, כי יצאו שעתיים אחרינו וישיגונו בדרך.

עם שחר נכונו ליציאה. הילד נראה כמו הוטב לו, אך לא חפצתי להגדיש את סאת מזלי, ומנוי היה עמנו להגיע בהקדם הביתה. כבר חדלתי להצר על אבדן הטיול לשמורה והתרכזתי כולי בדאגה לדרך שלפנינו.

לאמיתו של דבר זה כבר נתיאשתי מראות אריות והייתי נכונה, בשלב זה, לתת את השמורה, על נופה ועל חיותיה, במחיר שיבה מהירה.

לא רבים היו כלי הרכב בדרכים בשעה מוקדמת זו. נסענו כשעתיים למישרים גומאים מרחקים בסיבובי־גלגל. רק אחרי שעשינו הפוגה קצרה, שב להתגלות אותו ליקוי במכונית. אי אפשר היה להתניעה. לא נמצא כל אדם בסביבה, נאלצתי להפשיל שרוול ולדחוף קדימה במיטב יכולתי. כה נמשך הדבר דקות מספר. אני דוחפת ומתנשפת

ואישי מנסה להתניע את הסרבנית. שנינו — רוחנו נמוכה והדאגה מכרסמת, אבל הילדים מצווחים בשמחה ,,יופי! יופי!״

לאחר שגברנו, והמכונית זנקה קדימה, החלטנו למעט בהפוגות ובחניות ככל האפשר.

חלפנו את ניקי בשטח ההפקר הקט, סמוך עדיין לשטח הצרפתי, נעצרה המכונית מעצמה. שמא חשה בחששותינו ועמדה לחשוב מעט...?

הפעם לא סייעה דחיפתי. עוברי־אורח שנזדמנו נחלצו לעזרה. הוצאנו את הילדים מחשש פן ייפגעו אם זו תנתר לפתע. לפיכך אף הזאטוטים לא נהנו מן הקלקול, הפעם. היה חם בחוץ, ולא היה לאן להמלט. גם תחת העצים, בצל, היה האוויר לוהט ומאובק. כשעה ארוכה הזענו, עד שניאותה המיוחסת לשוב לחיים. ועתה אל יאסי־קארה!

נראה, שאף מכשולים ותקלות נוהגים לקיים איזה מאזן משלהם. כך אירע, שכל רע לא קרה ביאסי־קארה. שוטרי הגבול חייכו אדיבים ואיחלו לנו דרך צלחה —

באוקוויטה שבצפון ניגריה שבקה מכוניתנו חיים לכל נע... נעמדה לה כלעומת שנעמדה בצד הדרך, מסרבת לנוע אף כהוא זה. כל ברגיה וחלקיה אומרים שביתה! ,,לא נלך עוד בתנאים כאלה...!״ הענקנו תוספת שמן, תוספת דלק, אך ללא הועיל.

שמא נתאהבה המכונית באוקוויטה זו, השוכנת 30 מילין מן הגבול? או אולי היו 30 מילין אלה הטווח לו הספיקה תפילתנו?

לאחר שחדרה למוחנו ההכרה, כי אכן ,,נתקענו", החילונו שואלים עצמנו ,,וכיצד נצא מכאן?"

השעה היתה 4 אחרי הצהרים, והשמש עמדה בעיצומה. בנו של הכומר הכושי במקום שהיטיב לדבר אנגלית ניגש אלינו להורות לנו הדרך למלון־אורחים שבכפר. זנחנו את המכונית הנעולה על כל אשר בה ופסענו אחריו. כפר ב,,בוש", רחוק מן הבית, ואנו עייפים ויגעים. תחושת בדידות נתגנבה אל הלב. בכורנו הביט סביב בעינים שואלות ולפתע פנה אלינו ,,איפוא פה לי חברים?! לשמע ביטוי־בדידות מסוג זה לא יכולנו שלא לחייך, וכבר היה לנו טוב יותר.

היינו צועדים בשביל בשדה, והחמה יוקדת מעלינו. עשב עבה וסמיך גבה ועמד משני עברי השביל. הגענו לבית סגור, שאך חדר אחד היה פרוץ בו, ושם שולחן וכסאות.

בן־הכומר הלך לבקש אחר הבעלים וחזר מיד בהודעה שאינו בנמצא. שאלנו על טלפון ונסתבר, כי אין קשר טלפוני לכפר זה. גם מכונית אין להשיג. לרגע נפתעתי למחשבה, שהנה תושבי אותו כפר בודאי אינם חשים עצמם מנותקים כלל ועיקר! סופר לנו, כי ישנה מסיונרית אחת המתגוררת שם, אולם אף היא נסעה לכמה ימים. לבסוף נתגלה לנו פתח הצלה. נסתבר כי מיסיונר מהעיירה שאקי (כשעה ומחצה מאוקויטה) עומד להגיע בעוד אי־אלה רגעים לקראת טקס הפסחא בכנסייה הבפטיסטית.

חזרנו איפוא לכביש והלכנו לצפות לבואו ליד הכנסייה הקטנה.

בכביש שאין בו כל תנועה, ובעיקר כאשר נפשך יוצאת אל כלי־רכב, תבחין מיד במכונית הנוסעים האמריקאית

הרחבה. אומרים, שהמשיח יבוא על חמור לבן, שלנו הגיע במכונית נוסעים תכולה. המיסיונר, גבר בשנות העמידה, האזין לסיפורנו ללא שמץ הפתעה. אחרי־כן הבינותי מדוע. קשה להפתיע מישהו, הדר בניגריה קרוב לעשרים שנה! אשתו, פני מלאך היו לה, והיא חייכה אלינו בחום ולבביות. ילדם ובכורי החלו משחקים יחד. אמרתי ,,הרי לך חברים פה...'' והרהרתי בדרכו המופלאה של הבורא למילוי משאלות לב־אדם.

היה עלינו לצפות עד תום הטקס בכנסייה, לאחר־מכן הוזמנו לנסוע עם מושיענו לביתם בשאקי, ללון שם, ולצאת למחרת לאיבאדאן באחת ממכוניות השרות לנוסעים, הנוסעות מדי יום ביומו בדרך שאקי־איבאדאן.

ישובה בניחותא במכונית הגדולה, שאלתי את אשת המיסיונר לטיב בני המקום. ידוע היה לי, שמרבית תושבי הצפון הם מוסלמים. היא אמרה, כי התושבים הנם בני שבט באטאנו וכי הם עובדי־אלילים על־פי־רוב. כן ציינה, שעדיין נוהגים הם להקריב קרבנות אדם לעתים. יש ילדים, הנולדים בצרוף מסיבות מסוימות, שלפי חוקי אליל דינם למיתה. לפרקים מקיימים ההורים את הפסק האכזרי לא מיראת האליל אלא מיראת כוהניו השולטים בכיפה.

מדבריה הסקתי, שהעבודה הזרה הקיימת עדיין אינה מתנהלת מכוח האמונה אלא רק מכוח הפחד, וכי המלחמה בה אינה מלחמה שברוח כי־אם מלחמה של ממש.

שעת בין־ערביים העמיקה. חשיכה נתעבתה מעברי הדרך. עצים עתירי־צמרת זרקו צללים כהים על פני הכביש. ארנבת היתה חולפת פה ושם במנוסה. ינשופים נזדקרו מבינות לעפאים. ינשופים זקנים ורבי תעלומה. ידעונים של לילה.

ההרפתקה שבמתרחש כבשה את רוחי פתע בכל חרי־פותה. עתה משנשתחררתי מהחרדה ומהדאגה, התחלתי חשה בטעם המשכר־מתקתק, משקע הנותר מן המרורים שנידלו.

כל אימת שקשה לי, מנסה אני לחיות את החולף באיס־פקלר העתיד... ,,עוד מעט ויהיה אחרי...'' שאם יכול אדם לחיות את העבר בתוך ההווה, מדוע לא יוכל לחיות את ההווה — בעתיד? קצת סבלנות, קצת דמיון ושוב השלווה בנפשך.

בית המיסיונרים החביב. מעוננו ללילה אחד. עוגב זעיר בפינה. קלסתר של ישו מן הקיר. ספרים, כתבי עת, שולחן־אוכל רב־ממדים. חדר בן שתי־מיטות רכות נמסר לרשותנו. היה זה חדר המוכן ומזומן תמיד לאורח נוטה ללון. נסתבר, כי איננו ,,המקרה הראשון''. רבים כבר נאספו לכאן מלב־דרכים באפריקה. כאשר אדם בוחר לו כמקצוע ,,עשות טוב'' — היש דבר נעלה מזה?

עוזרה של מארחתנו היה בחופשת יום ראשון, והיא עצמה טרחה בהתקנת סעודת הערבית במטבח. רחצנו, לבשנו נקיים והסבונו בצוותא ליד השולחן.

מה טוב ומה נעים היה שבת יחדיו עם מארחינו הידידותיים. לאחר שהשכבנו את הילדים, ישבנו בכורסאות ושוחחנו ארוכות על הא ועל דא. הם סיפרו, כי 20 שנה שוהים הם בשאקי. האשה, רופאה, מנהלת את בית־החולים והאיש — את המיסיון. את חייהם הם מוסרים כדי לעזור לילידי אפריקה.

ידעתי, כי אנשים אלה שנקרו על דרכי (או נכון יותר נקריתי על דרכם...) בני־אדם נדירים הם, ובדיעבד, לא הייתי ממירה את ההיכרות עם משפחת מיסיונרים זו בשום שמורה שבעולם!

האין טיול אל שמורה של מוסר ושל אצילות־רוח בגדר טיול?!

הקיצונו בהשכמת הבוקר. נסתבר, כי המכונית הבאה להסיענו, היא המשאית הנודעת ה„ממי לורי", ולא מכונית שרות לנוסעים. לרגל החג הייתה האחרת מלאה עד אפס מקום, וידידתה ההמונית נחלצה לעזרה. מארחנו הציע, כי אשאר עם הילדים, ורק הגבר יסע וידאג לנו לתחבורה, אולם אנו החלטנו כי נצא יחדיו.

לאחר חילופי ברכות, ומלות תודה, שהגינו, ושלא בטאו אף מחצית מאשר בלבנו, יצאנו לדרך.

את המשאית מילאו אפריקנים, תרנגולות, עזים... ואוצר של ריחות... נטו לי חסד והושיבוני עם הילדים ליד הנהג בעוד לגבר הוקצה מקום מאחור עם ה„עמך".

נסיעה ב„ממי לורי" אינה ענין של מה־בכך. תחילה עובר הנהג בדרכי הכפר ואוסף נוסעים מכל מיני פינות וחורים. לאחר שדומה, כי אין עוד מקום אף כדי תחוב בו סיכה, הוא נעצר לעתים מזומנות לאמירת שלום, או סתם שיחת רעים עם ידיד או ידידה. בדרך הפתוחה שב הוא ודוהר. שם הוא מלך! עוקף, משמיע קול צופר, פונה ימינה, שמאלה, אין מי שישווה לו!

אחרי כברת דרך הוא עושה תחנה באחד הכפרים. נוסעים קונים משקה קר „אקרה", או כיכר לחם. אחרים יורדים לעשות צרכיהם ממש תחת חוטם ידידיהם. והנסיעה נמשכת. התינוקת שמאחור עוברת בין הנוסעים כחבילת־דואר. איש אינו חולם לעצור את המשאית, כדי שהפעוטה תעשה צרכיה, האנשים מפטפטים וזו — מטפטפת...

בינתיים עולה החמה בחוצפתה הרגילה, וריח הזיעה כובש את החלל.

מן הדרך מצביעים עלי אפריקנים באצבע וצועקים „אויבו!" אותה צעקה, שנשתתקה כליל בדאהומיי, שאין פוסקים משמעה באזור מערב ניגריה. ואני — יושבת לי בחיוורוני בתוך הים השחור כמוצג ראוה.

השמחה היתה כולה של עוזרי הבית בראותם את אדוניהם ומעבידיהם חוזרים, על צרורותיהם וצרותיהם, ב„ממי לורי" העמוסה לעייפה.

נותרה עוד ההתמקחות הקלה והבלתי־נמנעת עם הנהג, ה„דש" הבלתי־נמנע כמוה, ובתוך גל אבק נעלמה המשאית.

היינו בבית.

האושר היה מלא. לא רצינו עוד דבר. היינו בבית. התדעו מה פירושו של דבר? **בבית.**

ועוד בשיא האושר החל מנקר בי אותו שד־בן־אנוש של ספק; לכמה זמן תספיק עובדה זו כשלעצמה להסב לנו אושר?!

39. אסירים

הם חולפים על פני קבוצות קבוצות, ושוטרים מהלכים בצדיהם.

תמיד עוברים באותה דרך ומימינים באותו מקום, שם מוטל הגזע הכרות.

ואני יושבת על הגזע הכרות ומסתכלת בהם ותוהה.

יש ואני רואה אותם, קוצרים עשב בשדה הסמוך. קוצרים בלי קץ בלי תכלית והעשב מצמח עם לילה ושוב הם קוצרים וקוצרים.

חלף זמן, עד שנודע לי מי המה.

בגד פשתן לבן חסר־צורה לכל איש בהם, פני כולם שחורות וידיהם אוחזות ב„קטלס״ (מין סכין אפריקנית המשמשת לקצירת עשב, שחיטת בעלי־חיים וכיו״ב). השוטרים, המהלכים לידם, לבושים מדיהם האפורים ומקלוני־עץ בידיהם.

וכי מי זה היה מעלה על דעתו, כי יורשה לאסיר לשאת סכין מסוכנת, בעוד לזקיפו מותר לשאת רק מקל עץ קטן. אסירים רבים עם „קטלס״ לעומת שוטרים ספורים מזוינים במקלונים.

אכן מסורת היא לשוטר האנגלי, שלא לשאת נשק על

גופו, והאפריקנים בכאן קבלו מן האנגלים, בין המון דברים אחרים, גם מסורת זו. רבות עוד תמהתי ותהיתי על עדר זה של אסירים, המובלים כשיות לטבח, בעוד המאכלת בידיהם הם עצמם.

לאחר שהגיתי, מצאתי את הפשר במדיו של השוטר. קום פשוט ממנו את מדיו והריהו כאחד האסירים! אולם המדים האפורים הללו המהוהים, ללא־הוד וללא־הדר, הם שעומדים לו לחומה ולמגן, המה מבצרו! רואה אסיר מדים אלה, שאבק הרשות וריח החוק נודפים מהם, והוא נזכר בספרים הצהובים מזוקן, באולם המשפטים ורשמיותו הקרה, בתיקיות לאין סוף, בים של ניירת, בדלתות של משרדים ומסדרונות ללא גבול, וכמובן בשערי הכלא.

ועוד הוא נזכר, כי מיטיב להגן על עצמו אותו ישיש, המכונה „צדק", ומשכיל להגיע לאויביו, על אף שכבדו רגליו...

הם חולפים על פני קבוצות קבוצות, ושוטרים מהלכים בצדיהם.

תמיד הם עוברים באותה דרך ומימינים באותו מקום, שם מוטל הגזע הכרות.

ככה יוצאים הם לעבודת כפייה כדי לזכות בלחם הסוהר.

ואני יושבת על הגזע הכרות ומסתכלת בהם ותוהה —

40. הגשם

יש לו דרכים משלו לבשר בואו. החל מן השמים, שחש־רות דאגה על ראשם ומתח קדרות בגביניהם, וכלה בקבוצות העננים, שכידוני פלדה בידיהם.

הנה מגיחים הצללים בהמוניהם. פושטים הם בכול. גם האור המעט, שהיה על דרך העפר הריקה, נרמס. כל הצבעים שהיו — מתו. עולם צבעים חדש נעור, שאין משח־קים בו עוד הצל והאור. לא עוד רצד, לא עוד ספק ופק־פוקים. הכל ברור. לפתח חטאת רובץ — גזר הדין חתום, וקרובה שעת הוצאתו לפועל.

הצמרות — ראשן שח. מבין העפאים נחשפים גזעים ערו־מים ללא עור ובשר כעצמות־שלדים — פרפר לא ישבית את דממת האבל בפרחים — כהה מאד הסומק בלחיי אדמת החימר ואין איש יודע מה בלבבה —

אך מה קרה?

ההחליט העולם לבקש מחילה? אם פרץ במרד פתאום? איזו רוח רעה אחזה בו לפתע? תזזית בענקי העצים, כמו מבקשים הם לשים קץ לנפשם בהפילם עצמם ארצה מלוא קומתם. אסיפות־חרש בדשאים הגבוהים, והרחש עובר מפה לפה. הפרחים ממצמצים בעליהם בלי הרף. הדקלים נעים כה וכה, כל מאודם בתפילה, וטליתות־כפותיהם מתנפנפות ברוח.

רק גדר־הקנים הקטנה לא איבדה ראשה בכל המהומה,

ובמצח נחושה פרצה את גבולה ונכנסה לרשות החצר המצרנית.

ראה זאת שער הגן והחל מטיח ראשו בכותל כמכה על חטא, כמוחה, וטריקתו מצווחת בקצב חד־גוני לא! לא! לא! לא!

הארץ עצמה — הוחש פוֹעם־לבה בתשוקת מרי פתאום. נמאס עליה לשאת על שכמה את כל נטל החיים האלו, והיא מבקשת לנער עצמה מן העול לקרוא דרור לנפשה, פורקן לכל געשה הסמוי. ונדמה, כאילו שומעת אני את שיניה חורקות במוסדי־הבית —

או אז, עת התחיל התוהו בוהה בעיניו, והבוֹהו התחיל תוהה, אם כדאי לו לשוב, רק אז, הופיע בכבודו ובעצמו —

בלי טיפות־חלוץ, במלוא צבאו המשוריין, ביריות כבדי התותחים — שצף בליסטראות ניתך מן השמים וכבש במחי את רוח המרי. ראיתי גסיסתה בחיק בדים רפים.

והשקט הוחזר אל כנו.

ברצינות ובכובד־ראש המשיך הגשם להצליף ענשיו, עד שתתו העצים מכותיו, ואדמה — השחירו פניה. עד נכפפו גבות הדשאים הגבוהים, והיתה להם דמות הקשת ואין בם חצים. עד היו כל הדרכים למעינו־מים וכל הזגוגיות למקור־דמעה.

היה הרקיע כאוקינוס, שהפכוהו על־פיו והקרקע נת־מלאה כרסה עד להתפקע.

רק אחרי שעות ארוכות של דלף־איתנים באו לו לעולם היגע טיפות חמות רכות של חנינה וחסד... וחדלו.

חמה מחייכת הזכירה לו למישהו דבר הבטחה נושנה, שנתן לאותו איש צדיק בדורותיו —

41. לקראת

היש מורה לסבלנות טוב מן ההריון? אפילו רוצה את בילד בכל מאודך, הרי נלכדת בכלוב ציפייה של תשעת הירחים. נגזר עליך לחכות ולחכות ולכלוא בקרבך, נוסף לוולד כמובן, גם את נשמתך הכמהה.

לו היה אפשרי הדבר, כי גברים יהיו בהריון, היה הדבר מאלפם להיות פחות קצרי רוח, לפחות במשך חדשי ההריון.

צא וחשוב! תשעה ירחים תמימים הריהם כמעט שנה! אמהות, שהביאו לעולם כשבעה ילדים ויותר, היו להן כשבע שנות הריון. על שבע שנים כאלה לא חלם אפילו רב החלומות פרעה!

אם מתפלא אתה מניין שאבו אמותינו הצדיקות ז"ל אורך רוח וכוח סבל לשאת את כל הצרות והמצוקות, כולל שגעונות אישיהן?! עליך רק לזכור כי מיטב שנותיהן בילו בהריון!

הוי הבחילה הנוראה! ההקאות הירוקות! תבל ומלואה שק מרה אחד!

והביקורים השגרתיים אצל הרופא. „סבלנות גברת סבלנות. עוד מעט. הכל כשורה."

וידיו של הרופא על הבטן והאוזניות הקרות... ולחש

הלב הקטן הפועם בלילות. הכרס התופחת הכבדה וכאבי הגב. ופרשת הבעיטות הקטנות, אימוני משחק הכדורגל בבטן, המכינים לקראת בקיעת השער...

ואותם לילות לא־שנת טרם לידה, כאשר אין דעתך משגת מהו אופן, בו תוכלי להטיל גופך על המשכב בניחותא.

אינני יודעת, אם היה זה השפן או היתה זו הצפרדע, שאישרו דבר הריוני. כשלעצמי ידעתי זאת אל נכון עם גלי הבחילה הראשונים, אך הרופא העדיף כנראה דעתו של בעל־חיים אחר.

לקחנו עזרה נוספת הביתה, שתעזור לטפל באֲביק. ה„ננ״ (המטפלת) נקראה יוהנה וקיבלה על עצמה מיד את מרבית המלאכות הקשורות בילד, כגון: הלבשה, הרחצה, האכלה, טיול בחוץ וכד׳. אביק היה בן שנה ומחצה ועדיין טירון בתרגיל הקרוי הליכה. אשר לדיבּר, הרי היה נבוך מן האנגלית והעברית גם יחד, ומאחר שממילא קיבל תמיד כל מה שלבו חפץ, העדיף כנראה לשתוק בינתיים.

כאשר התחלתי לקבל תרופות נגד הבחילה, החל העולם לקבל גוונים וורודים יותר. הפכתי לכשרה לעבודות הבית ולטיפול בילד. כרסי התפיחה והלכה.

בגדי נעשו צרים מהכילני. לבו של הרוכסן לא עמד במאמץ. הכפתורים נעשו „ברוגז״ עם הלולאות ואמרו: „הגיעה השעה שנפסיק להפגש!״

ושוב פרשת השמלות, הרחבות, חסרות המותן והשקים למיניהם. יותר משאשה עושה מאמצים להבליט חמוקי גווה ברגיל, היא משתדלת להצניעם בהריונה. כל מה שיש בו כדי טשטוש הגוף — ייטב. גוש בשר ענק אחד, ומי זה יבוא וינחש, היכן נגמרת את והיכן מתחיל הילד?!

נתונה הייתי להשגחתו הרפואית של בית החולים הקתולי מיסודו של המיסיון. תחילה מדי חודש בחודש ואחר כך מדי שבוע בשבוע נוהגת הייתי להתייצב שם לבדיקה השגרתית. שעת קבלה מיוחדת הייתה לנשים הלבנות. אולם אירע שנקלעתי לשעה אחרת, ואז הייתי רואה את המון הנשים האפריקניות, שוולד אחד בבטנן ואחד על שכמן, ועוד זאטוטים משתרכים בעקבותיהן. ידי הרופאים והנזירות מלאו עבודה, וחצר בית החולים מלאה המולה ושאון. ריח העיזים שסבבו במקום וריח שמן הדגים נתערבבו בנחירי.

אהבה רבה ומסירות אין־קץ השפיעו עובדי בית החולים על חוליהם.

בינתים חלפו הגשמים, והעונה השחונה החלה. הרוחות ליהטו והביאו שפע של אבק. גרוני נצטרד עיני צבו. הייתי לכדור גדול, אך הפלא הוא, שתחת להיות נוטה יותר להתגלגל, הפכתי לכבדה בכל תנועותי. קשתה ההליכה. קשתה הנשימה. קשתה המנוחה.

התזכרי, כיצד היו האפריקנים מחייכים בשוק הירקות, עת ערכנו קניותינו יחדיו? את גוצה ואני ארוכה וכריסינו לפנינו — מצעד של בטנים!

כולם היו מפנים לנו דרך בהמון.

מניין להם לאנשים דרך ארץ זה בפני עובר? ומדוע הם מאבדים אותו משנולד ובגר?!

רופאי טעה בחישוב תאריך הלידה. ידעתי זאת ונסיתי להעיר תשומת לבו לכך, אך תמיד נרתעתי מפני פסקנותו. נוסף לזאת היה המועד שהוא קבע מוקדם יותר, ובלבי רציתי, כי הצדק יהיה עמו. החילותי איפוא בשיטה של

שכנוע עצמי בצידקתו. לא עבר יום, שלא הייתי מחשבת חשבונות ומחפשת לי סימוכין לתאריך שנקב הרופא.

אבל איך אומר הפתגם? ,,לשקר אין רגלים״.

באותו ביקור, ששכנעתי עצמי, כי יהיה האחרון טרם לידה, נבדקתי באורח יסודי ביותר. לפי הרשום בכרטיס הייתה הלידה צריכה לחול תוך שבוע ימים בקרוב, אבל נראה, שהעובר לא קרא את הכתוב. הרופא פשפש ופשפש ומשש ומשש ופניו נבוכו.

אנוכי הבינותי כבר במה הדבר ואמרתי ,,ובכן טעית בתאריך״!

סבורתני, כי טוב אעשה, אם אשמיט מכאן את כל דברי ההצטדקות והסליחה של הרופא, אחרת יהא עלי למלא במלה ,,מצטער״ Sorry מחברת שלמה!

ולאחר כל זאת שוב ,,סבלנות גברת רק עוד מעט!״

42. לידה

כבר בבוקרו של יום ידעתי, שהציפייה קרבה לקצה. הייתי נכונה לקרב, וחפצתי להתקין עצמי לניצחון המקווה. עשיתי שערי וצפרני וקניתי לעצמי חלוק חדש ונאה. הכאבים הראשונים תקפוני בערב, הם היו עדיין רפים ושפתם עילגת.

עוּבּרי היה כנוסע זה באוטובוס, שעליו לרדת בתחנה הקרובה, והוא מתכונן לדרך בהתחככו קלות באנשים סביביו ובבקשות סליחה מגומגמות.

מאוחר יותר נתגבש אפיים של הכאבים לצירים של ממש. ולא היה עוד מקום לספיקות. ,,זהו זה !'' כל אשה שילדה תכיר מיד את חד משמעותו הנוקבת של הכאב. היינו משיחים ומשגיחים בשעון, מתי חוזרים הכאבים. אישי דוחק בי לצאת לדרך ואני — איני נחפזת. כל כך למדתי לחכות, עד שהייתי כל כולי סבלנות אחת עגולה ! חששתי והתביישתי להגיע מוקדם מדי לבית החולים, לא רציתי להיראות נפחדת או בהולה.

אולם מכיון שהשעה היתה כבר חצות, והיה צורך להעיר את הרופא משנתו, הסכמתי לבסוף כי ניסע.

הלילה ליל חם היה. קול תופים בקע ממרחקים, בית

החולים היה שקט־שקט. ברכתי על שקט זה ועל שאירע, כי אבוא ללדת בלילה. אחות אפריקנית קיבלה פנינו והלכה לקרוא למילדת — הספקנו לטייל בכביש הסמוך מפטפטים ומופסקים מדי פעם ע״י הצירים. ידינו שלובות זו בזו — כחיינו. נפרדנו, כאשר המילדת באה לקרוא לי פנימה, ומעתה היו לנו מלחמות נפרדות עם הזמן.

כמו נהפך הגלגל — הוא נזקק עתה לסבלנות, ואילו אני — לעבודה.

היש לאנושות מכנה משותף זולתי הכאב?

ההפסקות המתקצרות, היסורים המתארכים, יללותיה של יולדת אפריקנית בחדר הסמוך. ואותה דקה, בה נדמה לך, כי הסבל ללא נשוא, כי בא קצך — ופתע! השחרור הפלאי! כך התפרץ בני לעולם באורח בלתי מנומס. בטרם היה סיפק לקרוא לרופא. כך, שבע ציפייה כמוני, הזדרז בני לבוא אלי בחדר קטן של בית חולים קתולי אי־שם ביבשת אפריקה, כשהלילה העמוק מאזין להד תופים רחוק.

כל אותה העת שתק האיקונין על הקיר והחריש פסלו של ישו בחצר.

43. בשבחי עיר

העיר ים־פחים — אמר המסתכל בה מראש הגבעה.

העיר — צחנה ופיח אמר המסתובב בסמטאותיה המגובבות.

העיר — חדשה ונאה, אמר המטייל ברובעים המפוארים.

ואני אומר — העיר פחים, צחנה, פיח, בנייני פאר, חוילות מאירות עין...

העיר — כמוך, פה טובה, שם רעה, פעמים רחבה, ופעמים צרה.

מטיילת אני לתומי ברחובות עפר צר־צרים ומשקיפה לעבר תעלות הביוב הפעורות, ודווקא אז אני נזכרת בקריית המכללה הבנויה לתלפיות ובבניני בית־הנבחרים, או יש ואשים פעמי בין בתי המגורים של נכבדי־עם ודווקא אז, בסביבה הירוקה הנקייה מטופחת, אהיה הוגה באותן סימטאות דלוחות־דלות —

היש מי שאינו אוהב להאדיר ולפאר את שם בירתו? אף בני שבט ,,יורוּבּה״ כך. כיון שאין לך בעולמנו דבר טוב למדי, אם אינו ,,הגדול ביותר״ — אוהבים היוֹרוּבּנים לכנות את איבּאדאן: ,,העיר הכושית הגדולה בכל אפרי־

קה״. גוזמאות מגוזמאות שונות כבר הציפו אוזני בדבר גודלה של העיר. אחד הפליג שכדי להקיפה יש לנסוע ימים כלילות.

אולם — אם אמנם נקבע גודלו של מקום לפי מידת הקושי להתמצא בו — הרי אין לך עיר גדולה מאיבּאדאן בעולם כולו.

ומעשה שהיה — יוכיח!

כמה בתי־קולנוע בעיר, פרט לאחד, שהוא בבניין־אבן, כולם ללא קורת־גג.

ערב אחד בעונת הגשמים חששנו להסתכן במקלחת ציבורית, ובחרנו לבקר בבית־הקולנוע החסוד, שיש כיפה לראשו. הציגו בו ,,פרסה״ אנגלית, וסברנו, כי תישא חן בעינינו.

שכננו הישראלי לא ידע לנהוג במכונית. קבעתי עם אשתו־שכנתי, כי נצא כולנו יחדיו במכוניתנו. כשחזר אישי הביתה שטחתי לפניו תכניתי לבילוי הערב. הוא הזעיף פניו, כדרך בעלים עייפים ,,אינני רוצה לראות סרט, רוצה לישון!״. ,,אבל הבטחתי לשכנים...״

רמזתי לשכנתי דבר ,,התלהבותו״ של אישי, והיא הייתה מנומסת ואמרה, שאם הוא עייף אז אין צורך, וראיתי, שבהחלט היה לה צורך...

מגרש החנייה שליד רחבת הקולנוע התפקע מרוב מכוניות, ואני הצבעתי בנצחון ,,הנה ראייה, שהסרט טוב״. האיש מלמל ,,גם זו ראייה!״ וחיפש מקום להחנות בו המכונית. לפיאט 600 אפשר תמיד למצוא מקום, זהו הפרס על היותך צנוע.

קנינו כרטיסים ביציע עם כל השמנת והסולת.

האנגלים, אשר לחוף ימים ישכונו, משתגעים אחרי סיפורי ימים וצי.

כמה הם צוחקים, כשמלח — טרח נופל למים... או כשהוא מצדיע מהצד הבלתי־נכון, או, כשלפתע משתלשלים מכנסיו ונופלים מטה, או, כשהוא מרוח בשפתון ומפקדו חושב כי זה דם.

האיש — מפהק היה לידי כל הזמן. הדבר היפנט את עצבי. פתאום לחש באוזני, כי יוצא הוא החוצה לשאוף מעט אוויר צח, ויחכה לנו ברחבת הקולנוע.

שכני נהנה מאד. זוגתו לא הבינה את המדובר מפאת ידיעתה הקלושה באנגלית והוא הסביר לה את המתרחש ונהנה כפל־כפליים.

הקצינה הרמה התאהבה במלח הטירון והוא היה חסר־אונים ופזל בעיניו — והקהל צוחק. האניה התנודדה ולפתע הם צונחים מטה זה על זו — והקהל צוחק. הוא מנשק לה — והקהל צוחק משום שכל אותה שעה מנסה ידו להרחיק זבוב טרדני מחטמו —

וכהנה וכהנה. הסרט נסתיים.

היה עלינו להמתין להשמעת ההמנון. היה זה טרם קיבלה ניגריה את עצמאותה ולפיכך נוגן ההמנון האנגלי. כל הקהל נאלם דום (חוץ מהחלק ש,נעלם' קודם.) ועל המסך הופיעה מלכת בריטניה לבושה מכנסי־רכיבה ומחייכת מעל גבי הסוס... היה זה הרבה יותר מוצלח מהסרט.

גשם זלעפות ניתך בחוץ. מכוניות התחלקו מן הרחבה לכביש בהמוניהן. חפשנו את שלנו ולא מצאנו. צבינג'י פנה אלינו והציע לקחתנו הביתה במכוניתו. אמרנו לו שמבק־

שים את אישי. חכינו. צבינג'י המתין עמנו. ,,אולי היה עייף והלך לישון'' אמרה השכנה בארס־חיוכה. ,,אולי פשוט נכנס לבקר את מישהו'' אמר השכן והביט בשכנה. קמתי להגן על נעדרי.

הגשם הצליף בי בלעג קר ומגרש־החנייה שהתרוקן הביט בי הוזה ומתעתע. צבינג'י הרהיב ,,אולי ניסע בכל־זאת בכוון ביתכם, הן יתכן כי נפגוש בו בדרך...''

לא פגשנו בו בדרך. הגענו הביתה. שכני נפרדו ממני ופנו לדירתם.

צבינג'י היה באמת חביב ושח לי ,,המתיני רגע במכונית ואלך לבדוק, אם מכוניתכם במוסך. אם לא תימצא שם — נצא שוב לחפשו.''

המכונית לא נמצאה.

יצאנו שוב לחיפושים. צבינג'י ניסה להרגיעני ,,בודאי הלך לפאראדייז.'' הוא לא נתכוון בזאת חלילה שמת ועלה לגן־עדן כדרך צדיקים, אלא, ש,,פאראדייז'' דנן היה שמו של מועדון־לילה, שיצאה עליו השמועה כי מצויות בו יצאניות אפריקניות. הסברתי לו לצבינג'י, שאישי עזב את הסרט, כיוון שהיה עייף. כן ,,עייף''. עודי משיחה, תקפה אותי לפתע חרדה נוראה, שמא באמת אירע לו אסון, הרי עסק בנהיגה, שעה שהיה יגע ומנומנם, הגשם דולף והדרכים חלקות?

שוב הגענו לרחבת הקולנוע. המקום היה מרבץ ריק ורטוב. שאלנו את השומר באם ראה מכונית פיאט 600 שמספרה כזה וכזה. הוא לא ראה. הכל היה טפשי ביותר. ואילו ראה ההיה שם לבו לכך? ,,אולי הגיע הביתה בינ־

תיים ז״ הפליט צבינג׳י במאמץ נוסף לנחמני. שוב פנינו הביתה. ,,העולם עגול, הוא מוכרח לחזור למוצאו״ אמרתי אני בשוותי חיוך טוב ככל האפשר לדברים.

שוב היו המוסך והבית ריקים. אצל השכנים שררה חשיכה גמורה, בודאי כבר ישנו וחלמו על מלחים ומלאכים.

חזרנו לסריקת העיר. בית — קולנוע, קולנוע — בית, כשאנו צולבים דרכים זו על זו ונוסעים באותה דרך משני כיווניה... ממש מסעי־צלב! הייתי מדוכדכת. הגשם זלג טיפות גדולות וחמות והתקבץ לנחלים בצדי־הדרך. מכוניתנו הייתה יחידה בכביש, וסביב — לילה ומים נוגעים במים, והגשם מוחק ומשכיח, מוחק ומזכיר.

לפתע הבחנו באותה מכונית קטנה, שהזדרזה לעקפנו. רצה כמשוגעה. לאור פנסים אדומים קראנו את מספרה.

על כוס קפה בבית שח מה אירע.

יצא לשוט בעיר, תר וחקר מבואות שונים בסימטא זו ובאחרת, עד שהגיע למבוי סתום. בקש את נפשו לחזור, ופתע נתבלבלו עליו כל הדרכים, והיה נוסע ונוסע ושב לאותו מבוי סתום. כך שחה במערבולת הדרכים עירי ונכרי בלילה הגשום, בעוד אנו מחפשים אחריו. כפי הנראה זמן רב חלף מאז קראתי אותה אגדה, ולכן נשכח ממני לתת לו את פקעת החוטים. לשאלה, כיצד הצליח לבסוף להיחלץ מהמבוך, סיפר, כי פגש אפריקני גלמוד משוטט ברחוב וביקשו להיכנס למכונית ולהראותו מוצא לדרך־המלך. מסתבר, שאף מבצע זה עלה במאמצים רבים. האיש לא הבין מלה וחצי־מלה, וכל השיחה נתנהלה בהעוויות, שניתנו להתפרש כסירוב להיכנס למכונית. הבנתו ושפתו

של האיש השתפרו במידה ניכרת לאחר שקיבל מטבע עוברת־לסוחר.

לאחר ימים רבים בבוקר של שבת טיילנו בעיר ואישי הורה לי על רחוב זעיר וצנוע באמרו ,,הנה המבוי הסתום, אליו נקלעתי אותו לילה...״

הבטתי מחדש באותה דרך ,,היסטורית״ (שבגינה כמעט והפכתי ,,היסטרית״) מבקשת בשבע עינים אחר המיוחד שבה.

כל ייחוד בה לא מצאתי. ובכך היה נעוץ הפשר, שהיתה זו סימטא רגילה מאד, ורבבות היו כמוה.

44. עתיקות שמייצרים בימינו

כלום יש לך מדינה בימינו, שאין בה תעשייה של מזכרות?

בעולם המטוס והספינה שוב אין מדינות נידחות, וכיוון שעשוי אדם להזדמן לכל מקום, מן הדין הוא שיספקו לו איזו שהיא מזכרת.

מזכרת? — זאת אומרת, משהו טפוסי לאותו מקום או לתושביו, משהו העשוי להזכיר... מזכרת — כל סחורה הנמכרת.

מי אינו מכיר את הראשים השחורים של אפריקה? מעשי עץ ההבנה **Ebony** הכהה והקשה. אף ניגריה אינה טומנת ידה בצלחת. כבר ברדתך מן המטוס תיתקל בפסלים אלה כבמזכרות אחרות סמוך לשדה התעופה.

מאוחר יותר יביאום לביתך ההאוזרים ולאט לאט תלמד להכיר את מרכולתם על־פה, ושוב יקשה לך למצוא דבר שיש עמו חידוש.

האמור מתיחס לאותם דברים, שמטבע בריאתם נועדו לתייר. אבל, ישנו סוג אחר לגמרי של פסילים, מסכות וכלים, אשר נועדו מלכתחילה לצרכי פולחן. במקומות רבים

בניגריה עדיין מולכים האלילים ואינם שועים לקריאת המו־אזין או לצלם הצלוב. רבים מחפצים אלה הינם בעלי ערך אמנותי ואחרים, העתיקים, אף נאמדים בכסף רב. חפצי־יקר אלה אינם למכירה בדרך־כלל ואפילו מזדמן לרכשם בתמורה רבה הרי אסור להוציאם מגבולות המדינה ללא רישיון מאת מחלקת העתיקות.

כיצד איפוא תסופק משאת נפש של זה, ששבע ממזכרות התיירים הנדושות ואין ביכלתו להשיג משהו מקורי? למענו מחקים באופן מקורי כל מיני עתיקות.

הרוצה לחזות במו עיניו, כיצד עושים היום משהו ישן, יפנה לעבר אַבּאוֹקוּטה.

אַבּאוֹקוּטה שוכנת בחגווי סלע במרחק של כשעה מאי־באדאן. צוקים ענקים מזדקרים באפור ולבן, צחיחים, ומעי־זים פנים כנגד הרקיע.

על פי אמונת האלילים מקודשים אף ההרים והצוקים הגבוהים. דומה, שכל דבר, שיש בו מידה כלשהי של התנש־אות, הופך קדוש בניגריה.

שם במחילות ובכוכים פורחת ומשגשגת תעשיית בובות העץ למיניהן. בפינות החדר יכול אתה לראות שורות שורות של פיסלונים וגלמי־עץ שונים. מהם צבועים וממורקים, מהם עשויים עץ־לבן חדש־חדש ומהם נראים עתיקים ונוש־נים מחמת העפר, הזוהמה, הפגמים וכל שאר הסימנים, שנותן אדם בדבר עתיק. בקיצור איש־איש יכול למצוא כאן מזכרות טיפוסיות ניגריניות לטעמו.

אך אל נא נביאך לידי טעות. האמת היא, שאותן בובות עץ לבן חדשות הן, בנות גיל אחד עם האחרות הנראות כבנות מאה שנה. כי איך אומרת הקוסמטיקאית? הכל

שאלה של טיפול נכון. אלא שכאן ניתן הטיפול הקוסמטי דווקא על מנת להזקין.

כיצד עושים היום עתיקות בניגריה? בכן, משחירים את הפסלים בתנור, עד שמתפחם העץ, והמה יוצאים שרופים זעיר פה ומושחתים זעיר שם. הרי לך אמנות צרופה! או שמא עלי לומר שרופה!?

לאחר טבילת האש מקבלים הפסלים את טיפול העפר. משליכים אותם לבור עמוק לימים אחדים, למען תבוא בם הרימה והתולעה, למען ייעשה בשרם נקבים נקבים מלגו ומלבר. אחרי טיפולים אלה עוד מוסיפים לזהמם בטיט בוץ ומיני אבקות שונות, והרי לפניך נכס מוזיאוני „פאר אֶקס־לאנץ", עתיק מאין כמוהו! טרי רק מהיום!

45. הגנן

הנה הוא — הגנן. ראיתיו הבוקר במטבח השכנה מצחצח במשחת־הברקה את הפסלים והתרפים (המכונים בפינו ,,ג'וג'וס״), שרכשה לעצמה במשך שהותה כאן באפריקה.

הם עוזבים עוד מעט — השכנים. הם היו ידידינו, אבל הם עוזבים. אחרים יבואו לדור בדירתם. גם האחרים ירכשו לעצמם ,,ג'וג'וס״ אפריקנים. גם הם יעזבו. גם אנו נעזוב, רק הגנן יישאר. הוא חייב להישאר כאן. הוא צמח מאדמת אפריקה ואינו יכול לגדול בשום מקום אחר. הוא ימשיך לעבוד פה בגן ולצחצח במשחות־הברקה את הג'וג'וס״ של הגבירות הלבנות.

הגנן שלנו עובד אצלנו למעלה משנה, ועדיין איני יודעת שמו. הילדים סבורים כי שמו ,,גרדנר״ (באנגלית ,,גנן״). שכן כך פונות אליו עקרות הבית:

,,גרדנר קצוץ נא הדשא״.

,,גרדנר השקה את הגן״.

,,גרדנר שתול צמחים אלה״.

והוא מסתובב כה וכה סביב הבית חרישית. מנקה ומנקש ועודר וחופר, ופניו כפני מסכה שחורה תחת שולי כובע הקש הרחבים.

אוהב הוא לעזור בעבודות בית לעתים מזומנות, כשכל סיוע כזה פירושו ,,נדבת־כסף״ נוספת לכיסו המרופט.

אירע ולאחת השכנות היתה חבילת בגדי־אשה משׁוּמשים, שחפצה להעניקם למישהו. פנתה זו לגנן ושאלתו, אם הינו נשוי. הוא לא מיהר להשיבה וניכר היה בפניו, כי מתלבט הנהו בבעייה קשה. פתע לבשו פניו ארשת נצחון והוא שח ,,אני רווק, אבל משתוקק להתחתן...״

האשה פרצה בצחוק, ונתנה לו את הבגדים המשומשים.

פעם אמר לי עוזרי, כי מכל עובדי הבית האפריקניים רק הגנן בלבד יודע קרוא וכתוב, ותמיד נזקקים לו כל אימת שעליהם לפענח דבר־כתב.

תמהתי לזאת. ידעתי את שפתו העילגת, את דבריו המגומגמים ואת חוסר הביטחון, המתרוצץ בעיניו כבעיני חיה. נפלא מהשגתי, כי דווקא הוא ה,,משכיל״ בכולם —

הרי היו בין העובדים כאלה, הדוברים צחצחות, נושאים עצמם בחשיבות ונוהגים ללבוש בגדי־מערב נקיים מרבב?

אלא, מכבר למדתי, שלא להקשות על יבשת זו, שאפילו אם אשב בה כל ימי עוד יישאר לי בה הסתום — מרובה על הנהיר.

כיוון שכך מהרתי לומר בנפשי ,,הגנן יודע קרוא וכתוב, ובכן מה בכך?״

ואולי בכלל אשמתי שלי היא, שראיתיו תמיד כראותי את השדה, בו הוא עובד — בּוּר.

כאשר באנו לדור כאן, היה הכל סביב חול וטרשים. עכשיו מוריק כבר הדשא המטופח, ומרהיבים הפרחים בעטרת גוניהם, וגם גדר השתילים צמחה כבר גבוה והיא מלבבת בלבלובה.

אפילו יש אמת בדברים, שכאן באפריקה גם מקל־מטאטא יכה שורש ויוריק, אני זוקפת בכל־זאת משהו לזכותו של הגנן.

לאט לאט התאקלם ותפס מקומו בנוף חיינו.

כאשר חוזרת מישהי הביתה, נמצא הוא ממהר לעבר המכונית, לסייע בהעברת הסלים למטבח.

בעת מנוחת הצהרים, עת קולטת האוזן קילוח מים בברז החצר, נרשמת לדק במוח היגע תמונה רפה. הגנן עובד בחצר. באחד המוסכים יש לו פינה משלו, בה הוא מחזיק כלי עבודה ומספר מטלטלים.

אך בעיקר, הוא שייך לגן. כמו העשב.

וכמו העשב, כל עוד אינו גדל פרא, הוא ממשיך לצמוח לו בלאט בערוגה מחוץ למחשבתנו.

46. במועדון

מועדון הבידור Recreation Club תופס מקום נכבד וחשוב באיבאדאן. בין חבריו מרובים ביותר האנגלים, אך יש גם אירופאים אחרים, מספר לבנונים, מקצת ישראלים, ומיעוט של אפריקאים. כיוון ששמות וכינויים הולכים אחרי הרהורי הלב, ואחרי מה שנדמה כ,,רוב", מכנים אותו האפריקאים ,,מועדון האירופאים European Club ואנו הישראלים, בינינו לבין עצמנו, מזכירים שמו כמועדון האנגלים.

סביב הבניין משתרעים נאות דשא רחבים, מגרשי־טניס וגם בריכת שחיה. סמוך לבית — שדה־משחק לילדים על כל פרטיו ודקדוקיו כולל, כמובן, מגלשה, ונדנדות. על המרפסת אפשר להסב לשולחן, ללגום מן הבירה הניצחית או מהלימונדה ולהשקיף בנעשה.

כבר בשעות המוקדמות של אחה"צ תראה אנגלים רבים צועדים בשדות המוריקים ומקלות הגולף בידיהם. גם לגבי הגולף קיים אותו עיקרון הרווח לגבי הממון: ,,לגלגל מה שיותר ולהשקיע מה שפחות"!

מיעוט חבטות בכדור, אבל יהיה זה מיעוט קולע, מיעוט המחזיק את המרובה!

ציוד המשחק מיובא לכאן מאנגליה בדרגת חשיבות של „עזרה ראשונה".

האנשים הולכים בקבוצות או בזוגות, ותוך כדי שיחת־רעים הריהם חובטים בכדורים. נערים כושים רצים סביב לאסוף את הכדורים, שנחבאו מאחורי שיחים או באיזה מרחקים סמויים. אני מסתכלת במשחקים, ולרגע נדמה לי, כי מקל הגולף בידם אינו סתם מקל כי אם שרביט פלאים, שבט־אדונים!

הנני פוסעת הלאה ומגיעה למגרש הטניס. המשחק הצחור! הכל ילבשו לבן. מכנסים קצרים לכל, נשים כגברים. אפריקני גבה־קומה מכה ברחת שבידו ועושה נפלאות בכדור. הרחת בידו — תוף, גופו נע לקצב של מחול. הכדור הפלא־מתי אינו נלאה, תומכים בו משני עברי המגרש. הרשת מתוחה באמצע כמיתר. הכדור חולף על פניה ונזהר מגעת בה כאילו ירא, פן יחושמל בנגעו. השיר נמשך; טם, טם, טך, טך... השעון מכריז על הקץ... שזהו מנהגו של שעון! המשחק נסתיים בתיקו.

האמנם יהיה לו פנאי, לתשבי לכשיבוא, לתרץ בעיות כאלה?

עכשיו אני ישובה על הגזוזטרה וצופה בילדים המשח־קים. הילדות המגלישות — ששערן מתבדר ברוח, ושולי שמלותיהן מתרוממים וחושפים תחתונים וורודים, תכולים. הילדים בנדנדה נעים מעלה, מטה, מעלה, מטה, כל ילד בקצב משלו.

הלא מעשרת קבים של קצב נטלה אפריקה תשעה.

בלילה תתקיים במועדון נשפיית ריקודים. כוסות תשק־שקנה. צלילים יהמו. הבירה תמלוך כדרכה. הויסקי יתיר

לשונו של מאן דהוא ויטיל זרועותיו על אשת חברו. ובלבו של הלילה הטרופי יחוללו זוגות שיכורים מעט ושכחים הרבה.

אכן במועדון ייטיבו רבים לשכוח עד מה רחוק הבית.

איננו נמנים על חברי המועדון. איני משחקת טניס, ואשר לגולף — הריהו זר לי לא פחות מאפריקה. רק לעתים אנו נלווים לשם עם ידידינו. באותן הזדמנויות אני תמיד נפתעת לראות מה רבים הזרים, המוצאים בו מעין מולדת־זוטא.

בחזרה הביתה שוב נחלוף על שדות הגולף ונראה את המשחקים פוסעים עדיין אחרי הכדור מהלכים ומשיחים בינם לבין עצמם מול נוגה השמש השוקעת, הנאחזת בסבכי־היער.

הערב יאפיל, המועדון יכבה כליל.

ניכנס לביתנו, נעלה אור, וניטול מן הכוננית עתון „דבר" בן שבוע. באותיות המרובעות האצות מימין לכיוון הלב נצליח, סוף־סוף, להגיע למועדון שלנו.

...וככה אני באה לידי הירהורים נוגים על כל הרחוק והבלתי מושג ועל כל הקרוב, שהולך ומרחיק. וכל העולם הגדול והרחב אינו נראה לי אלא כבית־אוסף של מקומות זעירים, כיוון שכל אדם עושה עצמו מוקד לעצמו, הוא עולם סובב סביב מוקדו וגם אותו אי־אפשי לתור עד תום.

לפיכך הנך בורר לעצמך בקרב האדם מקומות קטנים — ומסתפק. ומעולם לא תדע, אם הבלתי־ניגלה יפה מן הניגלה, כיוון שהוא בלתי־ניגלה.

ואני מהרהרת בישראל מכורתי וביקירי שם, אשר מן

הסתם הוגים עכשיו בנו. ביבשת אפריקה, ניגריה, ביתי העכשוי. זהו עולמי עתה, ויהי זאת מן הסיבה היחידה שאני נמצאת בכאן.

ביתנו מוצק, כולו אבן ולבנים, ואף על פי כן של ארעי הוא, מפני שכל העת אנו הוגים בכך שבקרוב נעזבהו. ואין לך בעולם דבר של קבע, אם אין ההרגשה קובעת שהנו כזה.

כאן יש ירק חריף וכהה לעצים והעשב צומח גבוה, גבוה. כאשר באים הגשמים, הם ניתכים בזעף אין־רחם ומלווים שאגות רעמים וקרעי ברקים. התומר הבודד הניבט בחלוני מעורר בי כמיהה עזה להרגיש את עצמי שתולה, להכות שורש.

אזי שוב משתוקקת אני להימצא בקרב יקירי, בערש ילדותי.

47. להלן

אמש חלמתיך הלן —

זה שבועות שעזבנו, אך טבעו של הלב שהוא מאמץ לו למולדת־מצער כל מקום בו ישתהה.

המטוס — טס. עוף ופרח!

מרחק שעות — וכבר עולמך מתהפך עליך! הלב אינו יכול לטוס כך... הינו מפגר מעט עדיין... וכבר אינני שם ועדיין אינני כאן...

נראה, שהשנים עשו כאן שינויים בהעדרי. מה מוזר! אדם נוסע והוא סבור שהוא נוטל עימו אף את הזמן, הוא סבור, שהכל חייב לצפות לו כפי שעזבו. אך הנה, תחת הבית הקט, עטור הגן והפרחים, ניצב בניין ענק. והאנשים, גם המה נשתנו... האיש מן הקיוסק הקטן הזקין מאד, וכבר ידו רועדת בהושיטו את כוס המשקה, ואיש זקן זה לא הכיר אותי. אני, שהייתי חולפת על פניו מדי יום־ביומו במשך שנים.

הזמן... הזמן...

הזמן, בו צמחו ועלו ילדי משוטטים יחפים בחצר הרח־בה, מריעים יחדיו עם ילדים אפריקנים למקצבים זרים שיחי־בננה ועצי־דקל, תחת שמי אפריקה אפורים.

בצל חצרך, הלן, על הנדנדות השתעשעו ילדי, צוחקים ומשתובבים עם הפעוטים האחרים, שביקרו בגנך. חדשים ארוכים סובבו שם וגדלו חרש בינות בכי וחיוכים. גדלו חרש לניע־נדנדות. הזמן, הנוהג באכזריות עם הקשישים, הוא כה מיטיב עם ילדים!

אמש חלמתיך הלן.

ידידתי שחורת־העור! הניפגש עוד אי־פעם?

הלילה ביקרתי את ביתך החולש על הגבעה. שוב היינו משיחות... וקול הילדים עלה מן החצר, והיה בו מן הצחוק ומן הבכי.

געגועי נשאוני אליך בשעיפי הליל... שהגעגועים מתגע־געים ומתייגעים, עד שהם מוצאים להם בית משלהם. כזה, שלא ישלטו בו יד הזמן והמקום. בימינו מה עוד יש ממשי כחלום?!

מדי יום ביומו אני מתרחקת מאפריקה. אני נוסעת עם הימים, עם הלילות. עוד מעט אגיע הביתה. אז, שעה שנשב בדירתנו מאורגנים פחות־או־יותר לחיים של שיגרה, נעלה על לבנו את אפריקה ונשאל: „ומה עושה עכשיו הלן?"

והזמן ינהג ברחמים רבים עם הזכרונות. ייטיב עמם ממש, כפי שהוא עושה כלפי הילדים הרכים, מי כמוהם ילדי שעשועיו?

ביד כסויית משי יבור מתוכם את כל היפים והטובים למשמרת. משמי אפריקה המעוננים יטול צמר־גפן לבן־אפור ויעטפם בו עטוף היטב, פן יהיו למאכולת לקרני שמש ארצנו הלוהטת.

ובכולם תחיי אַת הלן.

פניך הנאות, בוהק שינייך ואור צחוקך. דמותך תלווני תמיד, עד אשר ברבות הימים, תהיה חקוקה לנצח בפניה של אפריקה שלי —

רק הילדים, שעודם משחקים במתנותיך, ימהרו לשכחך, Aunti Heleu (דודה הלן), שהילדות כה מרוכזת בעצמה, עד שאין שעתה פנויה לזכרונות.

— סוף —